

TÄNAPÄEV



NR 2 MÄRTS 1939

Ar 937/940P
Tänapäev
EESTI
RAHVUS-
KIRJANDUS-
KESKUS



Friedebert Tuglase

Kogutud novellid

Väljaanne sisaldab 65 novelli ja väikepala, ilmub kolmes köites, kokku umbes 1000 lk. Täiendatud mõne seni novellikogudes avaldamata teosega. Tekst stiililiselt ja keeleliselt viimistletud. Iga köite ees autori pilt köite kirjutamise ajajärgust. 200 nummerdatud eks. paremal paberil ja autori nimikirjutusega. Esimene köide ilmub kevadel, teine sügisel ja kolmas jõuludeks 1939.

SOODUSTATUD ETTETELLIMISHIND:

nummerdatud väljaanne paremal paberil autori
nimikirjutusega Kr. 10.—
harilik väljaanne kuni 1. juulini s. a. Kr. 7.50
harilik väljaanne kuni 1. detsembrini s. a. Kr. 8.50

Osade viisi makstes kr. 8.50. Sellest tuleb tasuda
tellimise andmisel kr. 2.50 ja iga köite ilmumisel
kr. 2.—. Köidetult linasesse, seljatrükk kullas, on
väljaanne kr. 3.— kallim.

Ilmumisel on harilik väljaanne kuni 40% kallim.

**Osühing „Noor-Eesti Kirjastus“ TARTUS, G-ADOLFI 8. TEL. 2-66.
POSTI JOOKSEV ARVE 2232.**

AKADEEMIA



EESTI HARITLASKONNA AJAKIRI

Jätkab 1939. a. ilmumist endisel kujul. Avaldab uurimuslikke artikleid kultuurilisist, hariduslikest, ühiskondlikest, rahvuslikest, majanduslikest, sotsiaalseist, kirjanduslikest jne. küsimusist meie vastavate alade parimate autorite sulest. Pääle selle huvitavaid ülevaateid, arvustusi jne.

TOIMETUS: Prof. A. KOORT, prof. H. KRUUS, prof. A. PIIP, tegevtoimetaja J. OTS
Aadress: Ülikooli 15—3, Tartus, telef. 13-49, posti jooksev arve 2389

TELLIMISHIND aastas kr. 5.—, poolaastas kr. 2.50. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised. Samuti on võimalik tellida otse talituselt või makstes raha posti jooksvale arvele nr. 2389

TÄNAPÄEV

NR. 2

MÄRTS 1939

V AASTAKÄIK

J. Vain: Sisepoliitiline tagasivaade
 E. Laaman: Euroopa pärast Münchenit
 Wait: Vaene Hispaania
 Kindl. Vist: Tsaar ja talupoeg
 V. Kaljumäe: Kujud ja varjud
 A. Looring: Jüri Vilms Saksa invasiooni ajal
 Aha: Surnud ja poliitika
 H. Habermann: Humanitaarsest bioloogitsemisest
 M. Päss: Prof. J. Köler Anija meeste karistamisest
 A.-T. Kliimann: Õiguskaitse Õiguskantsleri kaudu
 T. G.: Jaan Lõo
 A.: Martin Taevere
 K. M.: Montesquieu — poliitilise vabameelsuse teoreetiline põhjendaja
 T.: Inimene protestiga
 A. Piip: Minni Olesk
 M. K.-O.: Kõik lapsed maale
 L. Mõtus: Kevadõhtu linnas

—klus: Väljalülitamisest — tasakaalustamiseni
 Romulus: Kultuuritegelaste koda
 J. Pahlbärk: Tärn
 L. Hansen: Nii algasin mina...
 A. Mäerist ja Vox populi: Kaks grammi traagikat
 Gori: Intelligentne näitsik
 B. Linde: Hugo Raudsepa lavaarengust
 V. Raam: Paul Cezanne 1839—1939
 A. Vihalemm ja Sarkojaag: Epigramme teemal „Eesti kunst“
 Vaatleja: Kiri Tallinnast
 P. P.: Paide muresid
 V. Poska-Grünthal: Meretuulte maal
 K.: Inglise raamatu võidukäik Eestis
 K. M.: Inglise raamatu odavaist väljaannetest
 A. Alle: Epigramme
 O. Urgart: Kõne ühel kirjandusõhtul
 A. H. Tammsaare: Seitse tarkuse sammast
 J. Roos: Sõjast ja sõjakirjandusest

Valgemetsal voolavad kevadised veed

Hinto contax-foto



Sisepoliitiline tagasivaade

Kehtimapanud põhiseadusega ja rahvaesinduse valimisega jõudis Eesti oma riigikorra tervendamisel tegelikude sammudeni. On sellepärast huvitav ja kasulik vaadelda, missugused arusaamised meie juures esile tulevad ja millised jõud on neid kandmas. Ülevaate andmisel on suuri raskusi, sest meie laiade rahvahulkade meeoleolu peegeldaja — mõista tuleb ajakirjandust — on oma seisukohavõttudes jäänud enam kui tagasihoidlikuks. Rahva laides hulkades asetleidnud mõttekäigud, ideede käärimised leiavad meie ajakirjanduses kahjuks vähe vastukaja. Seega oleks kogumulje ühekülgne. Valitsuse suunast lahkuminevalt mõtlejad saavad oma seisukohti avaldada, kui nad on poliitilise elu keskuses — rahvaesinduse töö. Väga tõsiselt mõtlema panev on pessimism, millesse on langenud suured hulgad.

Kui iseseisvuse algusest peale aastat 10—12 kajastusid meie juures kommunistliku internatsionaali poolt maailmaruumi paisatud ideed, siis kolmekümnendate aastate esimesel veerandil peame sedasama ütleva fašistlikkude mõttekäikude kohta. Algusest peale oli aga ilmne, et fašismi seemnetel puudub meie juures sigitav muld. Kuigi elame kommunistliku propagandaallika kaldal, ei saanud meie juures kommunism areneda nõnda kaugele, et oleks võidud hakata käitisi üle võtma, nendes tööd seisma jättes või hädavaevu liigutades oleks hakatud ära tarvitama käitistes leiduvaid varasid, nagu seda pidid nägema itaallased. Kuigi meie rahva laiade hulkade kogemuste saly ei ole mahukas, ei suutnud maailmarevolutsiooni propaganda meie juures saavutada suuremat edu kui nägime seda vanades kultuurides. Meie rahva laiade hulkade vabadusiha oli alles noor ja jõuline, tsaarivalitsuse surveajad liiga elavalt meeles, mispärast surve alla sattuda ei tahetud. Ollakse põhjalikus eksitus, kui arvatakse, et meie töölisteki kunagi oleksid unustanud arvestamast vabadust, mis tööliste poliitilise võimu suurenedes kommunistlikule korrale lähenemisel oleksid paratamatult kannatanud. Kui meie raudteetehaste töölised 1924. a. 1. detsembril Jaan Anveltli isikliku kutse peale riigipöörde teostamiseks kaasa lüüa asusid kaalutlema ja järele mõtelnud, ironiliselt naeratasid ning oma töö juurde jäid, siis peab selles oskama näha kiiret seisukohavõttu, mille juures varem-mõeldu polnud mõjuta tegur. Laiadel hulkadel õnneks jätkus närve ega asunud kommunismiga edukamaks võitlemiseks teise äärmusse — fašistlikele positsioonidele, ei paisatud kodanikuvabadusi veel suuremasse hädaohtu, ühtlasi asetades küsimärgi alla ka meie omariikluse. Fašistlik liikumine Eestis oli väga vähesel määral meie oma sünnitis, ta oli vastukajastus võõrastele ideedele, oli importtaim, mida turgutati võõrsilt toodud väetisega ja kasteti võõra veegega. Ega puudunud vist kunstkärneridki. Ainult sellepärast võis rahvaliikumine nõnda ruttu haihtuda.

Käitistes töö peagu seisma pandud, varasid konsumeeritakse. Igale keskpärase mõllemisvõimega itaallasele oli selge, et nõnda jõuab maa varsti sügava vaesuseni. Aga vaene oli Itaalia Maailmasõjast tulles juba ennegi. Siit ka

nende itaallaste sallivus fašismile, kes polnud ise fašistid ega ole seda ka nüüd. Teiseks Itaalia, kuigi kuulus Maailmasõja võitnud riikide perre, tuli sõjast välja väga kurnatuna Sõjatööstuse ümbertegemine rahuaja tööstuseks nõudis rohkem kapitali kui seda oli investeerimiseks. Sõjaväest vabastatud töölistel puudus töölemahtumiseks võimalus, aga valitsus vabastas alatasa uusi sõdureid. Kõik need, otsinud tagajärjetult tööd, sattusid viletsusse. Ärgu sellepärast imestatagu, et itaallane haaras kinni võimalusest pääseda fašistlikku miilitsasse leivale ja palgale. Nende ja teiste põhjuse tulemuseks oli fašistide marss Rooma peale.

Saksamaa kaotas Maailmasõja majandusliku surutuse all. Sõjavägi jäi murdmata, usk tema võimetesse kõigutamata. Sellises olukorras võis vastulöögi andmise meeoleolu tekkida harilikust varem. Pealegi elab sakslane käesoleval sajandil oma sõjakuses, nagu elas rootslane XVII sajandil ja XVIII saj. algul ning prantslane XIX saj. algul. Sõjameeolud peavad rahva sõdadega enne pööraselt välja kurnama, alles siis hakkab ta loobuma toorest jõuteooriast, hakkab hindama teisi natsiooni ja nende eluõigust. Saksas olid fašismil omad alused ja tõukejõud. Neid meile üle tuua oli õnnetu katse. Pealegi on seegi liikumine ja isegi liigutamine jäänud väheseks. Praegu ei varitse meid ükski sisepoliitiline otsene hädaoht. Seepärast ollakse õigustatud nõudma, et meie kiiremas korras paneksime maksma demokraatlikud vabadused.

Poliitiliste mõtteavalduste keskkohaks on rahvaesinduse kõnetool. Kui meilgi mõningais ringides või vähemasti mõned isikud üsna lahmakalt väljenduvad vajadustest tunda huvi kõige selle vastu, mis sünnib tõusvais riikides, siis meie rahvaesinduses ei ole niisuguseid mõtteavaldusi kuulda olnud. Objektiivselt vaadeldes pole kindel, kes need tõusvad riigid on, kuid arvestades lõõksõnade väljendajate mõttekäiku, on need teljeriigid. On ju võimalik, et kunagi tuleb Euroopas veel suurem jõukatsumine ja et selles tõuseb esile nii mõnigi, kes nüüd ainult püüab dikteerida ja ähvardada. Aga kes seda võib ette kuulutada. Kas pole võimalik vastupidine? Ja et meie rahva laiad hulgad rohkem usuvad vastupidist, siis ei tihata tulla fašismi ülistamisega avalikult. Võiksime ütelda, et nii kommunismi kui fašismi ülistamine on meie juures iseseisvuse ja puutumatus paiskamine tõsisesse hädaohtu. Deklareeritud neutraliteet vajab mõistlikkust ning sügavalt demokraatlikku sisepoliitikat. Iga sõna meie demokraatliku korra kasuks on relv meie iseseisva riigi kaitseks. Seda peab iga aus kodanik teadma.

Muudest meie uutest katsetest pidi kannatama tuleproovi meie k o d a d e s ü s t e m. Ei saa lahti painajast, et kutseoskuse tõstmist püütakse kasutada selleks, et võimalikult vähem tuleks juurde võistlejaid. See mõttekäik on tsunftide ajast pärit, seega on tal oma ajalugu. Kuid meie riigivõim vaevast pääseb mööda vajadusest piirata selliseid püüdeid ning juhtida töö sel alal kutseoskuse levitamisele sõna otsemas mõttes. Teiseks ilmnesid maatöölise seaduse arutamisel Põllutöökoja seisukohad. Ei saa

jätta ütlemata, et nendes ringides võidakse mõelda ja rääkida oma huvides sama taktika järgi, nagu tegid seda kommunistid omal ajal. Tahaks loota, et agrarbolševism saab meid vähemal määral segama kui töölisbolševism. Kodade tegelased ei tee halvasti, kui nad ise õpivad nägema neid vealuseid kive, mis varitsevad nende laevukest, kui nad ei andu peamiselt oma liikmete tööalade teaduslikule uurimisele, vaid poliitilisele bolševismile. Muidu hävinevad kodad ilma positiivset andmata.

Rahvamajanduse ja riigimajanduse kohta saadi ülevaade riigi eelarve arutamisel. Kuigi majanduslik surutus laseb ainult sümptoomi märgata, on riigi eelarve koostamisel teatud raskusi. Ollakse sunnitud tarvitama teatud määral vanu tagavarasid, tegema näiteks raudtee veereva koosseisu kordaseadmiseks miljoneid kroone siselaenu ja koor-

mama õpetajatele palgamaksmiseks kodanikke omavalitsuste kasuks uute maksudega. Riigivolikogul on siin eelolevail aastail tükk tööd, et jõuda paremasse olukorda.

Rahvaesindus, olgugi valitud kaitseesiskorra maksvuse ajal, mil ajakirjandus polnud vaba, on võtmas siiski rahvaesinduse vormi ja sisu. Töö ise loob vajadused ja tungimine asjadesse loob vajaduse nii mõnegi üle järele mõelda ja nii mõndagi ümber hinnata. Meie rahvaesinduse töötamises on korralikkus ja asjalikkus suurem kui seda oleme mõndagi korda näinud vana Riigikogu ajal. On põhjust loota, et rahvaesindus, kuivõrd temast oleneb, saab teguriks, mis aitab meil jõuda kultuurrahvaste perre, kus valitsemas vabadused, üldine jõukus ja heaolu. Suured rikkused ja kisendav vaesus on ebademokraatliku korra kaaslased.

Jaan Vain

EUROOPA PÄRAST MÜNCHENIT

Mis saab nüüd Euroopast, eriti Ida- ja Kagu-Euroopast pärast Müncheni kokkulepet?

Neid küsimusi arutas väga kõrgelt kvalifitseeritud asutis, Briti „Royal Institute of International Affairs“ — Rahvusvaheliste Asjade Kuninglik Instituut. Aruandja prof. Arnold J. Toynbee esimene referaat leiti olevat liiga pessimistlik, s. o. liiga järsult lahkuminev Chamberlaini kursist. Siis valmistas ta teise, „akadeemilisema“. Seegi kõlab küllalt pessimistlikult. Kuid nii asjatundlike isikute vaadetele maksab igaühel tutvuda.

*

Mis on nüüd Saksamaa väljavaated Kesk- ja Ida-Euroopas ning Vahemerel?

Toynbee loetleb eeskätt kõik „pro'd“ nende väljavaadete soodsuseks:

Saksamaa on nüüd 80 miljoni riik, peagu niisama suur nagu Prantsus- ja Inglismaa kokku. Tema võimu suurendab veel tema idanaabrite nõrkus. Ühes oma teljekaaslase Itaaliaga lahutab ta täielikult Ida-Euroopa Prantsus- ja Inglismaast, sulgedes sõja korral Balti mere täielikult ja Vahemere arvatavasti. Majanduslikult on Saksamaa Ida-Euroopa väikeriikide üle nii suure ülekaalus, et võib neile dikteerida koostöö omaenda tingimustel. Samasugune sõjaline ülekaal avaldub juba Tšehho-Slovakkias.

Ida-Euroopa väikeriiki võib Saksamaa pealegi üksteise vastu välja mängida. Nii toetab ta juba Karpaadi-Ukrainat Ungari vastu. Edaspidi ta vististi toetab Ungarit Rumeenia vastu ja Ukrainat — Poola- ja Venemaa vastu. Niisama võib ta Jugoslaaviat välja mängida Itaalia vastu.

See oli rahvuslik põhimõte, mille abil Maailmasõjas purustati Saksamaa ja Austria-Ungari. Saksamaa, kes seejärel sai homogeenseks rahvusriigiks, õõnestab nüüd rahvusliku põhimõtte abil oma idanaabreid. Lugu pidades teatavast rahvusliku enesemääramise miinimumist, nagu ta seda praegu teeb Tšehho-Slovakkias, võib ta oma sihid Ida-Euroopas saavutada, ka ilma et seda meeletele ajaks. Peale selle võib ta seal leida ka ühishuve sealsete valitsevate olustega. Väga kasulikuks vahendiks on ses suhtes anti-semitism: mitmes Ida-Euroopa riigis elab palju juute.

Teiseks võib ta Ida-Euroopa valitsejatele pakkuda julgeolekut nende eneste rahvalikumiste eest: massibaas puudub enamikul sealsetest valitsustest. Antikominterni rinde juhina võib Saksamaa neile ütelda, nagu Inglismaa XIX sajandil ütles India maharadžadele: „Astuge meie süsteemi ja meie garanteerime teid. Teid ei kukutata, te jääte oma troonidele ja teie pojad teie järel.“

Kõige raskem saab tal olema oma kõige suuremate naabrite — Itaalia ja Poolaga. Kuid nende jaoks on Saksamaal eripakkumine: asumaad, mis nende ülearuuse rah-

vastikule üsna teretulnud oleksid. Kogu Ida-Euroopale võib Saksamaa peale selle pakkuda oma modernset tehnikat, eeskätt nende ühenduste alal. Juba on Tšehho-Slovakkia kaubad koos: see võib sõita üle Saksamaa nurkade, mis tema territooriumi sisse ulatuvad, kuid selle eest laseb üle enda maa ehitada Saksa autotee Breslaust Viini. Järgmisena annab vististi Ungari Saksamaale teeõiguse. Kogu Kesk-Euroopa teede süsteem muutub Saksa teede-süsteemiks, ja väga korralikuks. Samasugust koordineerimist saab Saksamaa taotlema ka vaimse ühenduse alal, nagu raadio ja kino, ajakirjandus ja kirjandus.

*

Need on Saksamaa pro'd. Mis on aga contra'd?

Enamikus Ida- ja Kesk-Euroopa maadest on sigivus suurem Saksamaa omast. Seetõttu väheneb aegamööda Saksamaa ülekaal. Samas suunas mõjub ka nende riikide kiire industrialiseerumine.

Võõras vahelesegamine nende riikide siseellu tekitab liig tugevat häiret. Selle ärahoidmiseks peaks vahelesegamine olema nähtamatu ja teostuma kohalike valitsevate olluste kaudu.

Mängides neid riike üksteise vastu ei saa korraga nende kõigiga heal jalal olla. See „meeskond“ pole igatahes kerge juhtida. Seda enam et nende rahvuslus on juba valvete ärganud ning ei taha leppida palja näiliku iseseisvusega. Juba nägimegi, kuidas Itaalia ja Poolaga eesotsas tekkis nende riikide seas Saksamaale vasturühmitus.

Viimaks — idariikide taga seisab Venemaa. Peaks Saksamaa surumine liiga häirivaks muutuma, siis võib Venemaast neile vaheriikidele hädaohu asemel seljatugi tõusta.

On veel üks takistus, mida Toynbee näeb kehatuvat Saksa rahvuslikus temperamendis ja Preisi poliitilistes traditsioonides. See olevat — sakslase „Kunst sich unbeliebt zu machen“. Ida-Euroopa absorbeerimine võib toimuda ainult siis, kui seks tarvitatakse jõu miinimumi ja veenmise maksimumi. Kaardid Saksamaa käes olevat üsna tugevad, kuid nende õieti väljakäimiseks peab mängijal olema takti ja mõödukust. See psühholoogiline punkt olevatki kõige raskem „contra“ Saksamaa väljavaadetele Ida-Euroopas.

*

Toynbee arvates tuleb Saksamaa Ida-Euroopa absorbeerimisega siiski toime, kui mitte Berliin-Rooma telg ei murdu — ja seda arvab ta mitte juhtuvat.

Mis on siis Euroopas sündinud? Tema jõudude tasakaal on otsas.

Mõned inglased väitvat, et sakslaste domineerimine neist ida pool olevat Euroopa alaline nähtus. Viimased paar-kümmend aastat olevat seal ainult erandiks.

Kuid iial enim polnud sakslased ühendatud. See teeb kogu vahe.



Targad Euroopamaalt uut imetähte ootamas

Inglise poliitika on olnud — niihästi Louis XIV ja Napoleoni kui Vilhelm II vastu — panna vastu Euroopa hegemoonile, kes võib ohustada Briti iseseisvust. Münchenis lahkus ta sellest „jõudude tasakaalu“ poliitikast.

Mida võib Inglismaa teha oma poliitika taotlemiseks?

Passiivses kaitstes töötab aeg Inglismaa poolt. Raskem on aktiivse kaitse küsimus, sest see pole absoluutne, vaid on relatiivne, s. t. — võistluse küsimus. Pikema aja möödudes olevat Inglis- ja Prantsusmaal kindlasti suuremad ressursid mobiliseerida. Kuid tulevat arvestada ka lühema aja mõttusid.

Teiseks — moraalsed tegurid, mis olevat tähtsamadki materjaalseist. Inglismaa olevat juba jõudnud piirile, mida sõja vastu valmistamine vabatahtliku väeteenistuse ja normaalsete tööstusolude juures võib saavutada. Kui relvastusvõistlus edasi läheb, siis seisab Inglismaa põhimõttele küsimuse ees, et oma väeteenistuse ja sõjatööstuse süsteemi muuta.

Need suured küsimused olenevad Briti välispoliitika sihtidest. Mida tahab Inglismaa endale ja mida ta tahab kogu maailmale?

Briti impeerium on Toynbee arvates nii tihedasti seotud maailma üldise seisukorraga, et seal kahtlust ei või olla: kui maailmas valitseb jää-aeg, siis ei ole seal ruumi kenal auruga köetaval hoonel pealkirjaga „Briti impeerium“.

Loobuda esmajärgulise suurriigi seisundist, see tähendaks inglasele ühtlasi ka loobuda oma senisest elatusstandardist. Kuid ka edasine võistlusrelvastus saab alandama inglase senist elatustaset.

Senist seisukorda ei lase kesta ka üldine kindlusetusetunne, mis on väljakannatamatu praegusele komplitseeritud tsivilisatsioonile, kus igaüks peab kavatsusi ette tegema. See võib veel mõni aeg kesta, kuid sellele peab kas nii või teisiti kord ots tulema.

Mõned inglased lootvat, et Euroopa võib ühe hegemooni alla sattuda ja Inglismaa siiski julgeks jääda eeldusel, et ta rünnaku enda vastu muudaks võimalikult ohtlikuks ja ühtlasi järeleandmisi teeks kolmes suunas: esiteks muidugi teiste rahvaste kulul, siis — Briti immateriaalsete huvide, tema traditsiooniliste ideaalide kulul ja lõpuks — Briti materiaalsete huvide — tema asumaade kulul.

Toynbee arvates tähendaks see siis Briti impeeriumi otsa. Suur riik püsib suurel ideel. Kui suurriik loobub oma ideest, siis on ta kõik kaotanud.

*

Prof. Toynbee ettekandele järgnesid elavad vaidlused.

Müncheni kokkulepet kaistes seletas lord Rankeillour, et olevat üsna kahtlane, kas Saksamaa läheb kogu Kagu-Euroopat neelama, kõiki neid miljoneid seedimatuid slaavlast ja ungarlast, ja üle võtma vana Austria-Ungari „damnosa hereditas“t“. Kas teda siis Kaarel XII saatus ei tabaks?

Oli kord aeg, kus Venemaa tahtis alla neelata kõike, mis asus Konstantinoopoli ja Kalkutta vahel, — ja ei jaksanud. Siis oli aeg, kus Prantsusmaa tahtis Aafrika pooleks lõigata — ja sattus Kitcheneri otsa. Ei tulevat uskuda suurtesse maailmavallutamise prohvetikuulutustesse. Inglise ja Prantsuse impeeriumid peavad omaenda vajadusi ja energiad rahuldama ning mitte oma ideaale muule maailmale peale suruma.

Parlamendiliige V. Raikes ei uskunud, et Berliin-Rooma telg püsiv võiks olla. See ei olevat üldse loomulik telg, — ilma Abessiinia sõjata poleks teda vist üldse olnud. Keskmine itaallane olevat kõva katoliiklane ja monarhist, mida pole eriti mitte praegused Saksamaa valitsejad. Kui Saksamaa üle Tšehho-Slovakkia oma teed jätkab Ungarisse ja Jugoslaaviasse, siis häirib ta just Itaaliat, kes seal vaevalt oma mõjust loobuks mõne problemaatilise Aafrika-impeeriumi hinna eest. Saksa ekspansioon Kagu-Euroopas mängiks nende kasuks, kes ei taha Saksa domineerimist Euroopa mandril. „Teine asi oleks, kui ta pöörduks Läti, Leedu ja Venemaa poole.“

Graham Hutton asetas Briti poliitika eelduseks, et lähema poolteise aasta jooksul Saksamaa valitsuskord ei muutu ja Kagu-Euroopa riigid on sunnitud Saksa tahetele alistuma, nagu oli seda hiljuti Ungari sunnitud.

Inglaste sagedase arvamise puhul, et Kagu-Euroopa olevat neile kõige hädaohtum Saksa ekspansiooni suund, tuletas prof. C. K. Webster meelde, et Konstantinoopoli taga asub Lähis-Ida ja India ning meie aja tempod on kiired. Selle vastu aga R. Stokes seletas, Saksa ekspansioon Kagu-Euroopasse peab andma Britile aega oma jõudu kasvatada ning end valmis panna tulevaste nõudmiste vastu. Mitte maailm, vaid impeerium pidavat olema Briti esimeseks mureks.

Nii vahetati mõtteid veel mitmelt poolt. Lõppsõnas tähendas Toynbee, et Briti impeerium olevat XIX sajandil ehitatud eeldusel, et Briti korraldab maailma, kuna teised suurriigid — Euroopat. Kui mõned suurriigid Euroopast kaugemale ulatusid, siis pidi Inglismaa asemele astuma Rahvasteliit. Kuid anarhilises maailmas ei saa Briti impeeriumi säilitada.

Kuna natside võimu Saksamaal mõned loevad sama efemeerseks nagu Napoleon III oma, siis väitis Toynbee, Hitlerit tulevat siiski tõsisemalt võtta, sest ta on tähtsa osa kristlikust maailmast pööranud tagasi ühe paganluse vormi — nimelt inimühiskonna jumaldamise juurde. Ta on tagasi langenud sinna, kust Euroopa suure vaevaga pika aja jooksul välja on roninud. Ta on äratanud inimestes midagi, mis nende hinge põhjas ikka on luuranud. Sellepärast on siin tegemist väga tõsiste asjadega, mida ei otsusta lähemad aastad, võib-olla isegi mitte meie sajand.

Ed. Laaman

Vaene Hispaania

V*ae victis!* Häda võidetuule! See on vana tõde. Alati ja uuesti kibe igaihele, kes ei saa vastu hõisata võitjale.

Sõnad on liiga kahvatud selleks, et kirjutada suuri võitlusohvreid toonud Hispaaniast, Franco diktatuuri alla antud, maapakku löödud, vaesest Hispaaniast.

Selles julmas kodusõjas, mis algas kahe ja poole aasta eest, on kindral Francesco Franco, Burgose sõjaväelise junta generalissimus, jõudnud otsustavaks arvatud võidule. Pole küllalt ütelda kodusõda. Küsimus pole ju mitte ainult hispaanlaste kahetsusväärsest kodusest konfliktist. Aga Franco-valitsus opereerib rahvusliku valitsuse nimetuse all. Ja üheks põnevamaks päevaküsimuseks praegu on verevalamise ja vastastikuse purustamise lõppvaatus Hispaania sõdivate poolte vahel. Riigipöörde taoline verine mässudraama vaeste vabariiklaste eneseveristamises.

Nende ridade kirjutamishetkel pole 1936. a. mässu-kindral Franco tegelikult küll veel kogu Hispaania territooriumi täielikuks peremeheks. Ikka veel koondab Burgose valitsus, mille moodustamisel pole rahva tahet küsitud — väga tugevas ulatuses täiendatud terrorijõude. Võimsamat sõjaväge, mis Hispaanias kunagi nähtud, teatavad ajalehed. Kõik selleks, et vabariigile ja rahvarindele Madridis, Valencias, Cartagenas, Alicantes anda lõplikku surmahoopi, sundida tingimusteta alistuma.

Kus on dr. Negrin pagulasena praegu? Pärast Kataloonia rinde kokkuvarisemist pole enam Valencia ega Barcelona vabariiklikku valitsust, pole parlamenti, presidenti. Negrini valitsust kukutavaks riigipöörde organiks Hispaania kesktsoonis on hakanud Madridi kaitsenõukogu direktooriumi lõpuvalitsus kindral Miajaga eesotsas. Omades riivides vihased võitlused. Kui need read jõuavad lugeja kätte, on Madridi saatus vististi tegelikult otsustatud. On ju nüüd viimseks suuoperatsiooniks vabanenud Franco omad rahvuslik-fašistlikud väed, Aafrikast toodud mustasajalised, Itaaliast saadetud legionäärid-mustsärklased, saksa landesväärklased. Kogu selle koalitsiooni ülekaalu relvastuselt ja varustuselt, värskete meeskondade ja moona juurdeveolt, ülekaalu maal, õhus ja rannikuvetes pole kurnatud ja näljasel Madrid-Valencia rindel enam võimalik murda. Raske oleks äärmiselt ebanormaalseis olusuhteis vabariigi au päästa või talutava kodurahu tegemiseks leida väarikaid kapituleerumisvõimalusi.

Mitte ainult Barcelona pole ju langenud ja Franco Hispaania elanikkonna suurema osa üle sõdinud võidule. Barcelona valitsusväed — „Negrini väed“ — on ebavõrdses võitluses raskesti lüüa saanud, katastroofilises kaotuses üle Pürenee piiri Prantsusmaale põgenenud, desarmeeritud, koonduslaagrisse suletud. Aga see polnud veel suurimaks hoobiks kesktsoonis vastupidamise ja üksmeelsuse moraalile. Põrutavamaks pöördeks kogu Hispaania õnnetu demokraatiale oli Franco *de jure* tunnustamine väga mõjuvõimsate läänedemokraatiate nimel. Franco Suur-Britannia ja Prantsuse valitsuse poolt täisõiguslikuks võidumeheks kuulutatud, kui hispaanlaste pealinn alles vabariiklaste käes, kui vabariiklik pea-armee valmis surmani võitlema, kui vähemalt kolmandik Hispaania vabast isa-

maast veel polnud Burgosele ja interventidele alistunud! Tingimusteta tunnustusväärseks arvatud Barcelonas tegevusse astunud sõjakohtute ja Montjuichi mahalaskmiste diktatuur! Franco siseminister Suneri ja kindral Yage drakoonilised korraldused Kataloonias, karm karistusdekreed poliitiliste vastaste amnesteerimise asemel, eriti aga kuulused võitjate armule jäänud vabariiklaste massilistest tõurastustest — kõik see on tõstnud meeletliku vastu-panu („non passaran“) kirglikku tahet.

Madridi polnud enam kui kahe aasta kestes suutnud kapituleeruma sundida mingid piiramised, pommitused, tormijooksud. Kuid Negrini vägede lüüasaamise, valitsus-aparaadi lagunemise, vabariigi pinnakaotuste tõttu olid meeled nüüd Madridis ja mujal Franco hävitava suurrünaku ees nähtavasti plahvatuslikult ärevil. Kuigi käputäis julgeid ministreid pärast Kataloonia katastroofi oma kohuste täitmisele Madridi lendas, ei toonud Negrin ja Del Vayo kaasa mingeid häid sõnumeid. Samuti mitte vahvad, aga kaotanud väejuhid Modesto, Lister. President Azana jäi Pariisi, keeldus tagasi pöördumast hädaohlikule aukohale Hispaanias. Rahuigatseva kodanikuna kahjustas ta võitleva vabariigi ja enese prestiiži, rikkus rahvausaldust kõrgele kohale valitud juhtide vastu. Presidendiametist ei loobunud ta siiski enne, kui Inglise ja Prantsuse *de jure* Francole temalt oli röövinud riigipea õigused välismaal toimimiseks. Ühtlasi kaotasid Hispaania vabariigi saatkonnad ametliku esinduse ja olemasolu õigused Pariisis, Londonis ja teistes Francole vasturuttavais riikides. Hea-naaberlike suhete jaluleseadmiseks rahvuslik-fašistliku Hispaaniaga ei pidanud Prantsuse valitsus paljaks Francole loovutada Hispaania Panga kulda. Oma vapustatud vabariigi hädaseisukorras usaldades Prantsuse vabariigi radikaal-sotsialistlikku valitsust ja rahvarinnet oli Hispaania Panga president teatavasti otsustanud Pariisi varjule viia suured kullareservid (umbes pooleteise miljardi frangi väärtuses). Nii kaugele oli siis jõutud Hispaania demokraatia ja teiste demokraatiate eest võideldes, et ka vabariiklikul peseetal juba null-väärtus! Mitte küllalt sellest: ei lastud Prantsuse sadamaist enam Valenciasse välja sõita laevu ka viljalaadungi ja toidumoonaga, mille varustajaks oli Hispaania rahvusvaheline abistamiskomitee.

Nii kriitilise seisukorra survet ei kehtnud enam ilma eneseohverduse nurinata Euroopa kangelaslikum antifašistlik rinne. Lõpu eel pidi tulema Madridi kaitsjate kangelasmeele lõhestumine kaheks vaenulikuks leeriks, kodusõjaks kodusõjas. Praegu kättesaadavad lünklikud teated ei võimalda küllalt selgesti pilti Madridi nn. kaitsenõukogu võimuhäärimisest, mis väga dramaatilistes olusuhteis pani Negrini kabineti lendama. Tumedalt tagapõhjalt on äkki esialale kerkinud kolonel Casado osa. Kas oli ta vastuhakkamine seadusliku, aga ebaõnnestunud valitsuse peaministrile paljude sõjaväelaste ja tsiviilelanikkude spontaanseks pahameele plahvatuses või Franco meeletuiks toimiva vandeseltsi provokatsiooniks? Kaitsenõukogule tugineval häda-abivalitsusel pole enam mingit seaduslikku alust. Aga Del Vayot asendavaks välisministriks on seal mõõdukaks sotsialistiks kutsutud Besteiro, kel näikse olevat defaistli-

kule kallakule kiskuvaid sidemeid inglaste rahutegemise soovidega. Nagu teada Suur-Britannia peaministri avalikust deklaratsioonistki, ei jäta Tema Majesteedi valitsuse diplomaatia mingit juhust kasutamata mõjuavaldamiseks, et ära hoida „asjatut ohvrite suurendamist Hispaania võitlevate poolte vahel“. Kahjuks pole Chamberlaini kristlik misjon Burgoses samavõrra tugev kui City krediitide pakkumised uue rahvuslik-fašistliku — meelsamini küll veel monarhistliku — Hispaania varemeist ülesehitamiseks.

Eksisid, kes Madridi kapitulantlikust pöördest head arvasid. Võisid järgnevat sündmuste kahjurõõmu maitsta pahatahtlikud...

Isehakanud kaitseminister Casado ei pannud Negrini valitsust lihtsalt lendama. Negrinit ei süüdistatud mitte ainult saamatuses — sama Negrinit, kelle väsimatu aktiivsus, sütitav sõna ja allavandumatu tahe oli äratanud ka vastaste imetlust: „Hispaanlased ei kiida Hispaania suhtes heaks ühtegi otsust, mida nad ise pole tegemas“. Ühtaegu francolaste ebaõnnestunud mässukatsega Carthagenas kuulutas rahulolematute vabariiklikkude ohvitseride ja mitmesuguste teiste kaastegelaste aktsioon Madridis seadusliku valitsuse „ebaseaduslikuks“, „Hispaania vastaseks“ (see toimus 5—6. märtsil). Ja rahvusliku kaitseõukogu nimel hakkas kamandama Casado, kuna kindral Miaja alles pärast pöördööd Valenciast kohale ja etteotsa kutsuti. Üks Casado esimesi käsklusi võimuaaramisel on olnud vangistada Negrin, ta ministrid, Negrinile ustavad väejuhid, politseiülemad, hulk Negrini rahutingimustest tingimatu vastupanu korraldajad ja õhutajad. Pandi rõhku teadete levitamisele, et mitusada kommunistlikku tegelast on korraga vangistatud, kõik nende bürood rahvusliku kaitseõukogu käsutuses olevate väeosade poolt okupeeritud. Ei jäänud tulemata ka kukutatud parlamentaarse valitsuse peaministri kompromiteerivad lisateated: läbiotsimine Negrini korteris paljastanud, et ta toiminud „Moskva ettekirjutuste“ järgi!

Negrin, Del Vayo, nende lähemad kaastöölised valitsuses ja kindralstaabis ei lasknud end uue mässuvalitsuse poolt vangistada. Prantsusmaa pinnal jutustas Del Vayo, et casadistidel nende jaoks juba sõjakohus valmis olnud. Algaski Negrini valitsusele lojaalseks jäänud väejuhtide kohtuga või kohtuta vagusaks tegemine. „Ausa rahu“ otsijate esimeseks nimekamaks ohvriks on langenud kolonel Francesco Galan, kelle Negrin oli nimetanud Cartagena sõjasadama komandandiks ja kes seal puhkenud francolaste mässu lühikese ajaga summutaski. Casado *pronunciamento* teatas siis, et laevastik andunud ta käsutusse. Aga 7. märtsi hommikul teatas Havas, et 11 Cartagena sõjalaeva oli tulnud Prantsuse Tuneesia vetesse ja palunud Bizerta sadamasse sisselaskmist. Vabariiklik eskaader eelistas interneerimist Bizerta sadamavõimude poolt „ekstsellents Casado“ teenimisele, Franco kätte langemisele.

„Meie ei anna kedagi ära,“ katsus rahvuslik kaitseõukogu etteotsa pandud populaarne kindral Miaja Madridi raadios rahustada lõhutud ja laguneva rahvarinde elemente. Ta sõnu saatsid kaks Madridi pommitust samal äreval päeval (7. märtsil). Lugupeetud rahvaskindrali autoriteet ja hea tahe kodusõda auga lõpule viia ei suutnud ära hoida reetmishüüdude viha võimuaarajate vastu, vennatappvaid võitlusi casadistide-kapitulantide ja

kommunistideks kutsutud Negrini poolehoidjate vahel. Nende võitluste käigus oli Miaja sunnitud nõrgestama Francole vastupanevat väerinnet, sealt kaitseõukogu raskustesse väeosi appi kutsudes. Kaitseõukogu vastased tegid samuti. Tagajärjeks Hispaania vabariigi viimsete kaitsejõudude ründamine üksteise vastu, antifašistliku rinde segipaiskamine ja eneseveristamine, Francole kui korralagedusest päästjale teeavamine...

Kõik teavad, et rahvusliku diktatuuri võidule sõdimine Hispaanias ei võlgne mitte ainult Maroko musulmanidele, vaid fašistliku Itaalia ja rahvusotsialistliku Saksamaa väga aktiivsele vahelesegamisele Franco kasuks. Kõik teavad samuti, et seal küsimus ei ole mitte ainult Moskva mõjude mahasõdimisest.

Aga mis on siis kaks demokraatlikuks kutsutud lääne suurriiki teinud Hispaania demokraatia hukkumise kurbmängus, vabariigi agoonias? Passiivselt Franco toetamiselt — nn. mitte vahelesegamise kaudu — on Suur-Britannia ja Prantsuse valitsuse kaasatõõtamine nüüd üle läinud aktiivsemale Hispaania poliitikale. Londoni konservatiivne ajaleht „Daily Telegraph and Morning Post“ kirjutas 7. märtsi hommikul: „Viimase 48 tunni sündmused Madridis ja Cartagenas on maailmale avalikult paljastanud seisukorra, mis oli Inglise ja Prantsuse valitsusele hästi tuttav juba vähemalt ühe nädala eest...“

Umbes nädal aega tagasi saadi Londonis teada, et kolonel Casado ja härra Besteiro valmistavad ette riigipöõret. Teatati ka, et need juhid juba läbirääkimisi peavad kindral Franco esindajatega.

Sama ajaleht kinnitas, et Prantsuse valitsus oma „head nõu“ on andnud Madridi rahvuslikule kaitseõukogule. Teistest allikaist kuuldub, et Inglise konsul Madridis tähtsat osa on etendanud Casado liikumise ettevalmistamisel.

Selles pole midagi hämmastavat. Oli ju Londoni „mittevahelesegamise komisjon“ täitnud oma pikaldase ülesande ja loomulikku surma surnud. Hispaania vabariiki polnud Suur-Britanniale ja Prantsusmaale pärast 27. veebruari ametlikult enam olemas, s. o. pärast Franco *de jure* tunnustamist. Tegelikult polnud Franco võimu alla langenud küll veel Hispaania tähtsaim keskus, kogu see kesktsoon pindalalt suurem kui Portugal, mererannikultki ligi 500 kilomeetrit. Jäänusvabariigi relvastunud ja võitlustes karastunud kaitsejõud andsid välja vähemalt 500 000-mehelise armee mõõdu. Sõjatööstuste tempot polnud Kataloonia kaotus mitte kahandanud, vaid kõvendanud. Kataloonias lüüa saanud Juan Negrin ei tulnud oma staabiga paljukannatanud Madridi ja vabariiklikesse provintssidesse nagu lambakarja. Aga hädaseisukord oli selleks ikkagi äärmine, et mitte poleks käärinud katastroofilise halvastiminekumeeleolud, kapitulantlikud kaalutlused. Franco koalitsioonivägede ja sõjamasinate ülekaalust hoolimata, Londonis ja Pariisis otsustatud saatuse kiuste julges Negrin siiski veel üritada tõsise vastupanu organiseerimist, katsus nagu mingiks Marne lahinguks koguda kõiki vabariigi patrioote parempoolseist kuni kommunistideni, vihasemate fašismi vastaste kätte usaldades operatsioonide juhtimise eest vastutavaid kohti, ise võttes ülemjuhatuset.

Inimsöbraliku näoga diplomaatia tund oli tulnud hea nõu andmiseks teisel plaanil. Eesmärk pühendas vahendeid...

Wait

Tsaar ja talupoeg

Quasi una fantasia

Ikka jälle suured filmid viimase vene tsaari õuest ja Siberi talupoja Grigori Rasputini mõjust Vene keisririigi saatusele, alates 1905. a. revolutsioonist kuni Siberi talupoja surmaheitluseni keisri sugulase krahv Jussupovi Elstoni palees.

1905. a. sündmuste kriitilisemal ajajärgul, 1. nov. 1905. a. kirjutab Nikolai II oma päevikus: „Õppisin tundma, sain tuttavaks vaga mehe Grigoriga Tobolski kubermangust.“ See on Grigori Novõi-Rasputin, Siberi lihtne talupoeg, nupukas ja jõurikas mees. Mõne aasta jooksul oli Siberi talupoja mõju tsaari õueringkonnas kasvanud; räägiti juba avalikult, et kõik kõrgemad määramised juhtivaile kohtadele toimuvad Siberi talupoja nõuandel! Milline põrutus tookordses Vene ühiskonnas!

Ei mäleta hästi, kes Vene poliitikuist või kirjanikest XIX sajandi algveerandil kuulutas õpetust, et tsaar-keisri võim võib püsida Venes kindlasti ainult siis, kui ta toetub vene arvu rikkale talupoegkonnale, aga mitte mõisnikule ja linnakodanikule. Oli see vist üks slavofiilidest. See õpetus äratas algul võõrastust ja tema levitaja saadeti pealinnast asumisele. Aga aja vältel Vene riigi siseseisukorra halvenemisel leidis ta juba enam poolehoidjaid ja ka juba valitsusringkonnas ning keisrikojas. Hakati otsima seda sidet („smõtška“) talupoegadega. Kuidas see poliitika suund mõjus Baltimaal XIX saj. kuuldustes, et tsaar on talupoegadele maad lubanud, aga mõisnikud ja luteri kirik on vastu, sellest võib lähemalt lugeda H. Kruusi „Talupoegade käärimine Lõuna-Eestis“ ja vendade Petersonide palvekirjade-aktsioonis 1860. aastal.

Meie nn. ärkamisajal läks üks talupoegade delegatsioon teise järel keisri juurde ja leidis lahket vastuvõtmist Balti aadli suureks hämmastuseks ning meelepahaks. Kuigi siin just peamotiiviks polnud talupoegade seisukorra parandamise, vaid venestuse sissetungi hüppelaua leidmine Baltimaal, on siiski iseloomulik see keisrikoja talupojapoliitika!

*

Martin Lipp *) oma Filip Karelli (keiserlik ihuarst Nikolai I alates) suguvõsa eluloos kirjeldab järgmise legendi dr. F. Karelli ja tsaar Nikolai I esimesest tutvumisest ning kohtamisest (lk. 63): Määratud ajal oli dr. Karell oma kohal.

„Teie olete sakslane,“ ütles keiser Karellile...

„Ei majesteed, ma olen eestlane,“ oli Karelli esimene sõna keisri vastu. „Ma olen vaese eesti talupoja poeg“...

„Eestlane,“ tähendab nüüd keiser omalt poolt, „vaese talurahva laps. Seda enam meeldite mulle, Teie jääte minu teenistusse.“

Kuigi selle loo algupärasus ja ajalooline tõde on legendaarseks tunnistatud**), aga ta iseloomustab Nikolai I suhtumist talupojasse. Ajalooline tõsiasi on see, et Vene riigi vägevamal ja ühtlasi ka kriitilisemal ajajärgul oli keisri ihuarstiks Hageri talutarest võrsunud arst Filip Karell. Ihuarst tähendas siis mitte ainult haiguste arsti,

*) Martin Lipp „Karellide suguvõsa“ Tartus, 1932. Täiendanud ja redigeerinud Aadu Lüüs.

**) Vt. Aadu Lüüsi eessõna M. Lipu nimet. teosele.

vaid ka nõuandjat poliitikas, ja nagu nüüd öeldakse, hingeravi andjat raskel silmapilgul ja usaldusmeest.

Väga drastiliselt kujutab rahvasuu Hageris dr. Karelli ihuarstiks saamise lugu***): Kord jäänud üks suurvürstinna haigeks. Keegi arst pole suutnud teda parandada. Kutsutud Karell, kes kui Kreutzwaldi õpilane haigele „kuppu pannud“, mille peale viimane kohe terveks saanud. Siis ülenud Karell kohe ihuarstiks. Võrrele seda looga, kuidas filmis kujutatakse Siberi talupoja Grigori keiser Nikolai II usaldusmeheks saamist ja troonipärija Aleksei tervenemist peale esimest kohtamist Siberi talupojaga.

Peale Karelli lahkumist ühenduses eitava suhtumisega Aleksander II ja vürstinna Dolgoruki vahekorrasse, sai uueks ihuarstiks dr. Hirsch***), Kullamaa kihelkonna talupoja võsu Läänemaalt, kes oli ihuarstiks Aleksander III ja Nikolai II juures kuni 1905. aasta sündmusteni.

Vene-Jaapani sõda ja 1905. aasta sündmused mõjusid vapustavalt Vene keisririigi õue- ja valitsusringkonnas. Kõik tolleaegse keisri õueringkonna uurijad konstateerivad ühte nähtust, et (peale ihuarsti dr. Hirschi vananemist ja peatset surma) hakati otsima üle laia Venemaa ja ka välismaal ihuarsti ning ennustajat, kes võiks olla usaldusmeheks ja nõuandjaks keisrikoja kriitilistel silmapilkudel. Neid leiti, aga kihutati jälle minema kui seiklejaid. Keisrikojas valitses peatu olek ja ärevus. Selles õhkkonnas mõjus Siberi talupoja Grigori Rasputini ilmumine ilmutusena. Keisrinna võis kirjutada: „Kui meil teda ei oleks, oleks kõik ammu juba otsas. Selles olen mina veendunud.“ (L. Trotski, „Februarrevolution“ lk. 68) Uus ihuarst oli leitud!

Siberi talupoja usaldusmeheks valimine ja sõprus Nikolai II-ga polnud juhuslik. Kõik vaatlejad, kes Nikolai II õukonnaga tuttavad, toonitavad elamisviiside haruldast lihtsust, võiks öelda talupojalikkust.

Näiteks 1905. a. võttis keiser vürst Trubetskoi delegatsiooni vastu: lilla särk pükstel! milline rõivastus äratas põlastust liberaalsete mõisnike hulgas. Hiljem Stolõpini peaministriks oleku ajal võttis ta samuti vastu vürst Lvovi (Trotski, op. cit. lk. 63).

„Tsaari kuller“ A. Oamer jutustab oma mälestustes („Vaba Maa“ 28. 5. 32. a. nr. 132) keisrikoja kombeist ja lastekasvatusest: „Troonipärija Aleksei esimesed mängusõbrad ja seltsilised olid madrus Derevenko kaks poega. Derevenko oli troonipärija juurde võetud „djätkaks“. Ta oli tema saatjaks, kandjaks. Keisri tütarde vanemaks ümmardajaks, „njänkaks“ oli Maria Wišnjakova, lihtne inimene... Hiljem ta kuulus Rasputini austajate kilda, jne.“

See talupojalikkuse toonitamine äratas õueringkonnas suurt võõrastust.

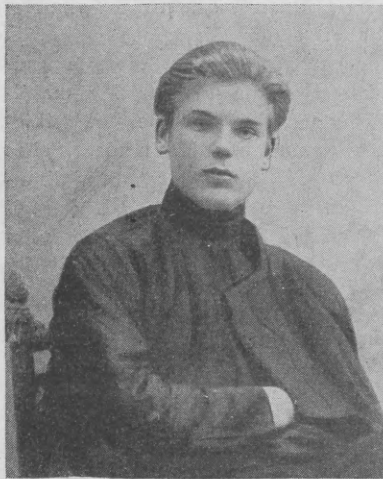
Grigori Rasputini elukäigu kirjeldajad toonitavad, ta olnud enne Siberis hobusevaras ja elanud kõlvatut elu! Maailmasõja ajal teenides frondil ühes esmajärgulises pol-

***)) Martin Lipp, op. cit. lk. 64.

gus, kus vana ohvitserikaader koosnes Peterburi kõrgema seltskonna liikmeist, kuulsin neid lugusid Rasputinist; juba siis tõusis minus kahtlus nende tõepärasuses. Suuremalt osalt paistsid need olevat vastaste ja kadedate inimeste laimujutud.

Mäletatavasti süüdistati ka meil talupoegade delegatsiooni juhte, kes käisid keisri juures, kuritegudes, näiteks: Tartu Põllumeeste Seltsi esimehe K. Mitt'i vastu tõsteti Balti aadli poolt süüdistus hobusevarguses jne. Mis puutub kõlvatusse elusse, siis on see süüdistus vahedaim relv tähtsal kohal olevate ja kuulsate isikute vastu! Näiteks: Inglismaa kuulsamat kirjanikku Byron'it süüdistati säärases kõlvatuses ja ta pidi maalt lahkuma, rääkimata Oscar Wilde'ist! Hiljutine Inglise kuninga troonilt lahkumine tõendas, milline Achillese kand on juhtival kohal olevale mehele vahekord naisega. Seepärast pole ka suurt usaldust kõigi nende juttude vastu.

Peapõhjus kõigiks nendeks atakkideks on ikka mujal, selles loos aga kadetus ja vaen Siberi lihtse talupoja vastu, kes oli keisri usaldusmeheks ja kelle nõuanded polnud just halvad! Et ta ka muidu täismees oli, kes selles kahtleb.



Jüri Vilms Pärnu gümnaasiumi õpilasena

Nende teod käivad nende järele. Igal rahval peavad olema oma suured inimesed. Ükski põlv ei saa muidu edasi minna kui ta ei vaata tahapoole, minevikku. Kõik teod ja loomingud vajavad eeskujusid.

Viimaseid mälestussõnu sangarlikule Jüri Vilmsile pühendades ütles O. Strandmann 1919. aastal:

„Kui tulevik meie põlve tööd hindab, ei saa ta vaikides mööda minna Jüri Vilmsist.“

Teistest kõrgemal seisvaid inimesi on meil vähe. Üks tähtsamaid oli Jüri Vilms, sündinud rahvatribuun, julge algataja ja julge läbiviija. Ja vist ka oma julguse ohver.“

Nüüd kirjutatakse aasta 1939. On möödunud viiskümmend aastat Jüri Vilmsi sünnipäevast. Praegu koostatakse temanimelist koguteost. Teame niipalju, et Jüri Vilms on olnud esimene, kes nõudis Eesti rahvale autonoomiat. Jüri Vilms oli julge teoinimene. Ta teadis, et midagi ei tule kätte iseenesest, kõige eest peab võitlema.

Ta ise ütleb ühes oma kirjutises:

„Mõtet on võimatu väevõimuga surmata. Langeb üks tema kandjaist, astub teine asemele. Ja kui langevad meie saadikud, nende mõtted ei lange mitte. Mõtted elavad“

Imelikud on inimeste hinnangud. Rasputin soovitas Maailmasõja ajal separaatrachu Saksamaaga, selle eest löödi ta maha Jussupovi palees kui riigi äraandja. Aga kui Lenin tegi separaatrachu Saksamaaga, siis oli see geniaalne tegu, mida ülistatakse!

Lenini õpetuse nurgakiviks on valitsejate „smõtška“, side talupoegadega kui poliitika alus. Aga kui Nikolai II harrastas seda „smõtškat“, siis on see mõnitamisväärne jõledus. Kõiges selles avaldub vaid viha ja põlgus talupoja vastu, olgu see vene haritlane, mõisnik või enamlane.

Kahju, et ihuarst dr. Hirschile ei leidunud meie arstide seas järeltulijat, Venemaa saatus oleks teisiti kujunenud. Seep see on. EÜS-i mõjul alates 1896. a. (ikka EÜS-i süü!) eelistasid meie arstid jääda kodumaale ja keisrikoja usaldusmeheks ning ihuarstiks sai Siberi talupoja võsu. Ja Euroopa ning Ameerika teisiti koostatud ühiskond imestab ja vahib hämmastusega filmides lihtsat talupoega — tsaari usaldusmeest. Meil kui maarahval pole põhjust imestuseks.

Kindl. Vist

Kujud ja varjud

edasi ja neil on suur tulevik. Meie valime jälle uued mehed, valime niikaua, kui viimaks mõte võidab.“

Jüri Vilms langes ise just siis, kui teda kõige rohkem oli tarvis. Ta oli meie iseseisvuse üks esimesi ohvreid. Teised astusid muidugi asemele. Mõte võitis. Sai teoks Eesti rahva iseseisvus. Jüri Vilmsi sangarlik kuju on Eesti rahvale surematu.

Kõnelgu meie lapsed, meie lapselapsed sellest, kuidas noored, julged tundmata teele asusid, vaenlaste poolt salaja hukati, kuid tõe pääsis siiski valgele. Oleme siin, et õppida, kuidas peab surema rahva vabaduse ja kodumaa eest.“

Need sõnad ütles Jüri Vilmsi ja ta saatusekaaslaste kirstude juures peaminister prof. A. Piip.

Eesti rahva hilisemas minevikus ei ole just palju suuri kujusid. Kuid neid leidub siiski. Ärgem mõtelgem ainult C. R. Jakobsoni taolisi ägedaid võitlejaid. Vana Laipman 1905. a. lainetuses ei lubanud enda ihule anda alandavaid vitsahoope, vaid valis surma, Juhan Liiv lõi viletsas katsekambris ilusamad laulud oma isamaale. Üks on eeskujusid eesti mehe au- ja uhkusetundest, teine vaimusärast, mis suudab teenida oma kodumaad isegi kõige raskemas viletsuses. On kartus, et tänapäev ei kasvata enam selliseid kujusid. Lastakse enese aule mööta kõige soolasemate vitstega — kui see ähvardab mugavusi, ning isamaale lauldakse enne kõike hea honorari eest.

Oleme raske ja vapustava mineviku lapsed. See on teinud meid kõiki pärast suuri ülimeelikusi liiga tõsisteks. Nii tõsisteks, et me ei tunne ära paljusidki endisi häid kaaslasi. Ometi südames pole halbust, puudub vaid pisut usku ja usaldust üksteisesse.

Aga kõige selle juures meenuvad ikka mõned suured kujud. Tahaks, et neid oleks rohkem, inimesi, kes keset suurt mineviku varjudemängu jääksid ustavalt tõe ja õiguse ning oma isamaa teenimise eeskujuks, nagu seda oli kõige raskemal ajal Jüri Vilms.

V. Kaljumäe

Jüri Vilms saksa invasiooni ajal

Jüri Vilms oli Eesti iseseisvuse võitluses 1917. a. ja 1918. a. algul üks aktiivsemaid isikuid ning julgemaid võitlejakujusid. Vilmsi erakordseid võimeid näitab ka see, et ta 28-aastase noormehena valiti Eesti Päästekomitee liikmeks ja 24. veebr. 1918. a. esimeseks Eesti peaministri abiks ning kohtuministriks.

Kuigi äsja oli Eesti iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks deklareeritud, marssisid juba 25. veebruaril Tallinna sisse Saksa invasiooniväed. Saksa väeosade Tallinna jõudmisel ütelnud Vilms: „Meie jõud on nüüd murtud, kuid mitte Eesti iseseisvus!“ Nii see ka tõeliselt oli: murti isegi Vilms, kuid mitte Eesti iseseisvus.

Eesti Ajutine Valitsus pidi taganema kindral Seckendorffi poolt juhitud Saksa sõjaväevõimu ees. Otsekohe selgus, et Saksa sõjaväevõimud ei kavatse kinni pidada Haagi rahvusvahelise konventsiooni sätetest, mis käsitsid okupandi õigusi ja kohustusi, vaatamata ka sellele, et sissetungijate lähelepanu neile juhiti.

Ajutine Valitsus tahtis otsekohe astuda läbirääkimisesse kindral Seckendorffiga, ning lõppeks 1. märtsil pääsesidki K. Päts, J. Vilms ja Poska Seckendorffi jutule.

Läbirääkimised ei andnud mingeid tulemusi, sakslaste poolt ei tehtud järeleandmisi. Ajutist Valitsust ei tunnustatud. Varem oli kuulnud, et Seckendorff olevat ütelnud: „Wo der Deutsche tritt, da ist keine andere Macht.“

Ajutine Valitsus otsustas alustada passiivset vastupanu, kus Vilms oli üks aktiivseid selle mõtte propageerijaid. See leiti olevat ainuke õige tee, sest kui üksikud eestlased oleks muudetud kohtadel sõnakuulelikeks Saksa sõjaväelaste käsilasteks, see oleks laastanud eestlaste moraali ja oleks olnud äärmiselt suur hoop iseseisvustamise võitlusele.

6. märtsil 1918. a. saadab J. Vilms välja oma ja K. Lepa (alla kirjutanud sekretäri eest) allkirja kandva Ajutise Valitsuse täiesti salajase ringkirja nr. 1, mis toimetati käest kätte edasi kõigile Eesti omavalitsuse ja avalikele tegelastele. Ringkirjas kirjutatakse muuseas:

„Saksa sõjaväevõimud ignoreerivad Eesti iseseisvust... iga pool ära seletada, et Eesti rahvas ainult iseseisvana suudab edasi elada ja kultuuriliselt areneda.“

Igasuguseid valitsuse ja omavalitsuse asutusi tuleb võimalikult sitkelt kaitsta ja oma käes pidada. Valimise ja demokratismuse põhimõttest ei tule ka ajutise lepete loomise otstarbel kõrvale astuda. Soovimata on Eesti ringkondadel ametid nimetuse põhjal vastu võtta, mis oma loomu järele valitavad peavad olema. Koolides ja valitsuse asutustes tuleb keele õigusi kaitsta, niisama ka esitust, mis Eesti rahva arvele vastav oleks.“ Selliselt juhatab ja õpetab Vilms oma õigusi kaitsema ja passiivset vastupanu organiseerima. Sellel oli ka tulemusi, leidis ainult üksikuid eestlasi, kes lasksid end „Beiratideks“ ni-

metada. Rahvas ja rahvajuhtide enamik jäi aga iseseisvusele truuks.

Ajutine Valitsus otsustas: „Mitte alla anda, vaid võitlust jätkata!“ Eesti julge optimismist oli J. Vilms. Nagu mäletab O. Strandmann, lõõnud Vilms ühel nõupidamisel rusikaga vastu lauda ja ütelnud saksa invasiooni kohta: „Lõpuks langeb ta siiski kokku!“ Ajutine Valitsus otsustas, et vaja on korraldada valitsusvõimu väljaspool Eestit, et selle kaudu organiseerida vastupanu invasiooni võimudele ja hankida toetust sõbralikelt liitriigelt. Üks, kes selle saadiku ülesande endale võttis, oli J. Vilms. Raske oli saksa „raudrõngast“ läbi välismaale pääseda. Vilms, kaalutlenud, et sakslased võtavad mind siin niikuinii kinni, arvan, et suudan vabana kasulikum olla.

Talle antakse kaasa suured volitused: tema ülesandeks jääb välissaatkonna tegevuse korraldamine Ajutiselt Valitsuselt saadud juhiste järgi. Nagu senised andmed kõneluvad, antakse volitus, et Vilmsil on õigus välismaal isegi uus ajutine valitsus luua, kui ta selle tarvilikuks leiab — see on kõige suurem volitus, mis on antud kellelegi Eesti riigi poolt.

Eestist väljapääsemiseks valib ta hädaohtliku tee üle Soome lahe Soome, et sealt Rootsi pääseda.

Kuu aega pärast Saksa väeosade Tallinna marssimist, s. o. 24. märtsil alustab Vilms Tallinnast teekonda hobusel Käsmu, et sealt üle jää Soome minna. Väikese peatuse järel Käsmus alustavadki Vilms ja ta saatjad A. Jürgens ja J. Peistik ühes teejuhi A. Rünkiga teekonda üle kevadise lahe.

Suursaarel areteerib aga saksa patrull saatkonna. Neid viiakse sealt Kotkasse, hoitakse pikemat aega Pellingis ja tuatakse lõpuks Helsingi. Vange on korduvalt hirmsasti piinatud ja pressitud neilt välja igasuguseid teateid Eesti riigi kohta, kuid kõik saatkonnaliikmed on vaikinud kangakaelselt ja mehiselt.

13. aprillil surmati Helsingis Töölo suhkruvabriku tagaõuel Vilms koos saatkonnaga Saksa raudkiivrites sõdurite poolt. Mahalaskmine toimus leitnant Giersi juhatusel. Enne mahalaskmist palusid surmatavad mahalaskmise juures viibivaid Soome ohvitseri kodumaale teatada: „Meie ei ole midagi seletanud, ei ole kedagi ära andnud, vaid sureme ausalt ja mehiselt oma isamaa eest!“

Vilms oma kaaslastega maeti ühishauda Helsingi lähedale metsaservale ja sakslased tegid maa pealtki tasa-seks. Kuid saatuse kiuste toodi Vilmsi ja ta kaaslaste põrmud siiski 1920. a. kodumaale.

Ajalugu on teinud juba oma otsuse Eestit vallutanud võimumeeste ja nende eestlastest käsilaste „Beiratide“ üle. Kuid „mälestus Jüri Vilmsist ei kustu Eestis,“ väitis K. Päts 1919. a.

A. Looring

SURNUD JA POLIITIKA

Ajalehest loed: ETA (TASS) „Neljäpäeval, 2. märtsil toimused Moskva Punasel platsil Nadežda Krupskaja matused. Urn kadunu põrmuga müüriti Kremli müüri sisse.“

Jalutades kord Petseri Kloostri maa-alustes käikudes imestad, kui palju pühakute reliikviaid, (moštši). Nende jäänuste mõte oli mulle arusaamatu. Varem olin rännanud Kiievi-Petseri lavras, ja sama nähtus, tohutu hulk pühakute „moštši“ — reliikviaid!

Hiljem selgus enam ja enam, et tuntud inimeste jäänused on suurim propaganda ja mõjustamise relv! Iseäranis talupojajühiskonnas. Enamlikud ajaloosepitsejad Leo Trotski ja teised jutustavad küll mõnitades, et 1915. a. Vene armee taganemisel Poolast ja Galitsiast arutatud tookordses Vene valitsuses, kas taganemise korral reliik-

viad Kiievisse jätta või evakueerida. Püha Sinod muidugi olnud nõus välja viima: „Kui meie linnast lahkume, siis võtame „kallimad“ kaasa.“ Trotski tähendab ironiliselt, et kõik see sündis mitte ristisõdade ajastul keskajal, vaid 20. sajandil raadio ja telegraafi ajastul.

See ei takistanud enamlasti hiljem Lenini põrmu palsa-meerimast ja Kremli müüri äärde mausoleumi rahvale näitamiseks asetamast. Nüüd järgneb Krupskaja, Lenini lesk.

Tundes inimese põrmu suurt poliitilist mõjuvõimu, laskis Lenin tsaari perekonna maised jäänused põletada ja tuha laiali paisata! Kuna Nõukogude Vene paljud poliitilised ja majanduslikud võtted leiavad teiste rahvaste poolt järeletegemist, siis ei tarvitse prohet olla, et ennustada surnute põrmu poliitilise ärakasutamise tõusu. **Aha**

Humanitaarsest bioloogitsemisest

...Otsustav tegur vale usutavaks tegemiseks on vale suurus... sest rahva laiad hulgad oma primitiivsuses südamelehtsuses langevad palju hõlpsamalt ohvriks suurele valele kui väikesele.

Propaganda osav ja lakkamatu kasutamine võib veenda inimesi uskuma, et taevas on põrgu, või vastupidi, et kõige närusem olelus on paradüüs.

A. Hitler: „Mein Kampf“ 1938. lk. 252, 302.

Tänapäeva k. a. esimeses numbris (lk. 18.) kirjutab R. E. humanitaarteaduste tähtsusest tänapäeval. Ta kutsub korrale loodusteadusi ja loodusteadlasi oma saavutuste ühiskondlikul rakendamisel, mis peaks toimuma humanitaarteadlaste vahendamisel ja nende kaudu õpitud enesevalitsemise abil:

„Selleks et valitseda iseennast ja olla suuremal või vähemal määral kaastegev ka ühiskondliku arengu kujundamises, on endastki mõista tarvilik, et nii enese kui ühiskonna mitmesuguste omadustega oldaks küllaldaselt tuttav. Seda aga saavad meile võimaldada üksnes humanitaarteadused. Võiks peaaegu ütelda, et humanitaarteaduste ja humanitaarse hariduse liiga madalalt hindamine on tänapäeva suurimaid ja valusamaid küsimusi, millest oleneb väga palju“ (kõik minu sõrendus).

Ja nagu kinnituseks, et humanitaarteadlased on mehed, kellel sõnale järgneb tegu, demonstreerib samas numbris A. Annist (lk. 10—11) humanitaarhariduse rakendamist ühiskonna hindamisel ning sellest enesevalitsemise ning „ühiskondliku arengu kujundamise“ maksimide tuletamisel. Veelgi enam! Peale humanitaarteaduslikkude märklausete kultuuri sünni ja demokraatia taaselukamise kohta lahendab ta mõõdamines ka paar loodusteaduslikku probleemi elu geneetilise olemuse ja inimkonna kasvutingimuste üle:

„Elu geneetiline olemus on enamasti vägivaldne, julm, hoolimatu... Ainult katastroofis, ainult uuesti looduslähedases elus ja pikemaajalises võitluses sumeneb... silmade surmav selgus uuesti, sumeneb elavast verest... Just kannatus teeb uuesti intensiivseks meie ürgse elutahte ja pingutusvõime. Ja ainult sellest kasvab distsipliinivõime, mis on aluseks ka kõigele kultuurile... nähtavasti kasvab ka rahvas ja inimkond edukamalt raskeis tingimuses, ülekompensatsioonina, kannatuste piitsutatult...“

See õigustab ka loodusteadlast, keda võivat juhtida „üksnes humanitaarteadused“, järelikult vist ka humanitaarteadlased, avaldama oma arvamist konkreetse juhtimisviisi ja tema päritolu kohta. Loodusteadlasele ei ole mõtet õhus lendlevad või „saatusest antud hullused“ (A. A.), vaid päris konkreetse kohas ajus tekkinud konkreetsete olustikkude ja suhete peegelduse tulemus. Otsides selle kriteeriumiga A. A. mõtete ürgallikat, on vaja leida, milline isendite kogu toodab samalaadseid mõtteid ja milleks ta neid rakendab. Too jõuk karjub aga nii kõvasti, et — kellel kõrvad on, see kuulgu!

„Loodus ei talu seisu. Elu alalhoiuks nõuab ta inimolendeilt tugeva pinge loomist, kõigi jõudude koondamist enda arenemise eest võitlemiseks. Loobumine võitlusest tähendab tardumust, loojangut, surma. Selle loodusseaduse aspektis on inimesele antud sissesündinud võitlusinstinkt.“

Neis „Die deutsche Wehr“ anonüümse autori poolt 1934. a. reastatud sõnades kõlab selgemalt ja julgemalt „naeratavate mõtete“ põhiheli. Mis ta on? Bioloogi vana tuttav sotsiaalne darvinism. Enne mõiste rakendamist

peab selle sisu tundma. Seda võib nõuda vähemalt meie humanitaarlasest juhilt, kui ta oma teaduse meetoditega asja selgitamisele asub. Bioloogias on iga mõiste vaid niipalju teaduslik mõiste, mis määral ta kannatab tõsi-asjade kriteeriumi ja on täpselt piiritletud teiste mõistete suhtes. Üks selline bioloogiline mõiste on „olelusvõitlus“, mille all mõistetakse olendite ja miljöö suhteid olendite eluvõimaluste hankimise protsessis looduselt antud elupaigas. Oletusvõitluse tulemusena tekib nn. „loomulik valik“, mis säilitab need olendid, kes antud elupaigas kõige edukamalt elutarbeid hangivad, kuna nende järglaste hulk pidevalt suureneb. Kõik olendid hangivad oma ülalpeo looduselt (ilma milleta nad pole mõeldavad) oma organite abil. Neid organeid kujundab ja viimistlebki looduslik valik, kuna oletusvõitluses on edukamad need olendid, kes varustatud uute või teiste omadest enam viimisteldud organitega, mille töövoime ja elu soodustav toime seega tõhusam. See siinkohal skitseeritud oletusvõitluse mõiste kannabki sotsioloogiasse üleviiduna sotsiaalse darvinismi nimetust. Ma ei tea, kuidas hindaksid humanitaarteadlased inimest, kes, uurinud planeetide liikumise seadusi, läheks sooritama autojuhi-eksamit, lausudes, üks liikumine ja kohavahetamine ta kõik. Igal juhul peaks aga selge olema ühe teaduse meetodite rakendamise võimatus teiste distsipliinide ülesannete lahendamisel. Oletusvõitlus ja looduslik valik olid mõisted, mille abil Darwin seletas uute liikide teket. Ja inimese füüsilise mina vormimisel töötas ta tõesti ajani, mida Annist hindab kultuuri sünnina: „Kultuur sündis sellest, et algimene tema paradüüsist välja aeti“. Bioloogia annab ka sellele lüürilisele väljendile enam sisu. Neandertallane, kelle neljas jääaeg ca 100 000 aasta eest tundrast välja tõrjus, oli meie viimane esivanem, kellel veel mõningaid organeid tuli kohendada looduslikul valikul. Siitpeale on inimene liigina välja kujunenud ja lakanud olemast loodusliku valiku esemeks! Miks nii? Aga kultuuri sünni tõttu. Ja kultuur sündis siis, kui inimene lakkas enesele ülalpidamist hankimast loodusest vahenditult oma organite kaudu ja rakendas selleks organeid täiendused — tööriistad. Elu edukuse määrab juba tööriista ja mitte organi tõhusus antud ülesande lahendamisel. Erakordselt räpakas oleks aga, rääkides eriti olevast ühiskonnast, unustada, et ühe isendi organid ei ole kunagi teiste sama liigi isendite kasutada, küll aga tööriistad. Eraomandus tööriistadele, loodusest äraelamise hankimise vahendeile, kirjutab inimesele ette nende kasutamise koha, aja ja viisi, samuti nende kasutamise tulemuse — tööprodukti saatuse. Selle omakorda määravad aga sotsioloogilised ja mitte bioloogilised seadused. Oletusvõitlus on siin niisama palju rakendatav, nagu kuningavesi loogilise mõtlemise aretamisel. „Kanonen statt Butter“ toodab vaid inimene.

Kuid edasi! Mõtted tekivad reaalseil inimestel reaalse-

tes olukordades, reaalse vajaduste rahuldamiseks. Seda tunnustab ka Annist, kes oma analüüsi lõpul soovib tegeusid:

„Ja demokraatiagi saab uuesti elujõuliseks alles siis, kui ka tema iga liige on uuesti kontaktis selle ennastunustama-paneva „püha hullusega“. Demokraatia saab jälle tugevaks ja ründavaks alles siis, kui ta muutub uuesti usuks“ (aut. sõrendus).

Tema retseptile kirjutaks alla iga nats, kuid seal vaid sõna „demokraatia“ asendada sõnaga „Kolmas riik“ ja jätta välja „jälle“. Ent seal, ideede taimelaval, on neil palju reaalsem kõlapind ja rakendus. „Usule“ antakse konkreetne sisu kümne käsu näol, minnakse kaugemale kui maldab teha seda kohalik ebateadlik epigoon:

„Sõda on tegelikult teispidine võitlusinstinkti tõestus tema kõrgeimas vormis. See on sõna tõsisel mõttes telg, mille ümber pöörleb ajalooline areng. Ainult mõõga abil on poliitiline maailm muutunud. Vaadelgem Euroopa riikide kaarti. Kuis näeks ta välja, kui poleks sõdu!... Kuid sõda riikliku juhtkonna kätes pole ainult rahva olemasolu tagamise vahend... Ta on samuti kasutatav sisemaa poliitiliste organisatsioonide loomiseks ja säilitamiseks. Kogu ühiskondliku ja privaatelu, samuti riigiasutuste kindlustamine tugine suuremalt jaolt relvastatud jõu olemasolule ja samuti kaudselt hirmule sõja koleduste eest enda maal. Oletagem, et täna armee, laevastik ja politsei kaovad olematusse, siis valitsusel pole enam mingeid võimuvahendeid oma tahte teostamiseks. Siis lakkaks iga autoriteet mõjust. Sõnas „sõda“ sai au ja vabaduse mõiste oma kõrgeima täiuslikkuse. Rahvas, kes haarab relvad, et kaitsta oma au ja et kinnitada oma elulisel territooriumil, ilmub sellesamaga suurimat idealismi... Sõda muutub vastuvaidlematuks kohtunikuks rahva sisemiste omaduste ja elulise eluõiguse otsustamisel. Samal ajal sõja idee tõuseb kõlbliku nõude tasemeni, sest et enda maksmapanek sõja erakordsete vahendite abil on rahvastele suurimaks kõlblikeks ülesandeks, mida nad üldse võivad täita.“

Selge, usk on sõja usk ja sellist usku võib propageerida ainult „looduseeadusena“. Muidu tõuseksid igal kodanikul karvad püsti. Härra A. A. üksik diskant selle kahuri-orkestri kõrval kustub hoopis. Ja arvatavasti kaob tal kaasalaumise isu koguni, kui ta jälgib üksikasjalikku usutunnistust sõja viiside ja suundade kohta.

„Natsionaal-sotsialistlik ilmavaade lähtub väitest, et veri ja territoorium on saksa rahva olemus, et kultuur- ja riigipoliitika peab määratama nende kahe momendi poolt, et vere puhtus (sõna-sõnalt „tervis“ — Gesundheit) on iga suure teo eelduseks ja seepärast sise- ja välispoliitika põhisihiks on selle vere kindlustamine ja säilitamine.“ A. Rosenberg „Veri, territoorium, isik“ *Nationalsozialistische Monatshefte* 1932 p. 242.

Vere kindlustamine toimub sama autori „XX sajandi müüdi“ järgi nii:

„Suures võitluses oleluse, au, vabaduse ja leiva eest, mida peab praegu nii loov rahvus nagu Saksamaa, pole lubatav arvestada poolakaid, tšehhe jne. rahvaid, kes on sama impotentid ja tühiid kui nõudlikud ja nahaalsed.“

Ja eriti konkreetset, kui meenutada veidi oma ajalugu ja sellest kajastuvat ristiriitlike põhiprintsiipi võõraste territooriumide röövimise ja võõraste rahvaste orjastamise näol:

„Saksamaa omandas jälle vana seaduse oma poliitilise ja ühiskondliku elu ehitamiseks. Ta pöördus tagasi hertsogi ja tema õukonna vana-germaani printsiibi juurde. Kui me taastame mälus nende ordude vanad seadused, mis koloniseerisid Saksa idaruumi, me leiame nende printsiipide täieliku sarnasuse, millele vastavalt ku-

nagi valitseti ristiriitlike riiki, printsiipidega, mille järgi valitsetakse natsionaal-sotsialistlikku liikumist.“ A. Rosenberg „Blut und Ehre“. München 1934.

Üldise „elu olemuse“ tõlgendamisest järgneb praktiline maksimum-usk sõja, võitluse, röövimise ja vere paratamatusse. Epigoonidel on aga siin raskusi, sest vaevalt võime koos Hitleriga väita, et „Meie pole „vaeste väikeste rahvaste“ poliitilised kaitsjad, vaid oma rahva sõdurid“ ja vaevalt julgeme võtta oma riigi välispoliitiliseks maksimumiks:

„Ei iial kannatada teise sõjalise jõu tõusu... piiridel ja käsitada seda mitte ainult õigusena, vaid kohustusena, iga vahendiga, isegi relvade jõuga, takistada sellise riigi arenemist või lüüa teda, kui ta on tekkinud“ „*Mein Kampf*“ lk. 741.

Lepime siis A. A. poolt antud troostiga: „Nähes mingit uut „aja haigust“ on... vajalised näha tema põhjusi ja võidelda nende vastu aktiivselt.“ „Aktiivse võitluse“ faasis tuleb küll loodusteadlasel end lahti raputada humanitaar-teadlase juhtivast käest. Kui A. A. demokraatia eest võideldes rakendab kuradi peltsebuuliga väljaajamise vana hea meetodi ja selle klassilise näitena lubab leida mõlemad pädikud, siis selline „ühiskondliku arengu kujundamine“ ei tõsta humanitaar-teaduste prestiiži. Fašistlikud vaimurelvad on pärit kiviaja arsenaalist ega kõlba isegi demokraatia kaitseks. Vaese vaimulaatsaruse poolt kogutud mõtteraasukesed moonutatud ja võltsitud kujul pole ühiskondlike nähtuste põhjuseks, vaid ühiskondlike tegude maskiks, kuni neid maha ei rebita. Põhjused sõnastab meile E. Banse oma „*Raum und Volk*“ eessõnas:

„Karmi otsustamise ja külma terase päevad on alanud... mõök pärib jälle oma... Kolmas riik, nagu meie unistame temast, võib sündida ainult verest ja rauast.“

Sellisel taustal võib aktiivselt võidelda ainult teadlik, mitte usklik võitleja, kaugeltki mitte usklik, kelle usk on vastaste preestrite salakaup, kes on usu kaudu juba pooleldi võidetud. Vabamõtleja ei ole mitte „vabalt“ mõtleja, kelle mõtted uitavad pidemeta ajas ja ruumis, vaid mõtleja, kes jälgib sündmuste ja põhjuste sõltuvust, kinnitab oma mõtteid faktidele ja mõistab asjade arengu tegelikku käiku. Kaasaegne sõjapsühhoos on tõesti nakatav ja unustama panev, „hullustav“. Nõrga palderjaniliigana võiksime meenutada, et kunagi, ja just pärast sõda mõllesid demokraadid teisiti. 14. II 1919 — 20 aastat tagasi lausus Wilson Versailles:

„Sel sõjal olid õudsed tulemused, kuid tal on ka suurepärased viljad. Kuritegu on võidetud. Ilm mõistab enam kui kunagi enne õigluse uljust. Rahvad, kes ükskõik ei usaldanud, võivad nüüd elada nagu sõbrad ja seltsimehed, nagu üks pere, ja nad soovivad, et nii jääks see ka edaspidi. Kahtluse ja intriigide eod on kõrvaldatud. Inimesed võivad vaadata üksiselele näkku ja ütelda: „Oleme vennad ja meil on ühine siht. Enne me seda ei teadnud, nüüd oleme sellest teadlikud. Siin lebab meie ees vendluse ja sõpruse pakt.“ (Rahvasteliidu põhikiri.)

Kõigi rahujõudude koordineerimine, teadlik suunitlemine ja koostöö on siin teguriks, mis suudab kaitsta demokraatiat, mitte aga fašistlik sõjahullustus, mõistusetu usk. Pime usk pimestab ka uskliku, kes oma tegudest enam aru ei anna. Seda aga vajabki fašism. Järjekordse suure vale ohvriks peavad langema uued lihtsad südamed. Sellise vale, mis on tõde teiste teaduste vallas ja seepärast küllalt kergesti sissepaugutatav lakkamata propaganda abil usun. Kuid see usk on eriti tähtis! Ta on ühtlasi ainus teo-

reetiline alus, mis kannab kogu ideoloogia püramiidi. Ta on a i n u s põhjendus, mis peab õigustama kogu fašistliku teotsemise „looduseseadusena“. Tema rakendamine tegelikkuses on imperialistlik sõda ja sõjaväeline aparaat, millest sõltub kogu süsteemi olemasolu. Just siinkohal tuleb küllaldaselt tuttav olla vastavalt R. E-le „nii enese kui ühiskonna mitmesuguste omadustega“. Ja demokraatia eest võitlev Annist kukub siin „püha hulluse“ kotiga materdama viimast arunatukest, mis säilinud kaasaegses vaimulageduse vihuris. Sellega võidab ta fašismile potentiaalseid pooldajaid ja muutub tegelikult fašismi apostlikuks meil. Hoiatav näide vastase propaganda tõhususest, mis isegi uskliku demokraadi rakendab tööle enese huvides.

Apelleerigem seepärast mõistusele, tõmmakem kõik kui-

tahes suured valed tõsiasjade mõõdupuule ja näidakem nende õige olemus. Küllalt võikad teod tutvustavad ise ennast, kui neilt on kistud vale mask. Selle maski kõrvaldamine ja mitte ise tema taha pugemine on üks võitlusviisidest, mille rakendamiseks on vaja mõistust, intellekti, mitte emotsioone ja usku.

„Summutatud intellektiga inimene on emotsionaalne olend, vaevu eraldatav ahvist, mis olgu tähelepanemiseks neile, kes taotlevad intellekti allasurumist.“ (J. G. Growther 1938. „Universumi põhijooni“ lk. 333.)

Lõpetame selle eksaktteadlase väljendiga, hoiatades humanitaarlasbioloogitsemast, kus nad ei tea, mis nad teevad. Need „juhid“ vajavad veel ise juhti ja see on meile kõigile ühine — meist väljaspool olev reaalsus.

H. Haberman

Prof. J. Köler Anija meeste karistamisest

Prof. Johan Köler, kes juba 1864. a. oli abiks vendad Peter ja Adam Petersonidel nende nõudekirja koostamisel ja esitamisel Aleksander II-le, oli möödunud sajandil meie tõusva poliitilise mõtte kandvamaid kujusid. Ta oli iseteadlikke demokraate, kes oluliselt mõjutas C. R. Jakobsoni ja kes tegutses viljakalt meie toleaegsel küllaltki umbrohulisel poliitilisel nõlvakul. Lisaks sügavale kunstimeelele oli ta varustatud kriitiliselt sotsiaalse ja ühiskondliku tundemeelega. Ta seisis lähedas kontaktis mitte üksinda vendade Peter ja Adam Petersoniga ja Andres Didoga, kes maalt väljasaadetuna lõpetasid oma elupäevad võõrsil poliitiliste emigrantidena, aga ta õhutas ka C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Vesket nende tegevuses. Prof. Johan Köler oli meie möödunud sajandil aset leidnud liberaalses liikumises kesksam kuju, tõttades vastassuunas J. V. Jannseni ja dr. Hurda „kirikuparteile“.

Prof. Johan Köleri kirjades (EKIA) leiame tema märkmeid „Anija meeste peksmisest 1858. a.“, mis üles kirjutatud pealtnägijate jutustuse järgi. See üleskirjutamine ise on aset leidnud 1891. aastal. Toome siin Anija meeste karistamisest a. 1858 prof. Johan Köleri järgi järgmist:

„Anija mõisast on 36 versta Tallinna. Mõis on Ungern-Sternbergi oma. Kuna seadused anti välja jüripäeva ajal, siis tuli segadus rukkilõikuse ajal. Ungern-Sternberg nõudis, et mitte nagu seadus käsib, kaks meest, vaid kõik pere pidi mõisa lõikusele minema.

Rahvas läks mõisa õiendama, — seal ütles parun talitajale rahva kuuldes, et rahvas peaks kubernerit juurde minema õigust nõudma. „Saate sealt õigust, siis kuulen“, ütles parun.

Kõik peremehed läksid linna, — kaks neist läksid sandarmi obersti juurde, keda Mikk Jalakas tundis. Ta oli sõidutanud oberstit maal. Teine oli Jüri Haguraiuja — küla kubjas. Sandarmi oberst Gresser andis nõu, et mitte enam kui kolm meest kubernerit juurde läheks.“ (Käsikirja all leidub märge, et kuberner, kes ei olnud kodus, oli ametisõidul Vormsi saarel, kus ka olid talupoegade rahutused uue talurahva seaduse puhul).

„Selle nõu järele läksid Jalakas, Haguraiuja ja talitaja Kask. Kohtumees teiste meestega jäi linna. Kuber-

neri abiline küsis: „Kas üks kolmekesi või on teisi mehi veel linnas?“ Vastus oli, et parun Ungern-Sternberg käskinud kõiki linna minna kubernerit juurde õigust kuulama, sest et tema, kuberner, annab selle seaduse välja, mis õigus on. Selle peale käskis kubernerit abi kõiki mehi kokku kutsuda Toompea turu peale, siis ta loeb seaduse ette — mida ta mitte ei teinud. Vaid siis, kui kõik 60 meest Toome platsi peal koos olid, tulid soldatid hoovalt välja ja piirasid mehed ümber ja viisid neid trummi ning ka teise muusika mänguga Pikk-jala uulitsast alla, raatuse vanast turust läbi Vene-turu poole, kus hiljem asus vene kabel. Seal oli maa peal kolm-neli kooramat herne-tugede tarvis okstega keppe. Peksmise ajal okste kisud jäivad ihu sisse. Kui pekseti, siis tõmmati tema kummuli, kaks meest heitsid jalgade peale, üks õlgadele — ja kaks meest teine teisel pool peksid. Mehed kes peksid, said iga kord vahetatud. Kui keegi enam ei jõudnud kisendada, siis peeti vahet, anti rohtu nuusutada ehk viina sisse. Viin oli puu toobri sees. Juua anti vask riistaga, poole-korteri suurusega.

Igaüks sai kakssada hoopit. Vereloigud olid prügitatud platsi peal; üks mees tahtis oma kuube pea alla panna, et ennast mitte verrega määrada, aga seda ei lubatud. Peksmine oli nõnda kange, et mõned mehed ei jaksanud üles tõusta.

Kui peale peksmist minema hakati, siis pandi mehed ritta — kaks meest reas, igal ühel soldat kummagil pool ja üks taga. Kui minna ei jaksanud, siis teine võttis teisest kinni ja üks tõukas tagant.

Vanad üle 60 aasta mehed jäeti Toompea peale maha; endised talitajad ka jäeti maha, kuna uued talitajad pidid peksmise juures olema. Anija meestest jäi ainult üks, Järvakandi meestest jäid paljud peksmata. Kaks meest said sandarmite oberst Gresseri juhatusel hospitalisse viidud. Surnuid peksmise kohal ei olnud.

Kui Anija mehed koju läksid, siis aeti neid mõisa, kus kohtunik v. Trittlhof ütles, et härra tahab ära leppida, sest seda ei ole härra teinud, vaid kohus. Härra lubas igavesti kohtadele jätta ja nende elu igapidi kergitada. Haakenrichter noomis, et enam viha ega sala-kavalust ei

pea, ega mässama ei hakka; rääkis, et härral hale meel olla, et tema ei ole tahtnud.

Aga mõne aasta pärast härra kihutas mitmed neist meestest välja ja müüs kohad teistele.“

Anija meeste tookordne julm karistamine Tallinnas Veneturul 1858. a. tuletab meelde metsikut verevalamist „punastel aastatel“, mis samuti aset leidis Tallinnas Veneturul. Tolleaegsete karistussalkade tegevus ei olnudki õieti muud kui süsteemiks muutunud pärtli-päevalised veretööd. Ja eriti Nikolai II valitsemine oli rikas veresaunadest, kus esikohal seisab veresaun Leena kullakaevandustes ja Peterburis Talvepalee ees. Jättes kõrvale meie ida ja lääne naabermaade ohjeldamata heitlused siserinnetel, tuleb meelde ainult meie oma hilisest ajaloost enamlaste kohutavaid ja meeletuid veretöid Rakveres, Tapal, Tartus krediitkassa keldris ja Emajõe, Tõrvas ning valdades, kus koostati „musti nimekirju“ ja kuulutati inimesi lindpriiks. Nii näeme, et käesolev sajand ei ole parem möödunud sajandist.

Lugedes kokkuvõtlikku jutustust Anija-meeste karistusest, mis aset leidis 1858. a., s. o. 80 aastat tagasi, ei saa märkimata jätta, et noil aegadel hakati parajasti üle minema teorendilt raharendile. Siin tahtsid talupojad iga

hinna eest vabaneda kurnavast teorendist, kuna mõisnikud tahtsid omalt poolt iga hinna eest alles hoida endisi teorendi vahekordi talupoegadega. Siit see antagonism, mis viis teravusteni.

Ja nüüd, kus meie talupoeg on ammu unustanud teorendi raskused, näeme imestunult, kuidas ajalugu kordub ja kuidas vene talupoeg näit. on jällegi koormatud raskete teokohustustega. Eks ole ka saksa natsionaalsotsialistlikus põllumajanduses kõik eeldused, mis lubavad tähelepanelikul vaatllejal näha teo- ja naturaalkohustuste tõusu talupoja õlgadel endiste aegade eeskujul. Eks see tagasi- ja ümbervaade kohusta ettevaatusele. Ja sellepärast oleks vast õigem, kui meie kodukaunistamise asemel kõneleksime sagedamini kodu kaitsmisest?

Prof. Johan Köleri eespool toodud jutustus on tema poolt tõlgitud vene keelde ja varustatud kommenteerivate seletustega ning teravate etteheidetega „metsikute baltlaste“ vastu. Oma käsikirjades ta küsib kord: „Mis mind legi eestlaseks?“ ja tema vastustest on näha, et üheks tõukejõuks tema rahvuslikus tegevuses on olnud „Gartenlaubes“ ilmunud kirjeldus 60 eestlase peksmisest Tallinnas, Veneturul a. 1858.

M. Päss

Õiguskaitse Õiguskantsleri kaudu

Praegukehtivas Põhiseaduses on vastse õigusliku seadise-ena ette nähtud Õiguskantsleri asutis oma vastava ametkonnaga. See asutis asub Riigipresidenti juures Tallinnas. Riigipresident teostab tema kaudu oma erakordselt tähtsaid õiguslikke ülesandeid ja nimelt ülesandeid seoses õiguskorra õigusepärase arendamisega ja säilitamisega. Õiguskorra õigusepärase arendamise ja säilitamise eest hoolitse- takse sel teel, et valvatakse k õ i g i avalikõiguslike asu- tiste ja avalikkude teenistujate tegevuse õ i g u s e p ä r a- s u s e ü l e, s. o. selle üle, kas nende teod ja toimingud on kokkukõlas kehtiva Põhiseadusega, seadustega ja määrus- tega. Sellesihilise valve teostamine ongi Õiguskantsleri ja tema juhtimisel teotseva ametkonna otseks ülesandeks.

Kodanikkude kohtuliku õigustekaitse küsimus h a l- d u s e aladel, s. o. seoses ametiasutiste ja ametnikkude te- gevusega, pole veel ümber korraldatud nii, et ta täiesti vas- tak praegukehtiva Põhiseaduse kõigile nõuetele. Kuni see vajalik ümberkorraldus pole toimunud, on kodanikel ja eraorganisatsioonidel ning ka iseseisvail ametiasutistel või- malus kasutada oma õiguste kaitseks Õiguskantsleri kaas- abi. Teostab ju Õiguskantsler oma valveülesandeid asu- tiste ja ametnikkude suhtes sel teel, et ta laseb nende õi- guskorvastased toimingud tühistada. Kui nüüd säärase toimingutega on riivatud kellegi õigusi ja huve, siis nende tühistamise korral seatakse ühtlasi jalule ka vastavate as- jaosaliste isikute rikutud õigused. Niiviisi, teostades õigus- korra huvides, teotseb Õiguskantsler kaudselt ühtlasi ka kodanikkude isiklikkudes huvides.

Kuid tuleb silmas pidada seda, et mitte kõigil õigus- korra rikkumise puhkudel pole võimalik õigustekaitse ots- tarbel pöörduda Õiguskantsleri poole. Kui asjaosalistel on kehtivate seaduse põhjal võimalik pöörduda kohtusse ja leida sealt oma õiguse ja huvide kaitset, siis sel juhul pole

lubatud kasutada Õiguskantsleri abi. Teeks asjasthuvitatu seda siiski, siis jääks Õiguskantsleril vaid juhtida tema tä- helepanu sellele asjaolule, jättes abiotsija abistamata. Peab seda arvestama, et ametiasutis ei tohi tegelda küsimus- tega, milliste lahendamise Põhiseaduse ja seaduste järgi kuulub mõne teise ametiasutise ülesandesse. See keeld kehtib ka Õiguskantsleri suhtes.

Õiguskantsleri poole tohiks pöörduda abi saamiseks vaid järgmistel juhtumel. Esiteks võivad kodanikud, eraorganisatsioonid ja iseseisvad ametiasutised kaevata Õiguskantslerile siis, kui nende õigusi riivatakse sää- rase asutise või ametniku seadusevastase tegevusega, keda kehtivate seaduste järgi ei saa kaevata halduskohtusse. Iseseisvaiks asutisiks, kes võivad seda esimest võimalust kasutada, on need, kelle tegevust ei saa juhutada mõni teine võimkondselt kõrgem asutis või ametnik, nagu näi- teks kogukonna volikogud, rahvusvähemuste kultuuresindu- sed, kutsekojad, kirik, ülikoolinõukogud, ülikoolide teadus- konnakogud jne. Peaks neilgi asutisil vastavais asjus koh- tusse pöördumine olema võimalik, kas otseteed või järgne- vate kõrgemate asutiste kaudu, siis oleks Õiguskantslerile kaebamine täiesti asjatu.

T e i s e k s on võimalik kasutada Õiguskantsleri abi siis, kui riigikeskasutis, keda on palutud tühistada või muuta temale alluva asutise või ametniku seadusevastane toiming, keeldub säärast palvet rahuldamast. Riigikesk- asutisil, näiteks ministeeriumel on õigus oma alluvate sea- dusevastaseid toiminguid tühistada või muuta, kuid koda- nikele pole omistatud õigust seda neilt nõuda ega võima- lust keeldumise korral kaevata kohtusse. Siin saab tulla asjaosalistele appi Õiguskantsler oma võimuga ning tõrku- vaid kõrgemaid asutisi selleks sundida.

K o l m a n d a k s võidakse pöörduda Õiguskantsleri

poole ka siis, kui jõustunud toimingut, mis võiks kuuluda ümberotsustamisele, keeldutakse võtmast veelkordsele arutusele. Kui säärane toiming on ilmselt seadusevastane, siis saab Õiguskantsler hoolimata tema jõustumisest lasta teda võtta revideerimisele.

Teinekord võib osutada ka asjaosalisele enesele kasulikuks juhtida Õiguskantsleri tähelepanu vastavas ametiasutises ilmnenud ebaõigusepärasele menetslusele (asjaajamise viisile). Ebaõigest menetslusest tekkivad toimingud saavad ise ka ju ebaõiged.

Pöörduda Õiguskantsleri poole seaduste seletamise saamiseks pole lubatud asutistel ega ammugi mitte eraisikutel. Seaduste tõlgendamise otstarbel tohib Õiguskantsler oma arvamusi avaldada üksnes riigipresidendile juhtumel, mil viimane seda soovib. Ta on riigipresidendile isiklikuks õiguslikuks nõuandjaks, samuti nagu seda on Kohtuminister Vabariigi Valitsusele.

Pöördumisel Õiguskantsleri poole õigustekaitse otstarbel ei tule kaebustes, palvetes ehk avaldustes (kuidas neid pöördumisi keegi nimetaks) oma väiteid mitte põhjendada sellega, et kaebaja isiklikke õigusi või huve on kaevatud toiminguga rikutud, vaid sellega, et vastava toiminguga on õiguskorda rikutud. Vastasel korral võidakse kaebus puhtvormilisel põhjusel tagasi saata, sest Õiguskantsler pole mitte üksikute eraisikute isiklikkus teenistuses, vaid üksnes õiguskorra õigusepärase arendamise ja säilitamise teenistuses.

Sellekohaseis kaebusis Õiguskantslerile tuleks, esiteks, mainida asutise või ametniku toimingut, mille peale kaevatakse, ja kirjeldada seda seadusevastast olustikku, mis selle toimingu järel on tekkinud, ning, teiseks, paluda Õiguskantsleri abi seadusepärase olustiku ennetamiseks.

A.-T. Kliimann



JAAN LÕO

Riigikohtunikke ootas ees suur töö. Tuli kõigepealt organiseerida kõrgem kohus; tuli korraldada ja arendada teiste kohtute tegevust; õigusemõistmine tuli terves riigis viia väärilisele tasemele. Eesti Vabariigile tuli anda õigusriigi sisu ja olemus. Ustavalt, kohusetruult ja tagajärjekalt on esimesed riigikohtunikud täitnud oma ülesandeid, kuni nad on üksteise järel keset tööd kokku varisenud. Töö ja pingutus on olnud suur. Kui meie kohus hästi töötab, kui õigusemõistmine meil on tõusnud väärikale kõrgusele, kui meie noorema põlve juristidel on, kust õppida — siis peame alati tänuga mäletama neid, kes 1919. a. esimestena asusid tööle Riigikohtus.

Jaan Lõo oli üks neist, kes jättis oma advokaadi elukutse ja 1919. a. oli nende hulgas, kes asusid looma ja organiseerima Riigikohtu. Ligi 20 a. töötas Jaan Lõo tsiviilosakonna esimehe kohal. Tema juhtimisel ja otse sel kaastegevusel on Riigikohtu tsiviilosakond lahendanud tuhandeid küsimusi eraõiguse ja -protsessi alal. Võib ütelda, et Balti Eraseadus on meie Riigikohtu tegeluse tagajärjel edasi arenenud ja noorenud, elades üle muutunud poliitilises ja riiklikus olukorras huvitava renessansi ajajärgu. Jaan Lõo suur juriidiline eruditsioon, samuti põhjalik rahva elu ja hingeliste omaduste tundmine kui ka elukogemustest omandatud ettevaatlikkus ja tasakaalukus aitasid teda kiirelt orienteeruda keerulistes õigustilides ja leida neile õiglase ja loogiline lahendus. Ta võis tundide kaupa, märkamata aega ja ruumi, süveneda juriidilisse probleemi.

Olles inimesena äärmiselt tagasihoidlik ja vähenõudlik ning hoidudes

erakuna emale avalikust elust, tundis Lõo alati elavat huvi meie rahva ja riigi saatuse vastu. Ta jälgis meie elu arengut terava pilguga. Paljukoogenud mõttetargana ulatas ta elu nähtusi hindama sügavamalt kui tavaline kodanik. Ta ei olnud ainult esmajärguline jurist, ta oli ka patrioot, eestlane selle sõnas parimas mõttes. Kui vaimukad, täis sädelevat huumorit olid tema igahommikused keskustelud, millega ta võttis vastu kolleege, kes tulid tema nõu ja arvamust küsima ühe või teise probleemi kohta. Tal olid erakordselt põhjalikud teadmised keeleteaduse, ajaloo ja poeetika alal. See oli vaimukas ja peenetundeline kultuurinimene, kes alati tähelepanelikult kuulas ära vastaspoole arvamuse ning oma seisukohad väljendas korrektset, veenvalt, kuid mitte pealesundivalt. Ta argumentatsioon mõjus oma sisemise veenduse ning hingelise soojusega. Humaanne joon, sügav inimlikkus — see iseloomustas alati Lõo tegevust ja mõtlemist.

Nüüd pole seda huvitavat mitmekülget inimest enam. Töötanud väsimatult pea viimse hingetõmbeni, olnud alati truu kohtuniku kõrgele kutsele, kadus ta järsku igavikku. Eriti juristide peres annab Jaan Lõo surm ennast kaua tunda. Eriti raske aga tundub Jaan Lõo surm tema lähematele kaastöölistele ja ametinikudele, kellele aastate jooksul ta oli parimaks sõbraks ja kellele ta alati abivalmilt jagas oma rikkalikke teadmisi ning kogemusi.

Olgu kodumaa muld Sulle kerge!

T. G.

Kui 1919. a. sügisel Asutav Kogu võttis vastu Riigikohtu seaduse ja tal tuli valida esimene koosseis Eesti kõrgemale kohtule, siis oli see raske ja tõsine ülesanne. Meil oli Venemaal mitmeid vanemaid kohtunikke, kuid need ei pääsenud kodumaale. Kodumaal leidis küll nimekaid advokaate, kuid mitmed neist olid andunud poliitilisele tegevusele, teised aga ei soovinud loobuda oma tegevusest. Kohtunikkude palgaolud on ju meil alati soovida jättnud.

Võis märgata koguni vastupidist nähtust. Paljud noored juristid töötasid esiotsa kohtus, omandasid seal kogemusi ja teadmisi ning siirdusid siis paremate sissetulekute lootusel advokatuuri.

Seetõttu ei olnud kandidaatide valik riigikohtunikkude kohtadele suur. Need vanemad juristid, kes esimestena läksid riigikohtunikkudeks, loobusid oma paremate tuludest ja tegid seda kohusetundest ning patriotismist oma rahva ja riigi vastu, nii nagu seda tegid nii paljud meie rahva liikmed igal alal vabariigi loomisel.



Martin Taevere

Martin Taeverel tuli otse peale Vene veebruarirevolutsiooni puhkemist Võrumaal kodanikkude sisekaitse korraldamine oma õlule võtta. Misuguses pöörases olukorras ja millised küsimused tuli siis peale tsaaririigi kokkuvarisemist kohal lahendada, seda oskas M. Taevere temale omase heatahtliku huumoriga jutustada!

Hiljem oli ta Tartu-Võru Rahu-kogu esimeheks ja siis Riigikohtu administratiivosakonna liikmeks. Kui palju meie kohtud Vabadussõja ajal oma tegevusega on kaasa aidanud, et esialgne võitlus punaste-valgete vahel meil muutus tõeliseks Vabadussõjaks iseseisva riigi ülesehitamiseks, sellest kirjutada oleks tarvis hoopis eri uurimus. Aga et M. Taevere tasakaalukal ja laia silmaringiga iseloomul on siin suuri teeneid, kes selles kahtleb.

Mind on tihti imestanud M. Taevere tasakaalukus ja heatahtlik huumor; pidi olema palju endadistsipliini, kasvatust, head kooli, et seda saavutada, nagu rahvalaul ütleb: näitab ennast rõõmul — siiski süda on täis...

Tundes Taeveret lähemalt küsisin endamisi, kas see seesmist võitluste tasakaalu viimine ja endavalitsemine ei p a n e s ü d a n t l õ h k e m a . P a -

rem oleks olnud ennast avaldada, vi-hastada kui kõik enesesse matta.

Aga kes teab!? Taeverel oli jumalik anne ennast avaldada. Ta võis lõpmatus varjundeis jäädvustada Lõuna-Eesti ja Põhjaranniku maastikke lõuendil. Kutsus tihti valminud maastikke vaatama: „Mis sa ütled tolle kohta?“ Olid maa, mere, metsa ja aasade värviküllased sümfooniad!

Ta võis ennast avaldada ka laulus. Tõesti, mets, aasad, nurmed ja inimesed jäid kuulama, kui Taevere laulis.

Paar päeva enne ta surma tulin Taeverega Tallinnas Vabadusväljakult Kaarli puisteed mööda Kaarli kiriku poole ja soovitasin talle, et ta oma südamele, mis kõikuma oli lõõnud, puhkust annaks. Siis sõnas ta mõistukõneliselt: nii on meie tee, Vabadusväljak jääb selja taha ja seame sammud kiriku poole. Pole mõtet puhkamises. Ja tõesti, ta oli ikka „kuninglikel“ ja „väepealiku“ vastutusrikastel kohtadel töötanud. Ning „kuningas peab surema seistes“ — *oportet imperatorem stantem mori*. Nii see ka sündis 15. veebruaril 1939. a. **A.**

Meil on tavaliselt viisiks riigi iseseisvuse tekkimist ja Vabadussõja õnneliku lõppu pidada peajaslikult sõjaväelaste saavutuseks. Kahtlemata on see liialdus ja isegi kardetav ühekülgsus. Meie teame vabadussõjaaegseid võitlusi teistes meie naabermaades, kus hästi varustatud ja vahvasti võitlevad väeosad rindel kokku varisesid (näit. kindral Denikil ja Koltšakil), sest ei osatud sõjaväe tagalas ühiskonnakorrale alust panna, mis tagalat oleks kandnud ja pööranud kodanike meeli kodusõja õhkkonnast korraldatud riigi ülesehitamisele. Taoteldi rohkem vana korra ülesehitamist kunstliku rahvusterviku abil

Montesquieu —

poliitilise vabameelsuse teoreetiline põhjendaja

Meie ajakirjanduses on möödunud täiesti vaikselt ja tähelepanematult ühe suure kirjaniku juubel. See on Montesquieu, kes sündis 18. jaan. 1689, niisiis 250 aasta eest, ja kelle teosed, näit „Pärsia kirjad“ ja peateos „Seaduste vaim“ on avaldanud väga suurt mõju, et uusi pöõretsünnitavaid mõtteid ellu viia. Ta teosed said otse aluseks uuema aja vabameelsele riigiteadusele. Ja praegusel ajal, kus nii paljudes riikides kõike võimu üksikute võimumeeste kätte püütakse koondata, on erilisel tähtis meelde tuleta Montesquieu peamõtet — ja õiget mõtet, et õiguslikus riigis peavad kõik kolm võimu — seaduseandlik, täidesaatev ja kohus — iseseisvad olema. Ainult sel tingimusel on kodanikkude vabadused kaitstud.

Teos, mis Montesquieu eriti laiema publiku juures armsaks tegi, on tema kuulsad „Pärsia kirjad“, mis ilmusid a. 1721. Teos sai nime sellest, et selles lastakse ühel suurtsugu pärslasel

Europas, eriti Prantsusmaal, reisida ja kirjutada sellest reisust kirju omastele kodumaale. Nii oli Montesquieu'l võimalik teravasti pilgata Prantsusmaa olusid. Raamatul oli ääretu menu; raamatukauplejad jõudsid vaevalt soove täita; nõuti järke, kuid Montesquieu'l oli kindlust mitte sellele soovile vastu tulla.

Et näidata M. pilke teravust, järgnegu siin katkend 39. kirjast Louis XIV kohta.

„Prantsusmaa kuningas on vana. Meil pole näiteid oma ajaloos monarhist, kes oleks nii kaua valitsenud. Köneldakse, et tal on õige suurel määral annet panna oma sõna kuulma: ta valitseb ühe ning sama vaimuga oma perekonda, oma õukonda, oma riiki. Teda on kuulnud sagedasti ütlevat, et kõigist maailma valitsustest meeldib talle kõige rohkem türklaste ja meie auväärse sultani oma; nii kõrge on ta arvamine idamaa poliitikast. Ma olen uurinud tema iseloomu ja ma olen

selles leidnud vasturääkivusi, mida on mul võimatu lahendada, näiteks on tal minister, kes on ainult kaheksateist aastat vana, ja armuke, kes on kaheksakümne-aastane. — Ta armastab hästi tasuda neile, kes teda teenivad; kuid ta maksab sama ohtrakäeliselt oma õukondlaste tegevuse või pigemini mittetegevuse eest kui oma väejuhtide vaevarikaste sõjakäikude eest; sagedasti ta eelistab inimest, kes teda lahti rõivastab või kes talle ulatab salvrätikut, kui ta söömalauda läheb, mehele, kes vallutab talle linnu ja võidab lahinguid. — Teda on nähtud andvat väikese pensioni mehele, kes oli vaenlase eest pagenud kaks miili, ja ilusa asehalduri ameti teisele, kes oli pagenud neli miili.“

On otse nauding veel praegu — üle kaheaja aasta nende ilmumise järel neid pilkest ja vaimukusest sädelevaid ja väga aktuaalseid küsimusi käsitlevaid kirju lugeda. Ja vist on õigus neil, kes arvavad, et Montesquieu on isegi rohkem kui Voltaire kaasa aidanud uue maailmavaate — poliitilise vabameelsuse levimiseks maailmas. Tema teosed peaksid praegugi veel täit arusaamist ja tähelepanu leidma.

K. M.



Inimene protestiga

Minni Olesk on inimene protestiga. Viiendate aastate otsing ja rahutus, revolutsioonigaesed tungid ja tormid on mõjutanud teda ilmselt. Kõigekülgnest protest autoriteetide vastu ongi näilikult see, mis on teinud Minni Oleski autoriteetseks ta arvamustes ja seisukohavõtmises. Aga muidugi on ta enne kõike teinimine. Olles liigselt kärsitu selleks, et jääda passiivseks pealtvaatajaks, on Minni Oleskit jätkunud kõikjale: olgu see sotsiaalne hoolekanne, ajakirjandus või poliitika.

Naie ja poliitika — see on päris enesestmõistetav alus naisliikumisele. Ja kuigi meie naisliikumist võidakse üsna mitmeti hinnata — see on ju veel nii noor ja algeline — on siiski vaidlematu, et Minni Olesk — *femme savante* — on selle liikumise keskne ja väljapaistev kuju.

Minni Oleskiga on huvitav mõtteid vahetada. Paljudelugened inimesena, kes on oma elurada astunud avasilmi, on Minni Olesk võrratu vestleja. Siin on ühtunud teoreetilised lähtekohad näidetega tegelikust elust. Siin on sagedi protest muutunud dogmaks, kriitika — usutunnistuseks. Ikka võitlusele kutsuv ja sõjakas, mässumeelne ja heatahtlik tüliotsija — nii tunneme Minni Oleskit ta poliitilistes ja ühiskondlikes vaadetes.

Minni Olesk kuulub poliitiliselt sotsiaaldemokraatide hulka. Sotsiaaldemokraatide omaaegne opositsioon enamlusele aitas revolutsiooni päevil oluliselt kaasa selleks, et seal, kus dünaamiline massiliikumine omandas otse stüühilise kuju, võis ometi hulkades levida rahvusliku omariikluse mõte, mis oli täiesti vastuvõtmatu enamlusele. Kosmopolitismist rahvusluseni — see on Minni Oleski poliitiline *credo*.

Idealistlikult häälestatud Minni ja Lui Olesk tegid omal ajal läbi Tartu eduerakondliku klerikaalse ja väliselt vagatseja seltskonna boikoti. See aitas oluliselt kaasa Minni Oleski vaadete kriitiliseks süvenemiseks. Aga a. 1918 tegi Minni Olesk läbi poliitilise süüaluse vangipõlve

saksa kontsentratsioonilaagris Riias ja Pääskülas. Siit on pärit Minni Oleski päris põhjendatud ja teenitud poliitiline oreool. Minni Oleski publitsistlik ja seltskondlik tegevus kohustavad meid ka siis, kui meie vaated ei ühtu, et ütelda häid ja südamlikke tervitusi Minni Oleskile ta käesoleva tähtpäeva puhul.

Minni Olesk

Keegi ei nimeta pr. Oleskit salongidaamiks, kuid seltskondlikult häälestatuks ja ühiskondlikult mõttekaks peab teda igauks. Ja sealjuures teenitult väljapaistvaks.

Juba oma noorpõlvest peale tegeleb ta ühiskondlikkude probleemidega. See viis teda omal ajal tarkavasse sotsialistlikku liikumisse kui ka militantse sufrāzisti Pankhursti isiklikkude õpilaste hulka. Asudes ajastul, kus naisel nii meil kui mujal puudusid igasugused poliitilised õigused, naisõiguslaste esirinda, ei saanud aga temast eksentrilisi väljaastumisi harrastavat võitlejat, vaid arenes järjekindel ülekohtu kaotamise hävitamise vaikenäitleja. Selles oma tegevuses on ta aga olnud paindumatu ja kartmatu. Ei Vene tsaari surve ega Saksa okupatsioonivõimude keelud-käsup ole teda kohutanud õiguse ja õigluse eest välja astumast.

Suured sihid, mille eest omal ajal nagu lootuse-tuli võidelda, on teostunud. Naine nii meil kui igal pool mujal on saanud mehega poliitiliselt üheõiguslikuks. Viimased varemud mehe varandusliku eesõigustuse mõttes peavad varisema meil uue tsiviilseadustiku kaudu. Sotsiaalses elus on toimunud põhjalik murrang meie maare-formi ja töölistkonna emantsipatsiooni tõttu.

Selles arengus on pr. Olesk kogu aeg tugevasti kaasa löönud nii oma ligemas ümbruskonnas kui üldiselt meie riigi seaduseandlikus kogus kui ka kodulinna omavalitsuses. Eks mäletata tema tegevust Asutava Kogu liikmena, kus ta väsimatult teotses sotsialistide ridades — samal ajal kui tema kadunud abikaasa Lui Olesk oli tööerakonna kandvamaist ideoloogidest, mis tahtmatult allakriipsutas pr. Oleski rippumatut poliitilist palet.

Ja meil kõigil on silme ees tema pikaaegne Tartu linnavalitsuse liikmena teotsemine, kus ta oli väljapaistev oma administratiivsete võimete poolest.

Nüüd on pr. Olesk väliselt tagasi tõmbunud. Kuid tuli temas ei ole kaugeltki kustunud, vaid see hõõgub ning aeg-ajalt lööb see elavalt lõkkele.

A. Piip





Eesti Punase Risti
Tartu komitee
20. a. juubeliaktus
„Vanemuises“

Kõik lapsed maale

Päike käib juba kõrgemalt. Läheneb meie põhjamaa lühike suvi ja eelolevaid päikeseküllaseid päevi tuleb kasutada. Noorus vajab oma arenemiseks päikest, õhku, valgust. On vaja rakendada kõiki jõudusid, et võimalikult suur arv meie lastest pääseks vabasse loodusse. Tartu Punase Risti Komitee avab ka käesoleval aastal koos Lasteaia Seltsiga oma päevakodu, kuid see on ju ainult täpe.

On aeg asuda eeltööde tegemisele. Kõik lastekodud, kõik organisatsioonid, kellede ülesannete hulka kuulub laste hooldamine suvel, tehku aegsasti kindlaks, kui palju nad suudavad ära mahutada. Ülejäänud lastele tuleb leida perekondi, kes oleksid nõus neid vastu võtma kas või mõneks nädalaks. Tuleks aegsasti koostada puhkust vajavate laste nimekirjad, et tööd saaks korraldada võimalikult otstarbekohaselt, võimalikult vähemate kuludega. Miks ei võiks näit. korraldada suuremal arvul ka laagreid?

Võitleme laste surevuse vastu. Otsarbekohaselt veedetud suvi teeb lapsed vastupidavamaks taudide vastu, karastab neid kehaliselt ja vaimselt. Jätkugu meil kõigil huvi selle sihi saavutamiseks.

M. K.-O.

Vasakul: E. Punase Risti
Tartu komitee laste päevakodu hoolealused lõunatamas.

Paremal: Kaks mudilast lõunalaual.

Õhtul ju peibutab katuste taga
õhetav taevast
ja hämarduv maa,
mida veel austad kui puuslikku pagan
ja mille lummast
sa lahti ei saa.
Nüüd, kus kiratsed kivises pinnas,
änginult tihti
ka ihkama jääd

KEVADÕHTU LINNAS

tormi, mis pühiks kui karune kinnast
tüdumust palgeilt
ja jahutaks pead.
Aga ju jalad on mandunud araks —
tänavakivelt
ei katkegi kand!
Mida kord ihkasiid, kitsub nüüd ta-
katuste taha raks,
jääb „kauge rand“.

Leo Mõtus



Väljalülitamisest — tasakaalustamiseni

Tänapäeva riikide ja rahvaste püüe on suunatud sinna, et eralduda oma piiridesse, teiste eest sissepääs sulgeda ja ennast marineerida oma „omapärasuses“. Täieline iseisvus ja väljalülitamine võib teostuda aga vaid seal, kus olemas majanduslik rippumatus naabreist ja piiritaguseist.

Kui Venemaa lukustas enese ümber piirid, siis võis see toimuda ilma suuremate kaotusteta tema enese heaolu suhtes. Ta suudab ennast täiesti ise toita ja riietada. Vaba ruumi, s. o. pinna suuruse ja loodusrikkuste tagavarade külluse mitmekesisuse poolest on Venemaa täiesti iseseisvas ja rippumatus seisukorras, et võida olla väljalülitatud poliitiliselt ja majanduslikult muust maailmast.

Vastand temale on Saksamaa. Olles tootja, tema vajab tarvitajat, olles tööstusriik, tema vajab ostjat, olles tiheda rahvastikuga ja vähese põllutööga riik, ta vajab leiba ja veel enam leivakõrvast väljastpoolt oma piire. — Sellises seisukorras oli Saksamaa enne Maailmasõda, keisrite päevil, seda mõistis ja hindas Teise riigi sotsialistlik valitsus, hoides sõbralikke vahekordi naabritega ja eriti Nõukogude Liiduga, mis tagas Saksamaale siseriigis enamvähem vaba elamis-atmosfääri.

Saades uue valitsuse ja uue ideelise ning poliitilise suuna, muutis Saksamaa kohe oma suhtumise naabritesse. Kolmanda riigi juhi utoopilised ideed pöördusid oma rahvuse rassi ja võimu ülistamisse, jättes tunnustamata või ette nägemata suhted teiste riikidega kui tema saaduste tarvitajatega ja tema majandusliku heakorra toetajatega. — Kes tol ajal kõrvalt kainelt vaatas, see nägi ette, et Saksamaale kui põlisele tootjale riigile selline pööre enesesse ei ole kasulik, võib osutada saatuslikuks, võib luua majandusliku kitsikuse.

Kui Kolmanda riigi juht oma hiljutises Suur-Saksa riigipäeva avakõnes („Völk. Beob.“ 31. jaan.) ütles, et leiduvat demokraatlikke maailmaparandajaid, kes jutlustavat, et Saksamaa kannatab nälga ja tarvitajatepuudust, et tulevat raha-, majandus- ja tööstuskriisi, siis võttis ta tõeks, et „Saksamaa on tõesti väga raskes majanduslikus seisukorras... rahvast elab 135 inimest ruutkilomeetril ilma välise abita“... — Arusaadav, et selliste ekstsessidega, nagu hiljuti juhtus Poolas, kus soovitati boikotti saksa kaupadele, see tarvitajate-puudus veel süveneb ja abi väljastpoolt väheneb. — Tõsi tahab olla, et riigi juhtimine ei nõua niipalju järskude puiste ideede püstitamist ning piiridel raudbetoon-barrikaadide ehitamist kui taktilist diplomaatiat ja majanduspoliitikat. Ajalugu tõendab, et rahvaste rüpest võrsub enam „suuri“ kui praktilisi ideedekandjaid poliitikamehi...

Saksa rahvas vajab olukorra parandust, temal on selles õigus. Kahtleme aga, kas ta saab seda kätte „sõjavõimu tegevdamisega, mis rahva elu ja töö oma kaitse alla võtab... sõjariistadega, mis meie taome“ (sõrendus „Völk. Beob.“)... Kes sõjariista kätte haarab,

see läheb tema läbi hukka — ei ole ainult kirjasõna, vaid kordunud ajalooline tõde.

Lähme tagasi minevikku, aastaisse, kus Venemaa, eriti Lõuna-Vene, oma viljarikkusega toitis poolt Euroopat, kus Venemaa arendas oma metalli- ja tekstiiltööstust Saksa- ja Inglismaalt sisseveetavate masinatega ja tehnilise oskusega, tarvitas oma poolteisesaja-miljonilise rahva katteks igapäevaste vajaduste rahuldamiseks määratud hulgal igaiguseid tooteid.

Lugeja mõtleb, et siin valatakse pisaraid „vanade kuldsete aegade“ üle või hellitatakse sümpaatiad endise ja nüüdse Venemaa vastu. Ei! Ehk kuigi, siis õige kainelt. Sest mõtleme, et loodus on andnud oma rikkused inimsoo üldiseks hüvanguks kasutada ja mitte selleks, et nende peal magades tühja kõhtu kannatada. Meie kui mitte-idealistid või kui mitte-pietistid ei mõista ega tunnusta vajadust paastuda ja käia palja jalu siis, kui loodus annab küllaldaselt leiba ja katet oma riigi rahvale ja miljonitele väljaspool riigi piire. Heanaaberlikkus ja asjalik majanduslik läbikäimine perede kui ka riikide vahel loob aluse rahvaste heakäekäiguks, mitte aga enese paremakspidamine ideelt või tõult, oma õue ümber teravatipulise püstiaia ehitamine ja üle selle teiste kui taudiliste peale allavaatamine.

Kui tuhandete aastate pikkune elu on rahvastevahelises majanduslikus ja kõlbelises läbikäimises hõõrunud ja lihvinud selged alused, mõisted, seadused, traditsioonid, vahekorrad ja piirid, siis ei saa neid ühe rahva, veel vähem ühe indiviidi tahe muuta või tühistada ilma tagajärgedeta muutja enese kohta, ilma „oma-vitsadeta“.

Nõnda siis ei too mitte väljalülitamine ja enese eraldamine rahu ja rahuldust riikide ja rahvaste peresse. Igas maailma kandis igatsetakse vabaduse järele, tegelikult ehitatakse aga enese ümber ideelisi ja majanduslikke terasmüüre ning tõmmatakse neid ikka enam koomale kuni — lämbumiseni. Ja ometigi on pika mineviku ajalugu küllalt selgesti tõendanud, et vaba aju, vaba indiviid, vaba käsi, vabad rahvad, vaba majandus, vaba kaubandus, vaba kultuurne tegevus rahvaste vahel, kaasa arvatud „kuuendik osa maailmast“, loob vahekorrad, mis kõiki rahvaid rahuldavad. Ilma üldise tasakaalustamiseta ja elust enesest dikteeritud majanduslike, õiguspõhiste ja kõlbeliste vahekordade juurde tagasi tulemata ei jõua rahvad „vana kuldse aja“ juurde, isegi mitte uue kõikehävitava sõja kaudu... isegi mitte sakslaste poolt hiljuti leiutatud kõikepurustava lõhkeaine abil.

Need nõuded seab üles elu majanduspoliitika suhtes. Ja igal rahval ja riigil on õigus neist osa saada. Ideed võivad olla suured, aga suurem on elu oma õiguse teel ja igaiviku rännakul. Tema parandab ja tasandab ideede loojate poolt tehtud haavad ja konarused.

— — iklus





Kultuurtegelaste koda

Nagu kuulub, olevat soovi avaldanud astuda kultuurtegelaste kotta järgmised isikud: Helmi Mäelo kui suur kultuurkasvatustegelane, kes kunstirahva kui ka tudengkonna kõlbluse eest emalikult hoolt kannab. Kusta Toom, kirjandustegelane, kes metsas puukännu peal sõna tõsisel mõttel oma kuukirja „välja annab“. Kustas Utuste, Taaraisu Mooses ja prohvetid, kel juba 15 000 jüngrit, s. o. üle tuhande korra rohkem kui Kristusel. Jaan Jaago, kes on kirjutanud ilusad leheküljed meie

maadlusajalukku. K. Toslem, Veeriku alevi oma maja teise korra kultuursem pea. Baleriin Miira Mahvalda, öölokaalide tantsukunsti kuninganna, kelle kunst võlub mehi enam kui Nobeli laureaadid. Jazzmeister Alfonso, helikunstnik ja trummilööja — toolipõhjamuusika virtuos. A. H. Tammsaare, kes küll seni veel soovi pole avaldanud, kuid meil tuleb arvesse võtta tema iseloomu tagasihoidlikkust, et mõista tema käitumist.

Romulus

Tärn

„Kuule, Ants,“ ütles ühel päeval peremees, „sa saad varsti täрни rinda.“

„Meh?“ ütles Ants.

„Neh. Kõigile talutööliste, kes on korralikult kaua aega ühe ja sama peremehe juures töötanud, antakse auhinnad ja medaljongid rinda.“

„Siis meie Ants kõnnib nagu ministri,“ ütles perenaine.

Ants sügas habet. Ta tundis nagu hirmu. Aga esialgu ei teinud usumaks.

„Mool joba oo kaits midaali, üits eeringa ja teine silgusoolveest. Kaits maailmatu larakat keset pinsakki,“ ütles ta.

„Ei, ei, ikka tõejutt,“ sõnas peremees. „Loe lehest, kui ei usu. Hakatakse andma tärne jah. Sina oled siin ühe ja sama koha peal olnud juba üle kümne aasta, sina saad kindlasti. Muudkui tulevad ühel päeval ametimed sisse ja torkavad ordeni rinda. Ei sellest ole pääsu.“

Ants lõi tõsiseks. Ta uuris hoolikalt ajalehte, küsitles siit ja sealt. Siis sügas ta tükk aega habemerootsu ja ta silmis välgatas päris hirmu. Viimaks kobas õelda:

„Nätsa nüüd, mis teevad ea orjamine eest. Är tiutavad. No kohe ma

pane selle midaali? Kõik naerava ja näitava näpuga — nä, kus läheb mede miniister! Perenaine juba sii irvitaski. Seda ma küll ei kannata. Ei võta vastu.“

„Pead võtma, kus sellega! Viiakse seltsimajja ja peetakse kõnesid. Vaata, et sa siis maniski korda sead,“ ütles peremees.

Ants neelatas valusalt sõna „maniski“ juures. Ta jäi murtult istuma, käsi habemes.

Järgmisel hommikul polnud Antsu näha. Minki vaatama — Ants põõnutaab voodis.

„Haige või?“ küsis peremees.

„Mes haige,“ sõnas Ants ülbelt.

„Ma mängi saksa. Täna tüüd ei tee.“

„Mis jutt! Peab metsa minema.“

„Mine isi. Ma sülitä sii lakke. Ma ole ju nüüd miniister.“

Mitu päeva kooberdas Ants niisama ringi. Töö külge kätt ei pannud, kuigi peremees juba kippus vihastama. Nädala pärast pörutas peremees:

„Kuule sina, Ants, kui sa nüüd kohe tööle ei lähe, siis kihutan su majast välja!“

„Ihii, naeris Ants, „kihuta jah. Seda ma jüst ootasi. Saa nüüd näha, kas veel tulevad midaali rinda riputama!“

Tihutas võidurõõmsalt naerda ja viskas enese selili voodisse.

Juhan Pahlbärk



Üks neistsinatseist



„Igal nädalal viibime me Klark Kabli, Villi Pergeli, Krõõta Karbu, Neltson Eedi, Saarlianderi, Tiki ja Tohvi, Jaan Krahvurti ja Ants Alpersti seltskonnas — mis Tammisaaret või Tuglast meil veel vaja.“

Nii algasin mina...

Katkendeid Leopold Hanseni samanimelisest käsikirjalisest mälestuskogust

Põksuva südamega astusin Rüütli uulistal asuva „Postimehe“ toimetuse trepist üles, kus töötas Menning toimetuse liikmena.

Ühes suures toas, kuhu mind juhutati, istus esimese akna juures härra Hindrey, keda ma näo järgi juba tundsin; ja tagaseinas viimase laua juures Karl Menning, keda nägin alles esimest korda.

Hindrey ja Menning olid meie tookordseis eesti oludes väga peened härrad ja kandsid hästihoollitsetud habet, — esimene musta ja teine pruunikat, kuid fassongilt täiesti erinevaid.

Päris hirm oli nende kahe vahel seista. Lõin kannad kokku ja kandsin oma soovi ette, juurde lisades muidugi oma kogemusi ja kokkupuuteid lavategevusega.

Hindrey kuulas ja Menning mõtles. Mina aga rippusin maa ja taeva vahel: kas katkeb nüüd kõis või kerkin seda mööda kõrgemale.

Ah — olete siis seda tööd ikka teinud? uuris Menning. Peaaegu ühe hingega ladusin talle jälle oma repertuaari ette, mida tiivustas juba väike lootussäde.

„Praegu ma teid tarvitada ei saa, olete Jaaniks selle Leena kõrvale, kes mul praegu on, lühike. No vaatame edaspidi.“

„Vanemuise“ teatri- ja kontserdimaja avamise tegin kaasa. Kolasin mööda ruume keldrist kuni pööninguni ja triivisin ka kord üle lava, kuid väga ettevaatlikult ja aralt. Seal tundis mind ära Menning ja tervitas väga lahkesti, peaaegu esimesena. See mõjus nagu mingi kosutusvahend mu lootuses kahtlevale hingele. Tema mängis orkestris oboed, — oli nimelt päevane kontsert.

Õhtusel etendusel tutvusin H. Rikkandi kaudu ka autori August Kitzbergiga.

Olid need ühed ilusad ja meeltulendavad päevad Eesti rahvale! Ilma ühegi kunstilise propaganda ja ergutuseta tulid kokku need tuhanded ja tundsid rõõmu, liikudes omas kodus, oma ilusas suures kunstihoones, mille sarnast polnud isegi sakstel, neil igapidi eelistatud ja eesõigustatud üleminimestel.

Paar nädalat peale seda saingi „Vanemuisest“ kirja osaraamatute ja kutsega määratud ajal proovile ilmuda.

See oli ühel reedesel õhtul septembri algul, kui astusin uutest uhketest tammepuutreppeid rõõmsa ja lootusriikka südamega üles — proovile. Lavatagused toad olid hämarad ja ühest nendest kostis kõnekõmin. Ütlesin uksele oma nime ja tervitasin siis iga üksikut kättpidi. Teine või kolmas oli Amalie Konsa, kes mul seda haritlaste-karust vähemaks võttis, ja kui vana sõbra Karl Triipuse veel nende hulgast leidsin, tundsin end juba peaaegu nagu kodus.

Algas lugemise proov, mida kuulas üle Ants Simm, sest Menning oli sõitnud Berliini naist võtma.

Varsti peale mu esimest proovi jõudis ka Menning tagasi.

Olin parajasti Elva jaamas, kui ta oma noore abikaasaga sealt läbi sõitis.

Nad jalutasid rongi seistes jaamaaisel.

Proua säras kui kuldnokk oma süsimustade läikivate juustega. Ta oli Berliini aristokraadi vabahärra von Voigtländeri tütar. Nad olid tutvunud samas teatrilises, kus oli täiendanud end Menning.

Kaks grammi traagikat

Naine

Et oleks hurmav, võrgutav ja hõrk,
seks puuder, huulepulk ja vesilaine.
Et oleks naiselikult nõrk,
peab kanget viina jooma moodne naine.

A. Mäerist

Isamaa tütre

Värvimüts ja värvipael,
puudreid, kreeme terve nael,
siid ja samet olgu eht,
šokolaad ja „Uudisleht“,
küünelakk ja pärlikee,
kohvik, kino, kabaree,
rikas mees, kel suur karjäär,
abieluks alammäär.
Siis võib Eestis elada
koolit tütar isamaa!

Vox populi

Intelligentne näitsik

Ta suitsetab nagu meeski. Ta külastab üksi lokaali nagu meeski. Ta harrastab mehelikku sporti. Ta loeb ainult kriminaalromaanide nagu tänapäeva meesintelligentki. Ta riietub ülimumoodsalt nagu meesnoorurigi. Ja teda ei huvita poliitika nagu tänapäeva meesintelligentigi.



Aasta pärast mõistis proua Menning juba paremini eesti keelt kui mina, kirjalikult muidugi, sest ta õppis seda tunniandjalt innukalt. Ta koolipreiliks oli Juuli Suits.

Temast sai ka oma mehele usaldusarvustaja. Kõik etendused vaatas ta hoolikalt pealt ja kandis puudused ette — armutult.

Töö algas väga intensiivselt. Režiimärkused, mis tehti esimesel lavaseadmise proovil, olid nii täpsed, et nendest kõrvalekaldumist enam ei olnud. Ei olnud ka juhil ühtegi muudatust oma kavas, sest säärase täpipsusega oli see kõik ette valmistatud.

Üsna võõrastav oli pärast näha teisi, ka väga tunnustatud näitejuhte, kes sagedasti peaaegu igal proovil seisukohti ümber paigutasid ja peaproovil isegi stseene või kogu üheksikuid pilte ette- või tahapoole nihutasid.

Menningu juures läks kõik nagu nõõri järgi, sellepärast nimetas Ernst Peterson ühes oma arvustuses seda teatrit nukuteatriks.

Kuid näitlejal oli hea ja kindel mängida, teda ei viinud roopast välja mingisugune meeleolu ja ära rikkuda ei saanud ta seetõttu ka ühtki osa, sest kõik oli rajatud kindlale vundamendile ja mitte juhuslikule meeleolule või tujule.

Stseene korrati proovil lõpmatuseni ning ikka rohkem ja rohkem tundeheatsalt, kuni nad viimaks „istuma“ hakkasid.

Seetõttu said traagikud tublisti trullida, nii et naistel, näiteks proua Allleisil, peale proovi enne veel tükk aega oma närve tuli korraldada, kui koju hakkasid minema. Aga nad tegid seda suure rahuldustundega ja rõõmsa meelega, sest nad leidsid, et see raske töö kannab vilja.

Ka juhil ei olnud kerge. Rääkisin temaga paar suve tagasi Pühajärvel neist aegadest ja asjadest, kus ta kurtis, et tema halva tervise juures suuresti süüdi on need kaheksa aastat „Vanemuises“, kus ta end ikka üle jõu on pidanud pingutama.

Ja tõesti tuli tal pingutada. Kui lavatöö lõppes, askeldas ta kohe mujal, aitas suvel aias seltsi sulasel pinke seada, ehitas kõlakoda ning kombineeris igasuguseid trepikesi ja reedeid ilutaimedele.

Oma näitlejale oli ta valjuks ja armuliseks isaks. Pragas kangesti ja näitas ka hoolitsevat lahkust. Muretsete palkade kättesaamise eest, laenas raha ja andis muidu ka head nõu.

Iialgi ei kiitnud ta näitlejat tema saavutistes.

Minule osa andes ei ütelnud ta kunagi, et mängite seda või seda, vaid ikka, et — „No — katsume teiega siis...“ Eestseisuse ja teatritoimkonnaga ei olnud näitlejal midagi tegemist. Kõik lepingud ja muidu asjaajamised käisid kõik tema kaudu.

Lubamatud olid kõrvalt segamised lava sisemistesse asjadesse. Selleks oli ta enesele välja kaubelnud isevalitsuslikud ainuõigused.

Tema mahakirjutamata kodukorra lavategelaste osas võiks jagada ja mahutada järgnevasse kümnesse käsku:

- 1) Mina olen Menning, sinu näitejuht, ja sinul ei pea olema teisi juhtisid minu kõrval.
- 2) Sina kuulad ainult oma juhi arvamist ja ei tohi end mõjustada lasta ühestki teisest, ka arvustusest.
- 3) Proovid ei ole lubatud mingit markeerimist.
- 4) Tunded olgu inimlikult ehtsad, ei ühtki pateetilisust ega valepaatost.

5) Ei tohi osa oskamatust vabandada ajapuudusega, sest igal palgalisel näitlejal peab aega olema teha oma tööd.

6) Keelatud on igasugused ajaviitemängud etenduste ja proovide ajal, sest näitlejal ei jää kunagi aega üle oma osa ettevalmistusest.

7) Oma kellelegi kritiseerimine „Vainemuse“ teatris ja ka väljaspool teatrit on näitlejal kõvasti keelatud.

8) Soovitav ei ole ka šmarotserdamine, s. t. joomine teiste kulul jne., sest sel teel alandab ja naeruväärustab end näitleja seltskonnas.

9) Igasugused armatsemised peale otseste lavaliste ülesannete on teatriruumides keelatud.

10) Ei tohi keelt peksta ega intrigeerida, sest näitleja, kelle läbi pahandus tuleb, olgu ta kestahe, ehk kuivõrd tarvilik, peab lahkuma silmapilkselt.

Nii umbes kõlasid need suusõnalised ja ülesriputamata sundmäärused, millest püüti hoolega kinni pidada juba hoidudes pahandamast oma juhti.

Neile määrustele seltsis ka veel teisigi korraldusi. Oli valjusti soovitatav, et näitlejad enne ülesastumist garderobides üksteist millegagi ei häiriks, mis võiks eksitada ja takistada nende osadesse süvenemist lavaleminekuks.

Nõnda olid „Vainemuse“ garderobid draamade eel ikka pühalikult vaiksed, ning näitlejad omaette nagu pihitjad, kes andestust teenima minnes proovisid ja katsusid veel korraks läbi oma hinge puhtust.

Luiga oli Elva mees, nagu minagi. Tema isa Peeter oli Illi vahtkonna metsavaht ja suurustab tänaseni, et mitte Oskar, vaid tema olevat enamlasted Elvast välja lõõnud. Tema kartulipõllule ja ümbruskonda langenud päeva jooksul pomm pommi järele. Õhtul videvikus sõitnud regi õue ja Oskar tulnud tarre.

„Tulli kaema, esä, kas sa veel elun oled — anna süvvä, kött om tühi.“

„Mes süvvä sulle vaja om, kui sa laske ei mõista,“ ütli mina.

„Kuis ei mõista?“

„Noh — künnad siin minu kartulimaad. Kos too roing teil saisab?“

„Nõo soo pääl seisab roing, mes siss tollest?“

„Kae siss,“ jätkab vanamees, „kas sa Vapramäge ei tiia?“

Tema ütleb: „Tiia küll.“ — „Kae siss, — mine tagasi ja võta prisell õkva üle suure lõhmuse, aga ära müta siia Illile. Sa kurat võid sedavisi mu ära ka tappa. Noh, kui ta siss läits, siss naksiva paari tunni perast pommi Elva sadama ja punastel olli üits minek.“

Nagu öeldud, olime Luigaga ühe kandi mehed ja kui 3. soomusrong, mida ta juhtis, tuleliinilt Tartu puhkusele tuli, laskis Luiga meid Juhan Simmiga üles otsida ja pidime need mürglid kõik kaasa tegema, mis ronglased Tartus toime panid. Need jäid ka ainult mürgliteks, sest pahandusi ei olnud mingisuguseid, olgugi et meeste seas oli väga mitmesugust elementi, kuid kord oli eeskujulik.

Ühel säärasel ööl leidsime sõber Pehkaga uulitsalt mehe, kes kõige koledama häälega kõige koledamalt karjus, nõudes igalt vastutulijalt igasuguseid aadresse. Minul hakkas hirm, kuid Pehka rahustas: see olevat kõige pehmema südamega sõdur nende rongis — nimega Raudleht. Ta nutvat alati, kui ülemus teda noomib, ja homme olevat tal selle karjumise eest jälle üks vesine päev. Aga muidu olevat ta väga sõnakuulelik ja tegev, tema teiseks hommikuseks tervituseks ülemusele olevat ikka: „Kas täna kedagi puua ei ole?“

Sõja lõppedes, kui soomusrongil mehi vallandatud, istunud Raudleht väga nukralt nurgas. Küsimuse peale, mis ta nüüd ka peale hakkab, olevat ta ohates vastanud... „vast lähen ära sinna Kaukaasia poole, seal nagu neid sõdasid rohkem.“

1926. a. riivas mind ainult mitteosasaamine tõstetavaist palkadest. Järgmisel kevadel 1927. a. ... sain ma lepingu asemel mingi kirja.

Avasin selle koridoris teistele märkamatuks, ehk küll kindlasti teadsin ta sisu.

Lavale siirdudes, kus oli lõppenud parajasti proov ja haigutas igavalt algav hämarus, heitsin ta ridadesse pilgu.

Ei silbikestki tähelepanu 21-aastasele tööle, ainult külm ja kõlatu — vallandus.

Raisatud noorus, vananemine, töötus ja — võlad valutasid kohe mu ajukambrid ja siis alles asus sinna ääretu härdus kõige selle kaotusel, mida olin armastanud ja millele olin ohverdanud kõik oma mõistuse ja mõtlemise.

Kas minu vanaduse koduke, mida olin hakanud asutama Elva, karpides selleks suu kõrvalt palukesi, jääb nüüd korraldamata? Kas pean tõesti kahetsema, et olen lasknud end avatella teele, mille lõpule käimiseks puuduvad mul võimed. Kas pean tõesti jälle pöörduma tagasi neile radadele, mis viivad mind külasaunadesse, kus suitsesin lapsena, mõlgutades igasuguseid ilusaid tuleviku-mõtteid?

Nagu seotult seisan keset lava, imelikult küüru ja kõssi vajunud — ees, õhtuses hämaruses suur, ääretu saal.

Seal seisatavad vaikides ja vaatavad pealt tühjad toolid read.

Mitte üht plaksu ega braavot lavalt lahkujale. Kõik nii äkki ja lootusetult muutunud.

Õeldakse, kui inimene surema hakkab, siis mööduvad veel korraks ta silme eest ta elupildid. Mina sain neid pilte aga näha juba enne surma.

Mõtlesin hakata veel õieti elama ja töötama. Ootasin selleks ainult paremat ja lähedamat aega...

Siin ma istun nüüd, käed ja jalad seotud, ehk võin teha küll nendega igasuguseid, kas või hullumeelseid liigutusi.

Katsun ühte ja teist asja... Suvhvlitest tekib lauale igat liiki pabereid. Siin on pilte ja — nende hulgas ka paar arvustust, sest nende kogumiseks polnud mul kirge. Ei uskunud neisse — petsid mind alati. Sain kiita, kui ei hoolinud oma tööst ega publikust, ja laita, kui läksin lavale nagu lauakirikusse, avades oma viimased hinge saladused, hingates publikuga ühes taktis ja rütmis. Kui ei uinunud oma voodis enne, kui elasid korraks veel üle selle etenduse silp-silbilt ja võisid endale ütelda: „Vaata nõnda pidid sa tegema ja — tegidki.“

Need paar arvustust, mis olin pistnud suhvliisse, huvitasid mind ainult oma vastuoksuses. Nad ei mõistnud teineteistki, siis vähem veel näitlejat.

Mu näpud sorisid õnnesoovides, mida olin saanud oma juubeliks.

Puutub näppu pakike vanu kirju... Siis proua Allleisi kiri:

„Anna mulle andeks, et ei saanud sulle õigel ajal õnne soovida. Mul on nii piinlik — päris häbi... kas vaja või maa alla. Nüüd aga teen seda südamest: Et lähleksid täide su soovid ja unistused, mis oled hellitanud omas hinges, ja et nendest siis ka head mälestused järele jääksid.“
Anna Allleis.

„... Armsaks mälestuseks on see õhtu, kus sa Riias „Imanta“ näitelaval oma esimest katsel tegid, ja tänuga mälestan ka seda kaastööd, mis võõrsil neis valjudes oludes kerge polnud — Eesti lippu kõrgel kandes.“ J. Ardon.

„... Mul on igatsus Menningi-aegse kunsti järele, mis praegu tehakse, on kunsttükk.“ K. A. Hindrey.
ja siis:

„Ega tuuled tamme murra.“

Lauter.

Miks ei murra, murravad küll.

Ülalmärgitult lõpetades mõtlen tänulikult kõigile kolleegidele, Eesti Draamateatri juhtkonnale ja dir. Kalmetile, kes on minule võimaldanud veel liikuda ja hingata selles õhkkonnas, millega olen harjunud pikkade aastakümnete kestel ja mis on olnud mulle nagu elutingimuseks juba mu noorusest saadik.

Tartu Äriteenijate
Ühing pühitses hil-
juti 20 a. juubelit-
Pildil vaade aktu-
sele



HUGO RAUDSEPA LAVAARENGUST

Kui võrrelda Hugo Raudsepa äsja mängitud komöödiat „Mustahamba“ selle lavalise toodanguga, mis käesoleval hooajal pakkusid A. Mälk oma „Metshumalaga“ ja A. Jakobson oma „Purunenud vaasiga“, siis kuulub kahtlemata soliidne esikoht meie näidendi alal ikkagi Hugo Raudsepale. Kui aga võrrelda tänapäeva H. Raudsepa loomingut sellega, mis ta pakkus meile kümme aastat tagasi, siis peame küll õige suurt tagurpidimineku märkima. Sama H. Raudsepp, kes on tekitanud terve karja mikumärditsevaid näitekirjanduslikke käsitöölisi, oleks nüüd nagu ka ise langenud omaenda loodud vähemaandelistele, aga selle eest massiliselt sginenud järglaste hulga mõju alla, lämbudes loominguliselt oma järglaste massis.

Hugo Raudsepa tugevamaks küljeks ta näidendis oli alati dialoogiline esprii, mis sageli ähvardas katta kõik muu, aga oli siiski nii jõuliselt kaasakiskuv, et meie seda nautides suutsime kõik muu unustadagi ja ka andestada ta näidendite tegevuse kasinuse. Mis on nüüd veel alal tollest mänglevast ja haaravast espriist? Mitte just palju. Mõned üksikud sädelevad laused, millistel aga juba puudub endine dünaamiline koomika, omapärusus ja tabavus.

Juba följetonistina ja hiljem samuti näitekirjanikuna oli Hugo Raudsepa missiooniks ja ühtlasi ka ta tugevaks küljeks naerda elu tavaliste ja peamiselt end maksma pannud nähiste ja külgede üle. Ja selles oli ta hea ning me võisime teda nautida ja kaasa naerda ka siis, kui ta naeris ja pilkas nendegi nähiste ja asjaolude üle, mis olid vast meile enestelegi kallid, olgu kas veendumustena või jälle kiindumustena, ehk olgu kas või ka harjumustena. Aga kui mõni aasta tagasi H. Raudsepas sündis murrang positiivsuse suunas, kui ta oma „Mikumärdi“ muutis positiivseks näitemänguks, jättis see vanas eas tekkinud häälemurdumis-ajastu õige sügavad jäljed H. Raudsepa kogu järgnevale loomingule: kostsid sealt vägagi erinevad hääled, aga neis kõigis võis teravam kõrv kinni püüda aina võltse alatoone.

Ajaliselt langeb kõige sellega kokku veel seegi, et H. Raudsepa endine leidlikkus nii oma näidendite sündmustikus kui ka ta tüüpide ja kujude rikkus ja mitmekülsus on väga tugevalt kokku tõmbunud. H. Raudsepp on hakanud ennast kordama ja interpreteerima. Seda kõike väljendab ka „Mustahamba“, mis on koostatud H. Raudsepa eelmiste näidendite ülejääkidest, langedes osalt ka eelmise kordamistesse. Võib-olla on see kõik tingitud osalt ülejääkide

ja kordamiste kasutamisest või ka muudel põhjustel, aga tõsiasi on, et sel näidendil puudub tegevustik, kõnelemata dramaatilisest arengust. „Mustahamba“ pakub meile pigemini olukorra kujutlusi piiriäärse talu elust ja selle omaniku mentaliteedist. „Mustahamba“ Jäärats on kindlasti „Mikumärdi“ Joorami ligidalt sugulane, kelle mõlema vahel on nii palju ühtlusjooni, kuid Jooram oli märksa tabavama sõnaga mees, kelle ütlused alati istusid nii hästi sobivalt. Seda aga ei või väita Jääratsist. Aga suhtumine popsisse on sama, nagu on sama nende poliitilinegi usutunnistus: riik ja valitsus on vaid nii palju väärt kui nad pakuvad ja võimaldavad Jooramile ja Jääratsile häid otsi.

Selles viimases näemegi H. Raudsepa tagasipöördumist oma Sauluse ajastu veendumustele. Sest Jäärats ei ole kaugeltki see tasalülitatud „Mikumärdi“ teise trüki Jooram, kes on riiklikult mõtlevaks kohandatud ja ümber sünnitatud. Jäärats on veel täis endist vana vaimu, mis tunnistas iga valitsust vaid sel määral, kuidas see suutis ja tahtis end lasta „Mustahamba“ talu ja tema omaniku kasude vankri ette rakendada. Selles mõttes on kõnealuse näidendi peategelase lõppsõnadki sümboolsed: Tallinnas tekitab põllumeeste valitsus, kelle juures on head otsad soolas.

Kui võtta meie tänapäeva näidendite masstootleja Autorikaitse Ühingu näitekirjandusliku taseme seisukohalt, siis on H. Raudsepa „Mustahamba“ esimest sorti hülgeteos, kui aga leppida sama autori varasema näitekirjandusliku taseme lähtekohaga, siis ei küüni ta kaugeltki selle paremiku kõrguseni, aga ületab siiski oleviku paremadki näitekirjanduslikud katsetajad, olgu nende katsetajate nimeks ka A. Mälk, A. Jakobson või mõni muugi tänapäeva meie kirjanduse paremakõlaline nimi, kõnelemata meie väike-lavade labastajaist.

Tahtmata kerkib üles küsimus, elame meie praegu oma näitekirjanduse uue koidiku või jälle möödunud aja videviku hetkel? Raske on vastata, millise hämaruse aeg meil praegu käes on. Tõsi on vaid, et riiklikku kaitset anuva ja nõudva algupärase eesti näitekirjandusliku toodangu oma taeval pole praegu ainustki heledamat laiku, — tähtedest täiesti kõnelemata, — vaid aina ähmane ja sompus on seal kõik. Aga öeldakse, et selline aeg olevat mõnikord õige sigitav. Loodame!

Bernhard Linde

PAUL CEZANNE

1839—1939

Sada aastat tagasi sündis Aix'is Lõuna-Prantsusmaal mees, kellest sai moodsa maalikunsti suurim apostel. See oli Paul Cezanne. Ta tuli oma uute tõdedega just siis, kui kogu XIX saj. kunstiareng oli langemas vormi ja kompositsiooni ühekülgsesse vallandumisse ning laostumisse — impressionismi. Olgu selle pöördelise kunstiteeniuse põgusaks meenutamiseks lubatud paar kokkuvõtlikku rida.

Veidra erakuna, kes oli tagasi tõmbunud Lõuna-Prantsuse eredasse päikesesse, päikesesse, mida sinna kord otsima tuli ka oma suurtest nägemustest haige van Gogh ja kus Maillol sama üksikuna skulptuuri raiudes kujundas uue sensuaalselt antiikse kunstikreodo — siin lõi Cezanne oma kunsti. See oli välja kasvanud moevõlle hülgavast reaktionäärast, veendunud katoliiklasest, sageli väikekodanlussegi kalduvast, kuid oma kunsti ja selle visioone fanaatiliselt uskuvast kunstniku-isiksusest. Ainult harukordadel lahkus „Aix'i erak“ oma kodulinnast — rahutu liikumine oli talle võõras samavõrra kui suur seltskondki. „Kunst avab ennast ainult vähesetele,“ on ta sageli ütelnud — selles nagu terves ta kunstiski avaldub väsimatu otsija sügav tõsidus.

Rubensi, Courbet, Daumier ja Delacroix kunstienrustusest lähtus Cezanne'i endaleidmine. Oma sõbra Pissarro juures õppis ta impressionistlikku maalitehnikat, kuid aasta pärast maalib Pissaro nagu Cezanne, mitte vastupidi! Õigusega on teda hüütud XIX sajandi Tintoretoks, kes teostas viimase poolt asjatult otsitud igatsuse lasta esemeil välja kasvada värvist ja toonist. Kuid seejuures ei ole värv ja valgus Cezanne'ile ainukesed väärtu-

sed nagu impressionistidele. Maailma kaootiline mitmepalgesus ja lõpematu muutumine on Cezanne'il redutseerunud geomeetriliseks põhivormiks, millest kubistid kujundasid dogmaatilise programmi, kuid mis Cezanne'ile jäid alati looduses kontrollitud värvilisteks elementideks, milledest ehitati monumentaalne kompositsioon. See oli unustatud klassilise kunstimaailma, Poussin'i arhitektoonika taasleidmine.

Arhitektoonilist ühtlust, mida Cezanne avastas asjade välise pinna all, seda pidi kunstnik kujutama lõuendil. Maalikunst ei ole talle mitte probleem hetkelise visuaalse mulje kiirest edasiandmisest, vaid kujundamisprobleem, vormimine ja ülesehitamine, mis loob ajatu sümboli looduse vääramatule ühtlusele. Muretust looduselüürikust oli saanud eepik, arhitekt, kes juba esimesest vundamendikivist alates on seotud oma plaaniga ja kust on välja suletud iga spontaanne improvisatsioon. Seda oli teatud mõttes ju ka Seurat taotlenud, kuid tema ja ta kaaslased olid looduse orjad — Cezanne'i värviarhitektuur on väljaspool igasugust sundust — juhitud ainult sisemise visiooni imperatiivist. Tabavalt on nimetatud teda maalikunsti Flaubert'iks: päevas kümme nähtamatut pintslitõmmet, mis järgmisel päeval võib-olla jälle välja nühti — see oli Cezanne'i töötempo. Ambroise Vollard, Cezanne'i avastaja ja kaitsja, on jutustanud, kuidas ta 115 seansi järel oma portree kätte sai, ilma et kunstnik oleks saanud realiseerida oma sisemist pilti, mida ta väljendada tahtis. Oma vaikelude jaoks võis ta kasutada ainult paberist lilli ja vahast puuvilju — ja isegi need lui-



P. Cezanne — Autoportree

tusid, enne kui lõuend valmis sai. Üks ta kuulsamaid natüür-morte ei olnud pidevalt maalimisel vähem ega kauem kui kolm aastat. Loomingu kõrval unustas ta kõik — 1870/71. aasta mobilisatsioonist tõrkus ta järgnemast kutsele — mis tähendas üks võit või kaotus tema lõuendite kõrval! Ning kui maeti ta ema, keda Cezanne nii väga oli armastanud, siis see, kes matusel puudus, oli Cezanne, kuna — motiiv kutsus. See on sama heroiline kunstniku andumus, mis sundis Düreri ema surivoodil unustama isiklikke tundeid, et jälgida ja kujutada pikka-misi külmuvat inimkeha.

Kuid selle klassilise põhijoone taga, mis asetab Cezanne'i kunsti Degas kõrvale, elab ometi romantiline alatoon, mis „surnud asjade“ kõrval igatses maalida alasti naisekehade mänglevaid rühmi vabas looduses, kus kõik sulab ühiseks harmooniaks, kus kehad vaevalt eralduvad samastena tõusvatest puutüvedest. Nagu gooti spiritualismist, keskaegsest keeldumusest kasvab Cezanne'i kreekalisusest äkki romantiline igatsus.

Cezanne'i koloriiti iseloomustab sine ja violett, kus vahel esiplaanile tungib kuldseid ja punaseid laiuke. Neid on võrreldud sügavalt heliseva vana viuliga, millelt tõmmatakse raske poognaga üksikuid sumedaid helisid. See pole väliste efektide kunst, vaid lõpmatult moduleeriv rütm, mis vankumatus monumentaalsuses kujundab tõelist ja püsivat sisemist tõde, mille taga pole kunagi teoreetiseerivat dialektikat, vaid absoluutne maalija. Cezanne'i mõju Euroopa kunstile on olnud põhjapanevalt sügav ja Eestiski ei ole ta ainult pinnalisi jälgi jätnud.

V. R.

Epigramme teemal »Eesti kunst«

VÄLISMAALASE ARVAMUS

Küll teil on aga siin kunstimuuseum —
väik ja pauk! — portreist üle kümne
protsendi on — direktor Tauk.

Sarkofaag

PALLASLASELE

Ära, vennas, enam määri
lõuendit ning raiska kriiti —
kõrgem kunst, näe, välja kääris
tekliteks täis koloriiti!

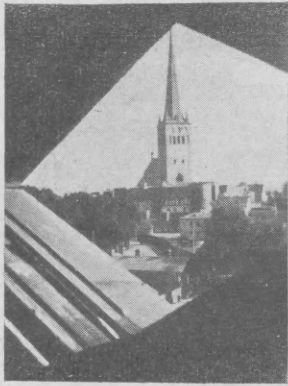
SISETUNG

„Kunstnik turu jaoks ei tooda
sisetungil raskem rõhk!“

Usu, armasta ja looda,
sisetungiks — tühi kõht.

Kõht ju kõige sisemine,
vats on kõige varjat tuum.
Elu juhib, imeline,
soolikate tõmbetuul.

Arnu Vihalemm



KIRI TALLINNAST

Viimased paar nädalat elas Tallinn iseseisvuspäeva ja sünnipäevapidustuste tähe all ning nüüd puhkab ta välja oma väsimust.

Suurtest pidupäevadest tunnevad alati suurimat rõõmu rätsepad, dekooraatorid, lillemüüjad ja elektrikud. Rätsepatel oli muidugi kõige suurem lõikus. Elu uuendamine toob lavale uusi tegelasi ja nad vajavad pidupäevil frakke ning nende naised ballikleite. Muidugi tundsid suurt rõõmu ka Tallinna kodanikud, kes võisid kaasa elada paraadi Vabadusväljakul, nautida ilutuledes säravaid majaseinu ja vahtida dekoreeritud vaateaknaid. Eestlane on juba harjunud nautima oma ülemuste lõbutsemisi akna tagant ja tallinlased ei lasknud ka seekord häirida oma hingerahu, sest keegi peab ju ometi esindama rahvast.

Nüüd on pidustuste väsimus juba välja puhatud ja elu areneb jälle mööda hariliku rada. Mõttet pöörduvad jälle tagasi maistele muredele. Arvestatakse, kui palju on elu kallinenud, kas korteriüürid veelgi tõusevad ning kas saab palgalisa. Üürnikud nutavad taga vana üüriseadust ja majaomanikud jällegi hoiavad päkka, et kinnisvaradelt juurdemaksu karikas neist mööda läheks.

Nagu näete, valitseb meie vanas Tallinnas täielik üksteisest arusaamine ja üksmeel. Kahjuks ei valitse üksmeel ja üksteise mõistmine kirikumeeste seas ja vaimurahva keskel. Juba mõnda aega on käimas tüli küsimuse ümber, kas piiskop võib end lasta naisest lahutada või mitte. Asi oligi juba otsaga kohtus ja nüüd on see küsimus kantud turupubliku ette. Praost H. Kubu pani oma ameti maha selle lahutamiseasja pärast, kuid säärase ketserliku tegevuse pärast luges üks hommikuleht, kelle erialaks on pikant- sed juhtumid, üles kõik praosti patud viimase kahekümne aasta jooksul. Sealt selgub, et H. Kubu ei ole ka ise kinni pidanud kirjasõnast, vaid on toiminud nagu igapäevane inimene, kelle tegusid saadavad inimlikud nõrkused. Kõneldakse, et praegu on ees umbes viiel kuni kuuel kirikumehel, kes on jõudnud juba kriitilisse ikka — abi-

Ringvaade

elu-asjade klaarimine. Seega materjali kirikurahvale klatšiks on rohkem kui vaja. Näib, et abielu-asjad toovad esile ka teisi kirikuellu puutuvaid küsimusi, ning juba tundub õhus, nagu oleks va- bisemas me luteri usu autoritaarse ki- riku alustalad.

Samasugune käärimine on maad võt- mas ka vaimurahva hulgas. Selle üks- meelse pere rahu hakkas häirima Tõ- nismäelt maailma laialisaadetud kul- tuurtegelaste koja kavand. Kultuur- tegelaste koja tekkimise mõte ei ole midagi erakordset. Jumaluke, kui kõik teised tähtsad funktsionäärid on koda- des, miks ei ole siis veel ühise katuse all kirjanikud, kunstnikud, ajakirja- nikud, karskuslased, haridusliitlased ja teised „Kultuurtreegerid“? Kui rät- sepmeister sellel ja sellel või juuksuril või õmblusmamsilil on diplom taskus ja ta on kantud registrisse, miks peab siis A. H. Tammsaare näiteks evima eesõiguse paberit määrada registreeri- mata ja katastrisse kandmata. Praegu on alles käimas eellahingud ja pinna- katsumine.

Argipäeva inimesele läheb vähe kor- da vaimuinimeste heitlus Olümpusel. Kirikumeeste riid on elulähedasem ja hulkadele ikka arusaadavam. See pa- neb ka rohkem meeli liikvele. Teiste riigi- elu sündmuste vastu tuntakse huvi ainult ajalehtede suurte pealkirjade piirides.

Pealinna pisielus on pärast ööloka- lide sulgemist tekkinud ülemineku- aja- järk. On kujunemas kodused klubid ja ajaviitekohad, kitsaste tutvus- ja sõp- rusringkondade kaupa. Agulisse see reform oma mõju ei avalda, sest seal elatakse vanade traditsioonide koha- selt ning hoitakse tagavara alati ko- dus.

Lõpuks: Tallinnas käisid kõrged kü- lalised. Leedu vägede juhataja Raš- kaitis ja Läti välisminister Munters. Teel tagasi kodumaale külastas Mun- ters ka Pärnus kuendat üksikpatal- joni, kelle kätte ta Vabadussõjas vangi

langes ja kus ta hiljem ka teenis. Pealegi on Pärnu Läti välisministri kodulinn. **Vaatleja**

PAIDE MURESID

Eilse ja tänase Paide vahel on olu- line vahe, ning esmajoones torkab see silma juba uuest jaamahoonest, mil- line on kitsarööpmelise moodsaim ja- maahoone. See on esimene kivi uue Paide kujunevas fassaadis. Juba lähemal kuuldel asub Järva maavalitsus teostama oma uue keskasutise hoone ehitamist, mis töötab rikastada Paidet moodsa „pilvelõhkujaga“. Kui nüüd siia arvutada ka kaitseliidu värsket maja ja pidada silmas, et samuti käes- oleval aastal alustatakse Paidesse uue ajakohase haigla ehitustööd, siis to- hiks olla küll selge: Paide kujundab fassaadi.

Kuid seda saab ütelda siiski ain- nult ametlike hoonete suhtes. Teis- sugune on siiski lugu eramajadega ning siin paistab, et Paide üldine ilme ei taha nii ruttu veel muutuda. Jah, üsna viletsad on praegu need Paide eramajad, ja veelgi viletsam on nende omanike majanduslik olukord, kuid päris kiiduväärsed pole ka majaoma- nike arusaamised, ning see lubab väe- valt loota üldisemat olukorra paranemist.

Kuid lootusetu ei ole olukord siingi, sest et ikka tõsisemalt tõuseb päeva- korrale vajadus kohapealse tööstuse järgi. Konkreetsemat lahendust sel- lele olukorrale loodetakse juba käes- oleva aasta lõpukuudest, mil jõuab Paidesse elektrivool Ellamaalt. Tä- napäeva paidelane pole enam idüllil- line norutaja, kes kardaks veduri- vilet või raudteesuitsu, ning see on heaks eelduseks elustuvale Paidele linna 650-nda juubeli-aasta künnisel.

Kui kujundub uus fassaad, siis ku- junegu ta täielikult uueks ja senisest tervemaks. **P. P.**

Paide uus raudteejaama hoone



Meretuulte maal

Külastasin möödunud suvel Londonit esmakordselt ja võib olla seepärast paistis inglaste omapära eriti silma. Viibisin seal liiga lühikest aega selleks, et põhjalikke tähelepanekuid teha, kuid esimestel muljetel on ikka põhjapanev väärtus ja kogemused vaevalt suudavad seda palju muuta. Või peab siis juba aastate viisi Inglismaal elama, aga seda ei tahaks, sest vaevalt on teist rahvast maailmas, kus tunned end nii võõrana kui inglise rahva keskel. Üldtuntud „happy smile“ — „õnnis naeratus“, mis peegeldub pea alati inglase näol, on meeldiv näha, kuid peab meeles pidama, et ta on sageli ainult väline vorm, mida täidetakse, nagu lugematu arv teisi vorme.

Inglise ilmastik on aasta läbi pea ühesugune: suvel pole päikesepaistelist ilmade vähesuse tõttu erilist kuumust, talvel puuduvad suured külmad ja lumi, vahetevahel ainult mõllavad meretuuled. Nii on ka inimesed Inglismaal väga tasakaalus, enesega rahul ja teistega samuti, nii kaua kui need teised neid ei tülitata.

Viibisin Londonis suurte suviste pühade, nn. „bank holiday“ ajal, milline nimetus on tingitud asjaolust, et mitte ainult kauplused ja asutised, vaid ka pangad on 3½ päeva järjestikku suletud. Sel ajal oli pealinna ilme natuke muutunud: peale hariliku vilistamise, mida oli igapäev kuulda tänavail mitte ainult poisikeselt, vaid bussis — konduktoreilt, raudteejaamas — pakikandjailt ja muilt ametmeestelt, kuuldus siin ja seal veel laulu ning võis näha noorte tantu parkides.

Inimeste parved liiguvad pühade ajal linnast maale veetma nädalalõppu, kusjuures osatakse mõnu tunda ka väga primitiivselt elades. Võetakse kogu perekonna jaoks suurem telk, mõned konservid, puuvilja ja suvitatakse kuskil oja või jõe kaldal puude vilus, nautides värsket õhku ja tundes end nagu paradisis, vähemalt ihukatte poolest. „Camping“ — suvilaagris olemine — on kujunenud mitte ainult noorte suvitusviisiks, vaid ka vanemate inimeste ja perekondade suvituseks. Sõites Londonist Cambridge'i, mis asub Londonist umbes viiekümne kilomeetri kauguses, võis tähele panna, kui levinenud on „camping“.

Ja kes sedagi suvitust ei saa endale lubada, see läheb suvitama pealinna parkidesse, mis on haruldaselt suured ja ilusad. Põliste puude all, pehmel murul, seab end igaüks koduselt sisse ning ei pane tähele, mis ta ümber sünnib, vaid pühendub iseendale. Nautides päikest nii palju kui seda on, õhku ja loodust — seda oskavad inglased ka neis oludes, mis teistele näivad ebasoodsad. Nad oskavad kooskõlastada ilu ja otstarbekohasust: purskkaevud parkides on

nii seatud, et nad pole mitte ainult iluks, vaid ka joogivee allikaks ja rõõmus lastepere keerleb nende ümber nagu linnuparv.

Inglismaa omapärasem rahvas on šotlased, kes tublisti erinevad inglastest. Neil on rida meeldivaid omadusi ka peale üldtuntud kokkuhoidlikkuse. Šotlased lõbustavad inglasi — omapärasest rahvariieetusest liiguvad nad tänavail, laulavad ja mängivad kummalistel rahvuspillidel, mille muusika ilu võib nautida vist ainult asjatundja. Sama palju nagu Soomes kohvi juuakse Inglismaal teed, harilikult kolm kuni viis korda päevas ja igakord mitu tassi. Vastavalt rahva maitsele, on see tee väga kange ja juuakse koorega või piimaga. Kohvi juuakse vähe ja ta pole maitsev. Sellepärast ongi Inglismaal kohvikute asemel levinenud „teeruumid“, kus juuakse teed vene moodi — teekannu täis teed tellides.

Peab tähendama, et toidu hind Inglismaal on olenev mitte sellest, mida, vaid kus kohas süüakse. „ABC“ ja „Lyon“ — nimelistes rahva-söögimajades on söögid head ja hinnad odavad, sest neid külastab töötaja rahvas. Üle terve Londoni on neid söögimaju lugematu arv, kõik täpselt ühtlase vaateakna ja sildiga. Veel odavamalt saab lahendada toitlustamise küsimust, ostes üht ja teist rändvankreilt, mis seisavad harilikult suurte parkide ääres.

Kaheksa miljonit inimest elab Londonis ja võiks arvata, et liikumismäärusi on raske otstarbekalt korraldada. Kuid inglase on liikumise küsimuse väga omapäraselt lahendanud. Siin talitatakse „aega küllalt“ põhimõtte järgi ja selletõttu bussid, autod ning muud sõidukid liiguvad aeglaselt — valitsejaks on jalakäija. Kui ta läheb üle tänavaga, siis peatuvad sõidukid auväärse kauguses, neid ähvardab 500 kroonine trahv, mitte ainult vigastuse, vaid iga tähtsusetu riivamise puhul. Trahvide poolest on inglased üldse väga kanged — nii näiteks trahvitakse suitsetamise keelust üleastujaid 100 kroonise trahviga.

Rahulik tempo, jõgi linna keskel, värsked tuuled, suured pargid ja aedadega ümbritsetud eeslinna-majad — kõik see loob Londoni erilise teiste suurlinnade keskel. Tahaks olla sama rahulik ja üleolev nagu sinust möödaminejad — ja lõpuks õnnestub ka see. Päris paras meeoleolu ajalooliste mälestusmärkidega tutvumiseks, mille poolest on London nii rikas.

Muuseumid, kirikud ja mälestussambad võimaldavad tutvumist inglaste minevikuga. Iseäranis huvitav sellepoolest on Westminster'i katedraal. Raidkujud, mälestustahvlid, maalidega aknad, hauaplaadid täidavad kirikut. Tähtsamad poliitilised te-



Rahvariides ja torupilliga šotlane Londoni tänaval

gelased, sõjamehed, kuningad, vaimulikud puhkavad siin. Rahva tänutunne ühendab neid kõiki seisuse ja ilmavaate lahkuminekutele vaatamata: rahvas austab neid kui isamaa heakäekäigu eest võitlejaid. Leidub üksikuid mälestusmärke ka naistele, pealkirjadest selgub, et on austatud naisi, kes töötanud sotsiaal-aladel. Westminster'isse on ka Marie Stuart maetud. Peasissekäigu juures on tundmatu sõduri haud järgmise pealkirjaga: „Nad matsid ta kuningate keskele, sest ta on hästi täitnud oma kohust Jumala ja isamaa vastu.“ Tundmatu sõdur maeti kuninga juuresolekul 11. novembril 1920. a., vaherahu päeval.

Praeguse kirjutise piirides pole võimalik peatuda üksikult kõikide muuseumide, kirikute ja asutiste juures, mida külastasin (näit. Briti Muuseum, London Muuseum, Tate kunsti galerii ja rida teisi). Soovitav oleks, et nüüd, kus meie koolides nii palju õpitakse inglise keelt, püütaks tutvustada õpilasi mitte ainult andmetega Inglise ajaloo, maateadusest ja majandusest, vaid ka inglaste vaimuvaraga, mis peitub ta muuseumides ja asutistes. Igal muuseumil on olemas rikkalik ülesvõtete kogu, samuti on olemas muuseumi enda toimetusel ilmunud populaar-teaduslikke väljaandeid üksikute osakondade kohta, mis rikkalikult illustreeritud ja siiski hinnalt kättesaadavad. Selline materjal aitaks tunduvalt kaasa Inglismaa tundmaõppimisel.

V. Poska-Grüntal

Inglise raamatu võidukäik Eestis

Tartus toimunud näitus „Inglise tänapäeva raamat“ on lõppenud.

Näituse sihiks oli tutvustada inglise raamatut läbilõikes tema kõige mitmekesisemais avaldustes ning ühtlasi tuua lähemale meie raamatutarvitajale, kelle huviringkond inglise keele esikohale asetamisega meie koolides on järjest kasvamas.

Nagu juba näituse nimi ütleb, on näitusel esitatud inglise tänapäeva raamat, ilma et oleks püütud anda selle ajaloolist arenemist. Näitusest võttis osa 60 kirjasust, ca 30 000 kr. väärtusega, kusjuures näitusel oli vastavali tarvitajaskonnale erilist rõhku pandud just teaduslikule kirjandusele.

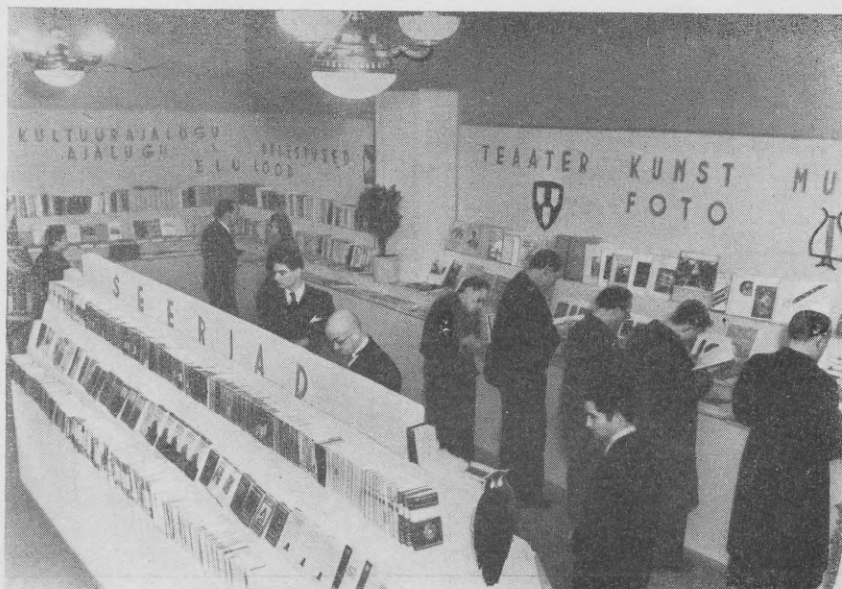
Loomulik, et 5000-raamatulise väljapaneku juures ei saa esitada kõiki alasid tühjäädavalt, kuna Britis juba ühel aastal ilmub ca 18 000 raamatut ning näitusel on püütud esitada teoseid viimase kolme aasta toodangust. Näituse koostamisel lähtuti ka praktilisest seisukohast ja püüti esitada raamatuid, millede vastu meil laiem huvi ja milledele on võimalik leida ostjaskonda.

Näitus on esmakordne Eestis ja üldse kogu Balti riikides. Varem on inglise näitusi meie lähikonnas korraldatud Skandinaavias ja Soomes 3 aasta eest. Lätlased kavatsesid samasisulist näitust korraldada tuleval aastal Riias. Näituse mõtte algatajaks oli endine Eesti saadik Londonis, dr. O. Kallas, kes sellekohase ettepanekuga pöördus Akadeemi. Kooperatiivi poole.

Näitus oli avatud 19. veebr. kuni 1. märtsini iga päev kell 10—19. Sissepääs — maksuta. Publiku tungival soovil tuli näitust veel pikendada 2 päeva. Näitust külastasid selle aja jooksul üle 8500 inimese, mis teeb välja umbes 15% kogu Tartu elanikkudest.

Publiku erilist tähelepanu köitsid kunsti, maateaduse, spordi ja tehnika alade väljapanekud, kuid ka teistes osakondades oli elav huvi. Raamatute ostuks ilmes silmapaistev vahe võrreldes eelmisel aastal Tallinnas korraldatud samasisulise näitusega, kusjuures Tartus osteti üksikostjate poolt peamiselt odavaid raamatuid. Inglisekeelne raamat läks Tartu näituse kaudu üle 300 kodusse. Ka mitmed raamatukogud, ülikooli asutised, koolid ja teised asutised on näitust kasutanud oma raamatukogude täiendamiseks.

Kokkuvõttes võib näitust lugeda täiesti kordaläinuks. Kõik see on võimalik olnud ainult seetõttu, et laiemate ringkondade huvi ja poolehoid inglise vaimule ja kultuurile on süvenenud ja inglise asjast võidakse kõnelda tõsise rõõmuga, mis ei ole mitte ainult viimase sünnitus, vaid — nagu seda märgib ja tõendab oma artikliga J. Roos — millest juba ärkamisajast on teadlik olnud.



Vaade Inglise raamatu näitusele

Inglise raamatu odavaist väljaannetest

Kirjandusehuvilised inglise keelt mitteoskajad võivad otse kadedad olla selle keele oskajate peale, seepärast et viimastele on haruldaselt odava hinnaga kättesaadaval väärtuslikud ilukirjanduslikud ja teaduslikud teosed. Paljudest odavaist väljaannetest olgu seekord esile tõstetud Penguin Books ja Pelican Books, milliseid 200—300-leheküljelisi raamatuid müüakse praegu Tartus 50 senti tükk.

Selle sarja ilukirjanduslikus osas kohtavad sääraseid juba meilgi tuntud kirjanikke, nagu Chesterton, Aldous Huxley, Sinclair Lewis, Rose Macaulay jt.

Kes armastab põnevaid kriminaaljutte, see leiab siin küllalt valida sellelaadiliste teoste hulgast, milliseid on ses sarjas seni ilmunud juba üle paarikümne, nende hulgas Wells'i ja Wallace'i töid.

Pelican Books sarjas on häid populaarteaduslikke töid igalt alalt. Huvitavamad tohiks olla Halevy „A history of English People“, Lask'i „Liberty in the Modern State“, Sigmund Freudi teosed ja palju teisi.

Eriline sari on Penguin Specials, millistes teostes käsitletakse praegusaja kõige aktuaalsemaid küsimusi Hiina ja Hispaania, Saksa ja Tšehhoslovakkia, Itaalia ja India üle. Selles sarjas on eriliselt väärtuslik teos Steed'i „The Press“.

Elulugude ja memuaaride sarjas on mitu tähelepanu äratavat teost, näit. Mustafa Kemal paša, Ibn Saud'i, Foch'i ja Disraeli' elulugu.

Ei ole unustatud ka inglise klassikuid, kellest on avaldatud Swifti, Defoe, Shakespeare'i ja teiste teoseid.

Näeme, et selles ühesainsas odavas sarjas on ilmunud suur hulk väärtuslikku lugemismaterjali igasugustelt aladelt. Ja ei ole kahtlust, et kõik inglise keele oskajad seda soodsalt võimalust rohkesti tarvitavad. Ja oleks põhjust loota, et selline soodne inglise raamatute muretsemise võimalus ka selle keele õppimiseks meie juures enam hoogu annaks. On kindel, et ühegi teise võõrkeele raamatuid ei saa nii odavasti endale muretseda.

K. M.

Epigramme

Moorameeste töö

Maurid vallutavad taas Hispaania, duced, juhid ja maurid.
Kui vabal Kataloonial, Baskimaal silmus tõmmati ümber kurgu — peeti hülgav sõjaväe paraad!
Kloostreile tagasi mõisad ja maad, maatamees perega pugegu urgul!
Röövkapital võõras saagitseb turgu

Argument

Kaob praalimise lust
nii mõnelgi ducel ja juhil:
John Bull on poolmiljardit naela

äkki pistnud Marsile pihku...

Kuid töö on teinud kurikuulus telg:
Čehhis, Hispaanias surm, pagu ja pelg,
kes iket ei võta kaela

Demokraatia kohandamine

Oh sa vana patuoinas, demokraatia,
küll sind painatakse nagu loogapuud,
pinnitakse nagu tõrkjat tännivitsa
ümbertühjalt kõmiseva tõrre.
Iga sell sind pinnib, pruugib laia suud,
kui sa juhi mõõtudele oled kitsas.
Küll on rassimist ja küll on tühja tööd:
inglipojad taevas muhelevad õrrel...

A. Alle



Viimane lumi Viljandi
Uueveskil

Kõne ühel kirjandusõhtul

Norra luuletaja ja dramaatik Henrik Ibsen on kuskil ütelnud umbes nõnda, et kirjandusliku teose loomine on sisemine arvetegemine iseendaga, et see on iga uue teose puhul taas uus, vali ja valuline kohtumõistmine iseenda ning kogu maailma üle.

Hea kirjandusliku teose õige lugemise puhul on ka lugemine niisamasugune kohtupäeva pidamine iseenda ja kogu maailma üle.

Kirjanduslik teos, kui see tahab olla tõesti hea, kui see tahab pakkuda mingit täiesti uut esteetilist ja eetilist maailmapilti, peab olema olnud selle autorile kogu olemust põhjani haaravaks põrutavaks elamuseks. Niisamasuguseks vapustavaks elamuseks peab olema ka hea teose lugemine.

Hea kirjandusliku teose õige lugemine on uute esteetiliste, eetiliste ja muude elamuste vastuvõtmine ning see on samal ajal meis enne olemas olnud esteetiliste, eetiliste, ühiskondlike ja muude veendumuste uus ja põhjalik revideerimine nende värskete muljete najal, mis me oleme saanud lugemisest.

Aga — võidakse küsida, ja seda võidakse teha eriti sageli just tänapäeval — aga kui meie oleme rajanud endale elus tee, mis toob kaasa edasijõudmist, toob kõrgemaid ametiastmeid, paremat tasu, tunnustust ja aumärke ülemuse poolt ning lõpuks lugupidamist seltskonnaski — milleks on meil siis tarvis korraldada enda üle sääraseid kohtumõistmisi? Kui elu meile on andnud hoiaku, mis tähendab kindlat eduteed, ja kui seda hoiakut peetakse õigeks paljude teistegi poolt, kas on siis hea ja mõistlik hakata enda üle kohut mõistma, et sellega kahtluse alla heita see, mis meid senini on edasi aidanud? Kas ei hävita see kahtluse alla heitmine meie usu, teotahte ja jõu? Kas ei kaota meie sel kombel vaevaga kättevõidetud positsioonid ja kas meie ei jõua siis austuse saavutamise asemel põlguse alla sattumiseni? — Kas meie seisukoht, meie aumärgid, meie osutatav austus ja lugupidamine ei tõenda juba niikuinii kõige paremini, et meie tee on õige tee ja meie töed on õiged töed?!

Omal kombel on neil muidugi õigus, kes kõnelevad nõndamoodi. Aga siiski peaksid just tänapäeva inimesed,

AKADEEMILINE KOOPERATIIV

TARTU, ÜLIKOOLI 15, TEL. 63 JA 19-24

TALLINNA-KOPLI, TEHNIKAÜLIKOOLI HOONE, TEL. KOPLI 36

KIRJASTUS JA RAAMATUKAUPLUS

INGLISE RAAMATUTE ALAL SUURIM VALIK EESTIS ● ODAVAD PELICAN, PENGUIN, COLLERS JA TEISED VÄLJAANDED

TELLIMISED AJALEHTEDELE, AJAKIRJADELE JA RAAMATUILE

vähemalt need, kes on jõudnud „maise matka poolele teele“ või üle selle, olema kogenud, et tõed, mis kergesti viivad kõrgete positsioonideni, on tihti väga ajalised tõed. Alles paarikümne aastat tagasi maailma tabanud keeriseis võidi küllalt näha, kuidas need tõed, millised ühel päeval aitasid kergeuskliku sureliku peadpöörivalt kõrgele, juba järgmisel päeval viisid ta tagasi alla, kui mitte lausa hukatusse. Harva jätkub sääraseist tõdedest aastaks, inimeaks vaevalt kunagi.

Heades kirjanduslikkudes teostes esinevad tõed ei aita

Seitse tarkuse sammast

Katkeid lähemal ajal eestikeelses tõlkes ilmuva kol. T. E. Lawrence'i samanimelise teose A. H. Tammsaare poolt kirjutatud eessõnast

Pärast Maailmasõja lõppu muutus käesoleva raamatu autori, kolonel Thomas Edward Lawrence'i nimi üheks kõige kõlavamaks kõigi sõjamõllust väljatulnud kuulsate nimede seas. See kõla ja kuulsus tuli nagu üle-öö ja isegi ootamata, osalt võib-olla kuulsuse omanikule endalegi. Teostat sai peagu midagi muinasjututaolist.

Käesolev raamat ei olegi muud kui selle „Maailmasõjas suurima seikleja“ jutustus oma elust ja tegevusest araablaste mässujuhina. Igatahes selleks, et sõjamõllus kuulsa saada, oli L. sõdurina väga vähe ette valmistatud. Üliõpilaspõlves oli ta mingisugustest ohvitserikursustest osa võtnud ja peale selle suuri sõjateoreetikuid lugenud, seega sõjaasjus peagu ainult raamatutark. Raamatuid armastaski ta maailmas üle kõige; ilusaid raamatuid... Millisel määral ta üldse ei sobinud sõtta, näitab seegi, et sõja algul ei tahetud teda kuidagi teenistusse võtta liigse lühiduse (5 jalga 5¹/₂ tolli) pärast. Kui ta lõpuks ometi sõjaväkke pääseb, siis ainult nii-öelda eraisikuna, ja seda tema mittesõjaväelisel toonitavad temale kogu sõjaaja kõik elukutselised sõdurid, püüdes teda selle tõttu taga-plaanile suruda. Isegi veel rahukonverentsil teeb seda keegi kindral, kellele L. lõõgivalmilt vastab: õige, härra kindral, aga kui meile kummalegi divisjon väge kätte antakse, siis tean ma, kumb on kolme päeva pärast kummagi vang...

Agaga napi sõdurlikkuse asemel omas L. midagi muud palju suuremal määral kui mitmed teised tema kaaslast: tal oli nimelt hädavajalikke teadmisi ja ebaametlikku huvi asja vastu...

Hariduselt oli ta nimelt ajaloolane. Oxfordi ülikoolis õppinud, erihuviks juba keskkoolipäevilt keskaeg oma lossidega. Üldse paelus teda kaugem minevik ja selle tundmaõppimiseks ei rahuldunud ta ainult raamatutega, vaid sõitis igal võimalusel jalgrattaga mööda kodumaad ümber, et kõike sellekohast oma silmaga näha, koha peal tundma õppida; oli see siis mõni kabel, kirik, maja, sild või paljas vare, mälestusmärk...

Ja kui ta... ülikooli lõpetab, läheb ta ekspeditsiooniga kaasa, kes peab Eufrati orus Carchemišis väljakaevamisi toimetama... Tema ülemus kinnitab, et tema huvi oma ülesande vastu on olnud hootine, tujukas. Ajuti teinud ta paremini ja rohkem kui ükski teine, aga siis järgnenud silmapilgud, kus ta polevat ükskõik mis ettekäändel üldse midagi teinud. Ühes ületanud ta aga kõiki — kohalike tööliste käitlemises, olid need rahvuselt araablased, türklased või kurdid. Tema muutus kõigile varsti oma-inimeseks. Kõiki tundis ta nimepidi ja teadis nende elulugu, sõprust, vaenusid, vahekordi, veendumusi, lootusi, unistusi. Iga vaba silmapilku kasutanud ta selleks, et oma ümbruskonda tundma õppida, olgu maastikult või rahvastikult. Sõidud ja matkad mööda jõeorgu üles ning alla ja kaugele kõrbe olid tal igapäevaseks asjaks. Juba siis oli üks araabia poiss, kui talt küsiti, miks nad L-t armastavad, vastanud: „Tema on meie vend, meie sõber ja juht. Tema on üks meist. Pole midagi olemas, mida meie suudame ja tema mitte, pealegi ületab ta meid. Meie austame teda

meid küll mitte kõrgeid väliseid positsioone saavutada, kuid see-eest ei ole nad ka nii ajalised. Häid kirjanduslikke teoseid lugedes ja neist ammutatavate tõdede palge ees enda üle kohut mõistes ei muutu meie küll osavamaks välise edu saavutamisel, kuid meie ei pruugi ka häbi tunda ei oma südametunnistuse, ei mineviku ega tuleviku ees. Kirjanduslikkude teoste lugemisel toimuv arvetegemine iseendaga ei kindlusta meile välist edu, kuid see annab meile seesmise kindluse, mis aitab väliseidki raskusi kanda väärika rahuga.

Oskar Urgart

väga ja imetleme tema julgust ja vahvust: me armastame teda, sest tema armastab meid ja me annaksime oma elu tema eest.“ Hiljem ütleb tema kohta keegi vana šaik: „Mind peetakse vahvaks, vahvaimaks minu suguharus, mu süda on rauast, aga tema oma oli terasest. Mees, kelle käsi polnud kunagi kinni, vaid lahti... Kui ärkan, mõtlen temale, ja kui uinun, on tema mu viimne mõte. Õelge seda Inglismaal kõigile... vaim, kellel pole võrdset, mina ei näe temas ühtki vistart.“...

Raamatuid lugedes näeme, et L. läheb erusse varsti pärast Damaskuse vallutamist araablaste ja inglaste poolt. Aga just nüüd alles L-ga õieti see algabki, mida peetakse kõige arusaamatumaks, saladuslikumaks, müstilisemaks. L. oli unistanud araablaste iseseisvast rahvuslikust riigist, mille pealinnaks Damaskus. Aga rahukonverentsil langees see linn ühes ümbritseva maa-alaga Prantsuse mandaadi alla, hoolimata L-i jõupingutustest vastuseisemisel. Sel puhul pöördunud Foch kuluarides L-i poole küsimusega, et kas ta nüüd, kus tema ettepanek läbi kukkunud, läheb araablaste juhatama prantslaste vastu. L. vastanud, et seda teeb ta ainult siis, kui Foch tuleb Prantsuse vägesid juhatama. Nüüd öelnud vana maršal sõrmega ähvardades: „Minu noor sõber, teie eksite väga, kui arvate, et mina tulen oma head kuulsust, mis ma nii suure vaevaga omandanud läänerrindel, mängu panema tingimustes, mis olenevad teist.“...

Temal pidi olema eriline võlu. Veel aasta pärast seda, kui ta araablaste juurest lahkus, piiranud nad igal lennuki saabumisel lennuplatsi, küsides ja oodates pikisilmi, kas ehk nende Aurans ei tule tagasi. Ja aastaid hiljem tule-



Rohu-, värvi, kosmeetika- ja
parfümeeria-kaubaladu

*

«CENTRAL»

*

Tartus, Suurturg 8, tel. 11-10

tanud need, kes teda näinud, tema nime ainult aukartu-
ses meelde, kuna nooremad rääkinud temast kui mingist
muinasjutulisest pooljumalast. Tema omaksed, sõbrad ja
tuttavad püüavad tõendada, et oma viie venna seas olnud
ta juba maastmadalast pisut ebaharilik...

Juba kolmeaastaselt õppinud ta vanema venna kõrval
iseseisvalt lugema ja viie-kuueselt lugenud ta tagurpidi
trükki sama hästi kui õigetpidi. Pärast ei lugenud ta
mitte ridade, vaid järkude kaupa, mitu rida korraga, seal-
juures ometi kõike loetud mälestades. Sellest tema mää-
ratu võime igasuguste raamatute „neelamiseks“ ja tema
hilisem kuulsus kui „liikuvast entsüklopeediast“. Tema
noorima venna (kaks vahelmist langesid sõjas) ütlemist
mööda leidnud L-i raamatukogus ka „Kalevala“. Võõraid
keeli kirjanduse lugemiseks õppinud ta mitte nädalate,
vaid päevadega. Kõike, mille kallale asunud, teinud ta
andumuse ja vaimustusega. Ratsutas ja ujus. Valmistas
savipotte ja katsus neid köögiahjus põletada. Nõrge-
mate eest olnud juba lapsena väljas — 11-aastaselt murd-
nud oma jala pahklust, heideldes suurema poisiga vä-
hema kaitseks. Juba nooruses armastanud oma keha ja
vaimu äärmuseni pingutada: nälginud, sõitnud rattaga üle
saja miili päevas, lugenud ja kirjutatud kas või kaks
päeva ja ööd ühe hooga, ilma et oleks maganud või mi-
dagi hamba alla pannud. Nagu oleks ta juba ammugi
ette aimanud, et seda kõike läheb ükskord hädasti vaja.

Kasvult (nagu juba tähendatud) oli ta väike, kuid tu-
gev ja visa. Revolvrist kui ka püssist tabas hästi. Araab-
laste juures olevat ülimaks tubliduse prooviks — joosta
kihitava kaameli kõrval ja ühes püssiga sadulasse karata.
Mis ta muud suutis, leiab lugeja raamatust. Aga see kõik
ei rahuldanud teda ennast. Veel 1934 kirjutab ta sõb-
rale: „Valusaim asi elus on, kui jõuad otsusele, et sa
pole küllalt hea. Oled nii mõnestki, oled paljudest pa-
rem, aga võrdlused ei huvita mind... On olemas mingi
ideaalne tase, ainult see loeb ja just seda ei suudagi ma
leida.“ Ta kinnitas alati, tema olevat üks oma aja kesk-
päraseid; mida suudab tema, suudab iga teine, ainult kui
on aga tahe ja juhus. Aga seep see ongi, et enamasti
puudub tahe ja siis tuleb nappus ka juhustest.

Paljud märgivad L-i keha ebaproportsionaalsust: pea
liiga suur, jalad liiga lühikesed. Silmad sinihallid, kil-
avad, läbipuurivad. Kogu näo ülemine osa ühes kõrge
otsaesisega meeldiv, peagu emalikult mahe, alumine osa
— suu, lõug — vali, peagu julm. L-l on eriline anne oma
näoilmet muuta elutuks, tõntsiaks, tuimaks, labaseks, ja
seda võtet kasutab ta igakord, kui ta tahab, et teda ei

pandaks tähele, — jäetaks rahule. Kõne rahulik ja selge,
kunagi ei kõrgenda ta häält ega toonita üksikuid sõnu.
Naernud pole ta peagu kunagi, aga irvitanud sagedasti,
kas omaette vaikides, kõneldes või teiste kõnet kuulates,
ja raske olnud mõista, mis see irvitus õieti tähendas.
Nõnda olnud see juba lapsepõlves ja jäänud kuni sur-
mani...

L-i suhtes oli ja on ikka veel suurimaks küsimärgiks
ja mõistatuseks: miks elas ta nõnda, nagu ta elas? Miks
loobus ta juba kolmekümneselt kõigist maise elu soodus-
tusist ja pugest nimetu hulga sekka kulutama oma pari-
maid päevi?...

On neid, kes ütlevad: L. tundis loomusunniliselt, et
tema elutöö on tehtud või et on olnud tipp ja sealt lä-
heb kõigist pingutusist hoolimata ometi allamäge“. L-il
oli ehk juba kolmekümne-aastaselt vana Clemenceau tund-
mus, mida see väljendas hiliselt India reisilt tulles, kui
talt küsiti, mis ta nüüd mõtleb teha, lühidalt ja selgelt:
„Kuni surmani elada.“ L-i sõbrad tõendavadki, et ta ühele
„kurtunud, kui hirmus kaua aega nõudvat vananemine“. Teisele
öelnud ta: „Kas oled kunagi olnud leht, mis lan-
geb sügisel puust?“ ja kirjutanud lisaks Indiast 1928:
„Minu tormine elu paneb mind ootama vanadust, mis täis
valu ja kurtumist... ometi on mingi tundmus, et ma pää-
sen vanadusest mingi õnneliku õnnetuse tõttu. Praegu
olen nelikümmend ja kuuest aastast ehk aitab, et olla
valmis.“ Ja aitaski: neljakümnekuueselt suri ta.

B. Shaw jutustab, et kui maršal Fochilt küsitud, kui-
das küll Napoleon tema arvates maailmasõjaga oleks toime
tulnud, vastanud see: „Suurepäraselt, aga mis pagan olek-
sime temaga pärast seda peale hakanud?“ Lawrence'iga
olnudki pärast sõda just see häda, et temaga polnud mi-
dagi peale hakata. Sellepärast ta astuski ise vabatahtli-
kult kõrvale. Iseasi, kui temale oleks ülesandeks paku-
tud midagi sellist, mis oleks raskuselt ja suuruselt kõik
eelmise ületanud.

Sellest kõigest on arusaadav, kui L. kirjutab ühele
kirjastajale (kes nurub temalt midagi) oma sõduriteeni-
tuse lõpu lähenedes: „Minu eraelu lähtpäev ligine tuhat-
nelja“ (sõduriteenistust pidas ta nimelt oma elu õnneliku-
maks ajajärguks). „Kuid ärge arvake, nagu vajaksin siis-
kohe tööd. Luban endale kõigepealt suure puhkuse ja
prooviaja, et näha, kas (a) olen mitte midagi tehes õnnel-
lik ja (b) kas mul jätkub selleks raha. Eeldades (a) ja
(b) teie ei kuule minust enam. Mu süda ütleb mulle, et
mina olen lõpetatud.“...

Mis puutub käesolevasse teosesse, sellesse ainukesse
L-i kirjandussambase, ii, nagu lugeja hiljem näeb, on
püütud tema sõjakogemusi ja -seiklusi kujutada autori
elamustena — nii-öelda ajalugu muuta kunstiteoseks. Aga
mis sünnib niisugusel juhul tõega? küsitakse ehk. Vae-
valt valmistab see L-ile suuremat muret, sest ühes kirjas
sõbrale ütleb ta: „Üldiselt eelistan ma valet tõele, eriti
kui see puutub minusse. Ma muutun nõutuks, kui räägin
inimestele tõt ja mind ei usta, nõnda siis valetan...
Mis tähendus sel on! Ajalugu on ju ainult rida omaks-
võetud valesid“.

L. oli sunnitud oma raamatut kahel korral kirjutama,
sest esimene valmis käsikiri läks kaduma, — varastati
ära. Teiskordselt hakkas ta kirjutama ainult oma sõp-
rade tungival pealekäämisel. Trükkis ilmus raamat 1926. a.

Samal ajal kui L. ise leiab oma raamatu nii nõrgana,
et ei maksa enam kirjanikuna edasi katsetada, on teised
temast otse vastupidisel arvamusel. Isegi need, kes leia-
vad temas vigu — paiguti liigset pisisündmuste kriibu-
krabu, liiga vähe isiksust, väljenduste üleaurust keerulisust
ja haruldust — kinnitavad üksmeelselt, et ta kuulub
inglise kirjanduse paremiku hulka.

Nõnda inglaste arvamused. Tõlkes tumestub parata-
matult nii mõnigi raamatu kirjanduslik voores, aga sel-
lest hoolimata peaks temas veel küllalt head järele jääma.
Ja kui leidubki mõne lugeja arvates pingutatud ja igavaid
lehekülgi, siis teeb igauks hästi, kui ta ei lase end neist
heidutada. Ees ootavad leheküljed, mis tasuvad rikkali-
kult igasuguse vaeva.

„EESTI NAINE“

on tänapäeva naise parim vaimutoit

Address:

TARTU, GUSTAV-ADOLFI 22

Tellimise hind kogu aastaks vaid Kr. 1.60

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused

NÕUDKE PROOVINUMBREID TALITUSELT

Saadame meeeldi 0

Sõjast ja sõjakirjandusest

Sõda ja rahu. Need sõnad on tänapäeval kogu maailma suus ja südames. Rahu heaks ütlevad end kõik maailma riigid töötavat, tegelikult aga sõdivad mõned neist juba mõnda aega ja teised valmistavad palavikuse kiirusega sõja vastu, tuues sõjajumalale suurimaid ainelisi ohvreid, sääraseid, mis iial on mõeldavad. See on väga koomiline olukord — täis variserlust ja vastuolusid. Selles virvarris peab hakkama uskuma vaid ühte tõde: tahad rahu, valmista sõja vastu, ja et rahu saab säilitada vaid siis, kui ollakse pealaest jalatallani relvastatud. Feldmarssal Göring lausubki: „Ilma terava mõõgata puruneb rahu.“ Kuid see tõde rahutootlemise mõttes on õige vaid ühe osa riikide, mitte kõigi suhtes. Ühed on sunnitud relvastuma tõesti n. õ. rahu pärast, teised aga teevad seda siiski sõja pärast, olgugi et teevad näo, et rahu pärast. See pole kellegi saladus. Muidu poleks mõeldav säärane relvastumise võidujooks, kus ühte räägitakse, teist mõeldakse ja kolmandat tehakse.

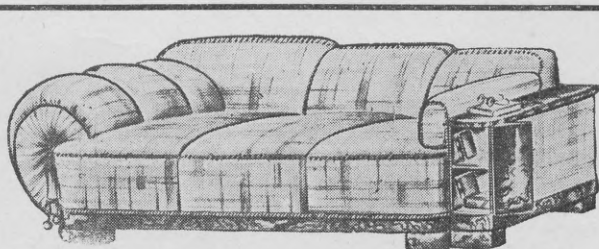
Kui lõppes hävitav Maailmasõda, siis kajas kõikjalt hüüd: „Ei iialgi enam sõda!“ Jäädav rahu pidi nüüd maailmas valitsema. Seda jäädavat rahu pidi kaitsema ja hoidma Rahvasteliit. Aga mis näeme nüüd, 20 aastat hiljem? Rahvasteliit on ebapopulaarseim asutus maailmas. Sellest on kõik riigid oma silmad ära pööranud, kui paha kuulsusega instituudist. Diktaatorid irvitavad suure suuga Rahvasteliitu kui maailma kometi üle ja põlvitavad hardumusega sõjajumala Marsi palge ees, valmistudes metsiku hooga sõja vastu. Seda peavad tegema nüüd kõik demokraatlikudki riigid, kui nad ei taha diktatuurriikide jalgealuseks järiks saada. Tohutuid summasid antakse sõjavaruks väljale. Haridusele määratud summad on selle kõrval kui täpe.

Nii toimivad riigid ja nende valitsejad. Aga mis teevad rahvad? Nad ei taha sõda, on nähtavasti sõja vastu, aga sõjakirjandust loevad, loevad suure innuga. Sõjakirjandusel on nagu mingi salapärane võlu. Seda produtseeritakse palju ja nõutakse palju. Eks seegi ole sümptomiline. Huvitav on jälgida näiteks vene ja saksa kirjanduslike uudiste kataloogi. Allakirjutanu ees on vene kirjanduslike uudiste perioodilised kataloogid, „Knjžnija novinki“ ja „Knjžnaja letopis“. Seal esineb sõjakirjandus terve suure eriliigina. Venes ilmub raamatuid küll sõja ajaloost ja tulevases sõjast, küll taktikast ja strateegiast, küll memuaare ja ilukirjanduslike teoseid, küll teaduslike uurimusi ja populaarteaduslike ainekäsitusi. Nii toimub see teisteski riikides, eriti muidugi diktatuurriikides. Seda kirjandust on tarvis ja seda nõutakse, ega muidu seda produtseeritaks. Kaupa valmistatakse ju vaid siis, kui selle järele on nõudmist.

Meil Eestiski esineb sõjakirjandus üldiselt lemmiklektuurina. Seda ostetakse ja loetakse võrdlemisi palju ja sellel on hea minek. Huvi „Noor-Eesti Kirjastuse“ sõjakirjandusliku seeria ja teiste sellesisuliste teoste vastu näi-

tab seda ilmselt. Kuid mitte üksnes lugejad, vaid ka arvustajad tegelevad sõjakirjandusega väga meelsasti. Sõjasisulisi teoseid näikse meil rohkem arvustatavat kui teisi raamatuid. See ilmnes mõni aeg tagasi eriti kahe sõjasisulise raamatu puhul. Need raamatud on E. Grossschmidt-Suursepa „Valge rinne“ ja A. Hinnomi „Läti küttidega Maailmasõjas“. E. Grossschmidt-Suursepa „Valge rinde“ puhul löödi päris korralikke sõnalahinguid ja tungiti autorile kallale ning heideti teosele ette, et seal valitsevat vene valgeid kindraleid pooldav orientatsioon, kindraleid, kes suhtusid, nagu teada, Eesti iseseisvusse vaenlikult. Samal ajal aga unustasid need arvustajad, mis tegid vene punased kindralid 1919. ja 1920. aastal ja kavatsesid teha 1924. a. 1. detsembril.

Samuti reageeris arvustus elavalt A. Hinnomi raamatule „Läti küttidega Maailmasõjas“. Selle raamatu puhul oli arvustus väga hindav ja tunnustav. Eriti tähelepanuväärne asjaolu, et Hinnomi raamat on aratanud elavat tähelepanu välismaalgi, peamiselt muidugi Lätis. Nii ilmus Läti suurema päevalehe „Jaunakas Sinas“ 20. oktoobri numbris 1938 lehe arvustaja J. Vehlma sulest pikem arvustus selle raamatu kohta pealkirja all: „Ühe eesti koloneli raamat Läti kaitsest“. Arvustus on A. Hinnomi raamatu kohta väga hindav ja tunnustav. Arvustaja ütleb, et teos on oma sisult huvitav ja uudne, samuti illustratiivselt ja kaardistikultki. J. Vehlma tähendab, et A. Hinnom kirjeldab selles raamatus Vene tsaararmee meeleehtlikku vastupanu Saksa vägedele Riia rindel, millises heitluses lätlased võitluse raskust oma õlgadel kandisid. Lätlaste ridades võitles ka A. Hinnom, olles tol ajal veel leitnant. Arvustaja märgib edasi, et kolonel Hinnom on hea jutustaja ja et tema raamatut loed suure innuga nagu mõnda põnevat romaani,



A. NÄKSI

MÖÖBLI-POLSTERDAMISE-TÖÖSTUS
TARTU, VENE TÄN. 8

ALATI OLETE

moodsalt ja hästi ciietunud

KUI TEETE OMA OSTUD



M. Furmansky ja Pojad

VALMISRIIETE ÄRIST

TARTUS, ALEKSANDRI 7, TELEF. 10-18

mis on rikas isiklikkudest elamustest ja tähelepanekuist ning objektiivseist andmeist. Edasi juhib arvustaja tähelepanu asjaolule, et raamatule on eessõna kirjutanud endine Eesti välisminister ja kauaaegne Eesti-Läti sõprusühingu esimees prof. A. Piip, kes Läti polkude tähtsust Maailmasõjas ja lätlaste iseseisvaks saamisen kõrgelt hindab, polkused, kes andsid tõe ka Eesti polkude asutamisele. Läti arvustaja kriipsutab alla, et A. Hinnom kiitvalt suhtub läti rahvusliku väe sõduritesse ja tunnustab nende suurt võitlusvõimet ja kindlat distsipliini, mis ei kadunud ka revolutsiooni päevil, eriti avaldus aga kuulsa Jõululahingu puhul 1916. a., kus pea kaitseraskus sakslaste vastu vene 12. armees langes lätlastele, eriti I läti brigaadile. Sel puhul ei jäta läti arvustaja alla kriipsutamata ka eesti ohvitseride ja sõdurite head võitlusvõimet, keda esines lätlaste väeosades ohvitseridena 28 meest ja sõduritena ligikaudu 1000 meest. Muuseas imestab ajalehe „Jaunakas Sinas“ arvustaja ka asjaolu, kui vähe Vene väeülemus õieti tundis oma riigi vähemusrahvaid. See ilmneb järgmisest episoodist. Kui Vene XII armee juhatajale kindral Radko-Dimitrijevile oleval eesti sõdureid esitatud, siis küsinud ta imestusega, et mis vahe on eestlaste ja lätlaste vahel. Erilise heameelega kviteerib läti arvustaja asjaolu, et eesti ja läti sõdurite vahel valitses soe ja sõpruslik vahekord ning et mehed ei hinnanud üksteist mitte rahvusliku päritolu, vaid isiklikkude omaduste järgi. Sellest ajast oleval nii eestlastel kui lätlastel head mälestused. Oma arvustuse lõpetab J. Vehlma sõnadega: „Kolonel A. Hinnomi raamat on Eestis suurt tähelepanu äratanud.“ Läti ar-

KLAAS PORTSELAN TERAS

A-S. „D. MIRVITS & POJAD“

TALLINN

TARTU

Jalg- ja käsi-õmblusmasinad: Pfaff, Naumann j. t

Kirjutusmasinad: Ideal, Erika

Kodu- ja välismaa jalgrattad: Mars, Tempo j. t.

SUUR TAGAVARA JALGRATTAOSI

KR. SAAR & KO

TARTUS, RAEKOJA 2, TEL. 6-94

TALLINNAS, VIRU 3, TEL. 461-20

vustajal on õigus, omajagu tähelepanu tõesti. Kuid suurelt osalt küll sellepärast, et selles raamatus on erapooletult ja õiglaselt ühteviisi nii eestlasi kui lätlasi koheldud. Kui lätlased ka nii erapooletu raamatu kirjutaksid eesti sõduritest ja nende osast Läti vabadusvõitluses!

Lähemal ajal ilmub „Noor-Eesti“ kirjastuse poolt väljaantava „Sõjakirjanduse seeria“ järjekordne number. See on T. E. Lawrence'i kuuluis teos „Seitse tarkuse sammast“. Niisiis ka sõjaraamat. Teos ilmub eesti keeles kahes köites ja on A. H. Tammsaare tõlgitud. Mitmed tuntud välismaa arvustajad nimetavad T. E. Lawrence'i „Seitse tarkuse sammast“ surematuks raamatuks, teiste seas ka vanaimeister Bernhard Shaw. Elame, näem, kuidas meie lugejad ja arvustajad selle teose vastu võtavad. J. R.

Pühendage

oma vaba aeg enesearendamiseks, lugedes kirjandust.

Ilu-, teaduslikku,
noorsoo- ja lastekirjandust,
kooliraamatuid,
koolitarbeid,
joonistus- ja maalimistarbeid,
paberikaupu,
kantseleitarbeid,
kunstnahatöid
jne. jne.

Soovitab suures valikus

**O-Ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUSE“
RAAMATUKAUPLUS**

Tartus, Rüütli 11, tel. 18-22.

„Tänapäev“ ilmub kord kuus. Tellimishind aastas (12 nr.) kr. 3.60, poolaastas kr. 1.80, veerandaastas kr. —.90
Üksiknumber 35 s.

Toimetuse ja talituse aadress: Tartu, Gustav-Adolfi 8, Noor-Eesti, telefon 2-66. Toimetaja kõnetund igal äripäeval k. 11—12.

Tarvitamata jäänud käsikirju alal ei hoita. Käsikirjad saadetakse tagasi, kui selleks on lisatud vastaval määral postmarke.

Vastutav ja tegev toimetaja: E. ROONE.
Väljaandja: K-Ü. „TÄNAPÄEV“.

Noor-Eesti Kirjastuse trükk Tartus 1939

Ilmus 18. märtsil 1939

Klišeed A. Raba tsinkograafiast.

Ühispank Tartu E. Laenu- ja Hoiu-Ühisus

Esimene Eesti Ühispank

Asut. 1902. a. Tartus, Suurturg 14, omas majas. Telefonid nr. 700 ja 177, juhatuse telef. 19-95

AKTIVA	ÄRISEIS 31. DETSEMBRIL 1938. A.	PASSIVA	
Kassa	84.771.—	Osakapital	205.403.46
Hoiuarved	546.172.34	Tagavarakapitalid	85.244.94
Väärtpaberid	330.392.04	Amortisatsioonikapital	108.330.—
Väärtused	940.22	Hoiusummad	3.962.435.77
Diskonteeritud vekslid	1.726.868.66	Vekslite rediskont	40.546.55
Tähtajalised laenud	420.067.01	Võlad teist kred. asut.	129.789.76
Riiklikud laenud	2.314.47	Riiklikud laenud	1.697.74
Kontokorrent laenud	916.391.67	Korrespondendid	10.510.48
Korrespondendid	68.379.55	Väljaantud garantiid	18.798.95
Garantii deebitorid	18.798.95	Tuleva aasta tulud	22.686.03
Vallasvara	43.528.17	Muud passivad	157.827.82
Kinnisvarad	161.346.46	Puhaskasu	19.332.60
Tuleva aasta kulud	696.17		
Muud aktivad	441.937.39		
	<u>4.762.604.10</u>		<u>4.762.604.10</u>

KULUD	KULUDE JA TULUDE ARUANNE 1938. A. EEST	TULUD	
Valitsemise ja ärikulud	88.252.03	Saadud %/0, kom. ja porto	269.565.44
Makstud %/0 kom. ja porto	157.803.49	Tulud kinnisvarade kasutam.	9.201.29
Kinnisvarade kasutamise kulud	12.681.02	Mitmesugused tulud	28.590.97
Mitmesugused kulud	29.288.56		
Puhaskasu	19.332.60		
	<u>307.357.70</u>		<u>307.357.70</u>

JUHATUS.

O-ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“

TRÜKI- JA KÖITEKODA

TARTUS, GUSTAV-ADOLFI 9/11,
TELEF. 14-29



VALMISTAVAD

vallavalitsustele, seltsidele, pankadele, äri-
dele ja eraisikuile

trüki- ja köitetöid

Tellimised täidetakse kiiresti ja maitsekalt.
Töö korralikkusele pannakse erilist rõhku

Kellele on kallis enda ja oma perekonna liikmete
tervis ning hea käekäik, see tellib endale rahvaliku
tervishoiu ajakirja

„TERVIS“

Ajakiri „TERVIS“ tutvustab oma lugejat igapäevases
elus vajalikkude arstiteaduslikkude ja tervishoiuliste
küsimustega. Õpetab hoidma ja hindama teie kalli-
mat vara — tervist. Tutvustab teid mitmesuguste hai-
gustega ja annab näpunäiteid nende raviks. Kuna
kaastööliste hulgas on tuntud eriteadlased — arstid
ja ülikooli õppejõud, seisab „TERVIS“ uusimate täna-
päeva arstiteaduslikkude saavutuste kõrgusel. Ilmub
rikkalikult illustreerituna rohkete teksti selgitavate
jooniste, tabelite ja piltidega. Lugejate küsimustele
vastavad „TERVISE“ kõnetunnis tuntud eriarstid.

„TERVIS“ on oma kõrgeväärtuslikule sisule vaatamata
odavaim ajakiri. Ilmudes igal kuul maksab „Tervis“
aastas kr. 2.50; 1/2 aastas kr. 1.35; 1/4 aastas kr. 0.75.
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja raamatu-
kauplused, või seda võib saata postmarkides „Tervise“
talitusele.

EESTI TERVISHOIU MUUSEUM
Kindral Põdra 32, Tartus, tel. 600



*Tellige
endale koju!*

NII TULEB ODAVAM,
KIIREM, PAREM
JA MUGAVAM!

KUULUTAMINE „POSTIMEHES“

leiab rohket tähepanu ja tasub end mitmekordselt

Suurimat rõõmu lastele pakub

„LASTELEHT“ ilmub 2 korda kuus
Üksiknumber 20 senti

„LASTELEHT“ on kõrge tasemega lasteajakiri

E. K.-Ü. „POSTIMEES“

Tartus, Ülikooli 21/23. Telefonid: 65, 80 ja 14-65
Tallinnas, Viru 11. Telefon 436-11

Hind 35 senti